

Літаратура і Мастацтва

ОРГАН МІНІСТЭРСТВА КУЛЬТУРЫ І ПРАЎЛЕННЯ САЮЗА ПІСЬМЕНІКАЎ БССР

ПЯТНІЦА, 25 снежня 1987 г. № 52 (3410) © Выходзіць з 1932 г. © Цана 10 кап.

ЛЮДЗІ РОДНАГА КРАЮ

УНУМАРЫ:

Гродзенскія ўражанні
нашага літоўскага сябра
ЛІСТ У РЕДАКЦЫЮ

4

«Даўнія баллады»
Я. СІПАКОВА

8

Лёс хаціны
Паўлюка Труса

9

«Мёртвы сезон»
скончыўся?»

ЧЫТАЧ
ПРАЦЯГВАЕ РАЗМОВУ

10—11

З літаратурнай
спадчыны Л. Геніюш

12

Зноў
пра кнігагандаль...

13

ПЕРАКЛАДЫ ВЕРШАЎ
Э. МАТУЗЬВІЧУСА
АПАВЯДАННЕ
Б. САЧАНКІ

14—15

МАЛАВЯДОМЫЯ
ФАКТЫ ЖЫЦЦА
А. Твардоўскі і Беларусь

16

Святлана Пракаповіч раней жыла ў Салігорску, але сваё прызвание знайшла ў сельскай гаспадарцы. Цяпер яна працуе ў саўгасе «Старобінскі», у падрадным з'яне па адкорму бычкоў. Калектыў маладзёжны, дружны, справа ідзе весела. Таму, мабыць, і настрой у Святланы добры...

Фота А. КЛЕШЧУКА.

«ВЕРАСЫ» — ФОНДУ КУЛЬТУРЫ

Пяць тысяч рублёў для аднаўлення і рэканструкцыі гістарычнага цэнтру старажытнага Полацка перадаў вакальна-інструментальны ансамбль «Верасы». Зборы ад двух канцэртаў, якія артысты далі перад нафтавікамі Наваполацка, пералічаны на рахунак нумар 702 Савецкага фонду культуры. «Верасы» сталі першым у рэспубліцы калектыўным членам гэтай арганізацыі.

— Гэта рашэнне, — гаворыць мастацкі кіраўнік ансамбля заслужаны артыст БССР В. Раічык, — прыйшло да нас пасля знаёмства з полацкім краем.

НАШЫ ГОСЦІ

Леопольда КАСЦІЛЛЯ: «БЕЛАРУСЬ УВАЙШЛА ЁЎ МАЁ СЭРЦА»

У Савецкім Саюзе знаходзіцца аргенцінскі паэт Леопольда Касцілля, які цяпер жыве ў Іспаніі, працуе ў выдавецтве «Іспэрыён». Наведваючы нашу рэспубліку, гасць пазнаёміўся з славымі імямі, меў гутарку з выдавецкімі работнікамі. Адна з сустрэч Л. Касцілля адбылася з калегамі ў Саюзе пісьменнікаў БССР. У шчырай, зацікаўленай гаворцы, у якой было закранута шэраг праблем літаратурных уземаў, даўнейшых творчых кантактаў, прынялі ўдзел старшыня праўлення СП БССР Максім Танн, сакратар праўлення Васіль Зуёнак, перакладчык Карлас Шэрман, галоўны рэдактар штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва» Анатоль Вярцінскі.

Л. Касцілля мае намер напісаць кнігу, у якой раскажа аб тым, як савецкія людзі жывуць і працуюць ва ўмовах перабудовы, дэмакратыі і галаснасці. Таму, зразумела, ён задаў шэраг пытанняў, якія зместам сваім тычыліся гэтых праблем. У прыватнасці, цікавіўся, як працуе ў новых умовах творчы саюз рэспублікі. Адназначны на гэтае пытанне, М. Танн зазначыў, што перабудова ў літаратурнай жывіцы — перш за ўсё пераацэнка мінулага, многіх гістарычных падзей, аднаўленне імёнаў творцаў, якія былі незаслужана забыты. Адначасова гэта і новае працэс твораў, якія былі напісаны раней. М. Танн раскажаў гасцю аб выхаванні літаратурнай моладзі, працы літаратурных аб'яднанняў.

У выдавецтва «Іспэрыён» Л. Касцілля вядзе серыю кніг маладых паэтаў розных краін свету. Ён выказаў прашанне ў бліжэйшы час падрыхтаваць ан-

гісторыя абавязкова павінна адрадацца ў адрэстаўрыраваных будынках, ва ўнікальных фрэсках. Сёння ў калгасах, саўгасах, на прамысловых прадпрыемствах рэспублікі, дзе працуюць людзі, нераўнадушыя да культурнай спадчыны, пераліваюцца сродкі ў фонд культуры. Думаецца, што творчы калектыў павінны падаваць прыклад. Мы маем намер рэгулярна даваць прадстаўленні, зборы ад якіх пойдуча на рэалізацыю доўгатэрміновай праграмы фонду «Спадчына».

БЕЛТА.

Леопольда Касцілля (у цэнтры) у час гутаркі ў Саюзе пісьменнікаў БССР. Фота Ул. КРУКА.

талогію маладой беларускай паэзіі. Гэтую думку гасцю падтрымаў К. Шэрман, выказаўшы жаданне пачаць працу над такім зборнікам. На думку Л. Касцілля, няблага будзе, калі ў бліжэйшы час з'явіцца і зборнік беларускіх народных казак, адрасаваны юнаму чытачу.

Гаспадары сустрэчы праінфармавалі гасця аб тым, як пераключаецца ў рэспубліцы іспанамовная літаратура. З прыемнасцю Л. Касцілля даведаўся, што нядаўна выдавецтва «Мастацкая літаратура» ў серыі «Пазізія народаў свету» выпусціла ў перакладзе на беларускую мову кнігу вядомага аргенцінскага паэта-наумніка А. Тахады Гомеса «Вось ідзе Лукас Рамэра», у

якой раскажаецца аб жыцці простага чалавеча, станаўленні яго як асобы, свядомага барацьбы за сацыяльную справядлівасць і нацыянальнае вызваленне. У падарунак Л. Касцілля атрымаў гэты зборнік, а таксама трэці нумар за 1983 год часопіса «Советская литература», на іспанскай мове, цалкам прысвечанага Беларусі, яе літаратуры і культуры.

На пытанне, якое ў яго першае ўражанне ад сустрэчы з Беларуссю, Л. Касцілля адказаў: «Гэта чароўная, дзіўная краіна, якая адразу увайшла ў маё сэрца».

Л. Касцілля наведае таксама Тбілісі, Ташкент, Самарканд. НАШ КАР.

КОНКУРС ПРАЦЯГВАЕЦЦА

Сёння, 25 снежня, будучы падведзены вынікі другога тура I Рэспубліканскага конкурсу імя І. Жыноўіча. Заўтра тры музыканты — выканаўцы на народных інструментах, што выйдуча ў фінал, прадоўжаць творчае спаборніцтва на сцэне Беларускай дзяржаўнай філармоніі. А праз тры дні на гэтай сцэне адбудуча выступленні лаўрэатаў і дыпламантаў конкурсу.

Фота Ул. Крука зроблена ў дзень урачыстага адкрыцця I Рэспубліканскага конкурсу імя І. Жыноўіча. Да яго ўдзельнікаў звяртаецца старшыня журы народных артыст БССР М. Казінец.

НЯМА ДЛЯ СЛОВА МЕЖАЎ

У 1982 годзе Уладзімір Папковіч пераклаў на беларускую мову вялікую нізку вершаў і апавяданняў маладых пісьменнікаў з Франкфурта-на-Одэры — горада-пабраціма Віцебска. Творы былі надрукаваны ў газеце «Віцебскі рабочы». Тым самым быў пакладзены пачатак літаратурных сувязей віцебчан і іх нямецкіх калег.

Праз два гады гасцем абласнога аддзялення Саюза пісьменнікаў БССР стаў пісьменнік з ГДР Гюнтэр Кніпель, а ўжо сёлета У. Папковіч двойчы наведаўся да нямецкіх сяброў: першы раз — у складзе афіцыйнай дэлегацыі работнікаў культуры вобласці, другі для ўдзелу ў рабоце над сумесным фільмам «Садружнасць», які раскажаў аб шматбаковым супрацоўніцтве працаўнікоў вобласці і акругі Франкфурт-на-Одэры. У гэтым фільме прагучала песня на словы верша Алега Салтука «Беларусы», пераклад якога, а таксама іншых твораў А. Салтука зрабіў на нямецкую мову малады паэт Анры Мерцін Клемт для газеты «Нойен Таг».

Нядаўна ж на віцебскай зямлі гасцявала дэлегацыя работнікаў культуры акругі ў складзе загадчыка аддзела культуры акруговага камітэта САПГ Гэнтэра Томаса, мастака Міхаэ-

ля Фоля і празаіка, сакратара партыйнай арганізацыі Франкфурцкіх пісьменнікаў Ганса Ехіма Наўшца.

Да сяброўскай сустрэчы была прымеркавана падборка твораў нямецкіх пісьменнікаў пад агульнай назвай «Слова сяброў», змешчаная ў абласной газеце.

У час прыёму ва ўправе культуры аблвыканкома адбылася зацікаўленая гутарка аб творчым супрацоўніцтве паміж пісьменнікамі акругі і вобласці. З вялікім задавальненнем і радасным пачуццём першаадкрываўцы гасці знаёмліліся з Ляўкоўскім філіялам Літаратурнага музея Янкі Купалы, жыццём, літаратурнай і грамадскай дзейнасцю народнага песняра. Гасці наведалі таксама Літаратурны музей Уладзіміра Караткевіча ў сярэдняй школе № 3 г. Оршы, літаратурны музей педагогічнага інстытута, калгаса імя Сільніцкага Полацкага раёна — падшэфную гаспадарку абласнога аддзялення, Акадэмічны тэатр імя Якуба Коласа, некаторыя прадпрыемствы і ўстановы горада і вобласці.

Абмен дэлегацыямі, у склад якіх будучы пастаянна ўключаюцца і пісьменнікі, вырашана зрабіць рэгулярным.

А. САКАЛОЎСКІ.

«ІСЛАЧ», ЧЫСТЫ ЛІСТ ПАПЕРЫ

3 семінара маладых празаікаў Расіі

Напярэдадні адкрыцця семінара маладых расійскіх празаікаў у ДOME творчасці «Іслач» ноччу на зямлю трывала лёг снег. І быў ён такі чысты, бялюткі, што ажно шкада было ступаць на яго. Семінарысты на сняданку, глядзячы ў вокны, дружна прызналі: то добры знак. І нават тосцы радкі з верша ўспомніў, дзе снег параўноўваўся з чыстым лістом паперы. Нашы гасці, мне думаецца, не памыляліся. Ужо адно тое, што іх прыкмецілі і сабралі сюды, на Беларусь, сведчыла пра невыпадковасць гэтай іслацкай сустрэчы. Дарэчы, па месцы жыхарства маладых літаратараў, з якімі дэвялося пазнаёміцца, міжволі прыпаміналася геаграфія нашай неабсяжнай краіны. Былі тут прадстаўнікі дэлькіга Прыморскага краю і Сібіры, Валагодчыны і Браншчыны, Мардовіі і Якуціі, Масквы, Ленінграда, Аранбурга... Пералік гэты можна доўжыць. Наколькі сур'ёзна паставіліся ў СП РСФСР да размовы з творчай моладдзю, сведчаць імёны тых, каму даручана было кіраваць групамі — гэта Уладзімір Кру-

пін, Георгій Сямёнаў, Глеб Гарышын, Сяргей Есін, Іван Яўсёнка, Дзмітрый Гусараў і на правах гаспадара — наш Іван Чыгрынаў.

Тон і настрой усёй далейшай рабоце задаў ужо само адкрыццё семінара, а ў першую чаргу выступленне Уладзіміра Крупіна, галоўную думку якога можна выказаць такімі словамі: пісьменнік сёння як ніколі павінен быць грамадзянінам сваёй Бацькаўшчыны. Удзельнічаючы ў абмеркаванні твораў групы, якой кіраваў Уладзімір Крупін і Іван Чыгрынаў, а таксама пад час сустрэч з хлопцамі і дзяўчатамі з другіх дзвюх груп асабіста я адчуў: размова на семінары галоўным чынам вялася не пра тое, «як пісаць», а найперш — «пра што пісаць». Сам сённяшні час прадыхаў такую пастаноўку пытання. Акрамя таго, у шмат каго з семінарыстаў у творчым багажы ўжо было па дзве-тры выдадзеныя кнігі, што сведчыла пра іх пэўны прафесіяналізм. Вядома, культура пісьма патрабуе штодзённай карпатлівай работы, але, як гаварыў Іван Чыгрынаў, блытаніна ў думках аў-

тара, нявыверанасць яго пазіцыі спараджае і блытаніну ў адборы адзіна патрэбных дэталей, прымушае гаварыць не праўдзіва, а часцей за ўсё прыгожа.

Не буду казаць пра астатнія групы, а ў той, куды я сам трапіў (удзельнікам семінара быў яшчэ і Аляксей Асташонак), прыемна ўразіла сама атмасфера пад час абмену думкамі пра выдадзеныя кнігі семінарыстаў, іхнія рукапісы і карэктуры. Панавала строга патрабавальнасць, але яна была добраазычліва, таварыская. Выказацца давалі кожнаму, час не абмяжоўвалі. Звычайна падводзіў вынікі Уладзімір Крупін. Не будзе красамоўнасцю, калі скажу, што ў кожным яго слове чуліся павага, непадробная жывая цікавасць да ўсіх, каго абмяркоўвалі. А ў канцы — абавязковы заклік пісаць смела, не баяцца казаць нават самую жорсткую праўду.

З чым жа прыехалі да нас маладыя расійскія пісьменнікі? З якімі клопатамі і турботамі? Што іх найбольш цяпер хвалюе? Сучаснасць? Так, яны прывезлі творы пра нашы сённяшнія дні. На многіх старонках дыягназ тых негатыўных з'яў, якія мы так часта сустракаем, быў аднолькавы — жахлівы разлад паміж словам і справай. І гэта не заморскі вірус, гэта наша хранічная хвароба. Можна, галоўная хвароба нашага грамадства. Разам з тым у маладой расійскай прозе можна было заўважыць і тыя працы, якія мы назіраем і ў нашых маладых пісьменнікаў: пільная ўвага да гісторыі

свайго народа, да нацыянальных вытокаў. І прыкладам таму гістарычных апавяданняў, аповесці, раманы, якія прывезлі на абмеркаванне Ігар П'яноў з Арэнбурга, Міхаіл Брыжынскі з Мардовіі, масквіч Пётр Паламарчук. Кожны з іх па-свойму асэнсоўвае мінуўшчыну. Адацін, як Пётр Паламарчук, смела мадэлюе, стварае сваю ўласную, фантастычную, часам нават надуманую канцэпцыю, у якую прымушае паверыць чытача; другі, як Ігар П'яноў, ідзе ад дакумента, ад добрага ведання і захоплення побытам; трэці — гэта тычыцца Міхаіла Брыжынскага — спрабуе адкрыць невядомую старонку ў тых падзеях, пра якія ўжо неаднойчы пісалі. У выніку з'яўляецца аповесць, выдэдзена ў Саранску, пра легендарную Алену Арзамаскую — жанчыну-атамана, якая актыўна дапамагала Сцяпану Разіну. Да кожнага з названых аўтараў былі прэтэнзіі, шматлікія заўвагі, але не магло не выклікаць павагу тое, што ўсе яны працуюць сур'ёзна, з адчуваннем часу, ставяць перад сабою складаныя задачы, бо, як сказаў Гётэ, «высокая мэта, хоць бы і нявыкананая, даражэй нам нізкай мэты, нават дасягнутай».

Своеасаблівай і даволі цікавай формай абмену думкамі з'явіліся сумесныя сустрэчы семінарыстаў у, так бы мовіць, творчых майстэрнях Георгія Сямёнава, Уладзіміра Крупіна, Дзмітрыя Гусарава... Атрымліваўся не маналог майстра, а нязмушаны прычыповы дыялог, дзе не было закрытых тэм

і недатыкальных персон. У прыватнасці, Уладзімір Крупін з болей у сэрцы гаварыў, што ў наш час, час галаснасці і дэмакратызацыі, ён дасюль не можа надрукаваць у тым выглядзе, у якім напісаў, вялікі артыкул у абарону многіх добрых пачыненняў маскоўскага нефармальнага аб'яднання «Памяць», якое зараз так агулам і актыўна крытыкуецца ў друку.

Добрай, насычанай атрымаўся сустрэча ўдзельнікаў семінара з нашымі пісьменнікамі — Іванам Шамякіным, Вячаславам Адамчыкам, Серафімам Андрэюком, Алесем Жуком, Анатолем Кудраўцом. Тыя пытанні, якія задавалі маладыя літаратары з усіх куткоў Расіі, засведчылі: яны цікавацца беларускай культурай і многія з іх па-сапраўднаму занепакоены сённяшнімі праблемамі яе развіцця.

Расклад правядзення семінара быў складзены так, што нашы гасці паспелі з'ездзіць у Хатынь, зрабіць экскурсію па Мінску, а некаторыя пабывалі і на спектаклі Акадэмічнага тэатра імя Янкі Купалы. І калі былі якія нараканні, то яны зводзіліся да таго, што не адбылося аніводнай сустрэчы з прадстаўнікамі маладой беларускай літаратуры. Сапраўды, прыкры недагляд — такая магчымасць была.

Што ж, хай гэта будзе наперадзе. Да новых сустрэч, дарагія сябры! На бялуткай іслацкай старонцы ўжо напісаны першыя сардэчныя словы.

Уладзімір ЯГОУДЗІК,
наш спецкар.

ІХ ЛЁС СТУКАЕ Ў СЭРЦЫ

Перабудова, публічнасць, адкрытасць... Як доўга мы іх чакалі! Колькі светлых надзей у гэтых словах! Бо без сапраўднай публічнасці, без праўды не можа быць і сапраўднага паўнацэннага жыцця.

Але ж публічнасць павінна быць поўнагалосая, а не напалу-голоса. Калі мы гаворым А, то авінны скажам і Б.

Вось у нашым Доме літаратара на адной з яго сцен, што вядзе ў бібліятэку, устаноўлена мемарыяльная дошка з імёнамі 26 беларускіх пісьменнікаў, загінуўшых у гады Айчынай вайны. Перад гэтай дошкай мы ўсе здымаем шапкі і схіляем галовы. Інакш і быць не можа. Для мяне ж яна асабліва дарагая, таму што на ёй занесены імёны шмат каго з былых маіх сяброў, сяброў майго далёкага юнацтва, у тым ліку і імя майго стрыечнага брата — паэта Аляся Пруднікава. Усё гэта добра. Вялікае дзякуй таму, хто правайці ініцыятыву і клопат у высакароднай справе ўшанавання памяці пісьменнікаў-ваінаў.

Але ж гэта яшчэ толькі А, ці праўда на паўслова. Поўная ж праўда, ці, дакладней, справядлівасць, можа быць толькі тады, калі побач з дошкай у гонар тых, хто загінуў на вайне, будзе устаноўлена такая ж самая дошка з імёнамі і тых пісьменнікаў, якія трагічна загінулі ў гады сталінскага тэрору. А іх у тры разы больш за тых, чые імёны значацца на ўжо устаноўленай дошцы. Прычым больш паловы з іх — выдатныя пісьменнікі, заснавальнікі нашай сучаснай беларускай літаратуры, на творах якіх мы выхоўваліся, у якіх мы вучыліся і працягваем вучыцца.

Каб не быць галаслоўным, назаву некаторых з іх: Цішка Гартны, Максім Гарэцкі, Ула-

дзіслаў Галубок, Міхась Чарот, Міхась Зарэцкі, Ізі Харык, Аляся Дудар, Платон Галавач, Янка Нёманскі, Адам Бабарэка, Сымон Баранавых, Васіль Шашалевіч, Васіль Сташэўскі, Васіль Каваль, Тодар Кляшторны, Уладзімір Хадыка, Сяргей Дарожны, Юлій Таўбін, Валерый Маракі, Міхась Багун, Сяргей Ракіта... Усяго 51 чалавек — па няпоўных падліках. Але ж і гэта яшчэ не ўсё. Мы заўчасна страцілі больш як два дзесяткі чалавек з ліку тых пісьменнікаў, якія пасля цяжкіх пакут вярнуліся жывымі, але пакалечанымі і фізічна, і маральна, пасля чаго яны паступова паміралі. Імёны іх нам таксама добра вядомыя. Гэта — Кузьма Чорны, Уладзімір Дубоўка, Язэп Пушча, Мікола Хведаровіч, Аляся Пальчэўскі, Юрка Гаўрук, Міхайла Грамыка, Тодзік Даўганпольскі, Сцяпан Ліхадзіўскі, Клім Грыневіч, Уладзімір Мязжэвіч, Рыгор Хацкевіч... Усіх, зноў-такі, цяжка пералічыць. Да названых трэба далучыць яшчэ трох чалавек, якія прайшлі праз усе кругі лагера пекла, а пасля яшчэ трапілі на фронт і загінулі ў баях за Радзіму. Да іх адносяцца: Мікола Нікановіч, Змітрок Астапенка і Змітро Віталін. Усе пералічаныя і непералічаныя пісьменнікі, якіх ужо няма сярод нас (а іх больш за 70), і плюс яшчэ 9 чалавек з ліку тых, што вярнуліся жывымі і пакуль ходзяць па зямлі і працуюць, з'яўляюцца ахвярамі беззаконня і самавольства, ахвярамі культуры і культуры, накітавалі розных бэндаў, канатоціных, модаляў...

Я — адзін з тых, каму ўдалося выжыць, і я лічу нашым святым абавязкам ушанаваць імёны нявінна загінуўшых, аддаць належнае іх светлай памяці. Як? Якім чынам? Пра гэта ўсім нам трэба падумаць. Ясна толькі адно. Пра іх лёс трэба сказаць усю праўду ў нашых даведніках і энцыклапедыях. На сённяшні дзень няма ні поўных біяграфічных звестак пісьменніка, ні дзе, калі і як ён загінуў. Маўляў, жыў і праца-

ваў за межамі Беларусі ў 30—50 гадах, скажам, у Краснаярскім краі, Іркуцкай вобласці, на Далёкім Усходзе, на Калыме, у Казахстане і г. д. А чаму і як ён туды трапіў, здагадвайся сам. У заключэнне яшчэ гаворыцца, што ён памёр у такім-та годзе. Зрэдку ўказваюцца даты смерці — месяц і чысло. Ну а пра тых, якія не дайшлі да Сібіры-Казахстана ці наогул не выйшлі з будынка з моцнымі кратамі на вокнах і моцнымі жалезнымі дзвярамі, сказана вельмі лаканічна: памёр у 1937 альбо 1938 гг.

Утойваючы ад маладога пакалення праўду, мы наносім вялікую шкоду яму: на няпраўдзе не выхаваш. З другога боку, гэтым самым мы толькі падыгрываем тым, хто ў свой час з'яўляўся саўдзельнікамі сталінскіх злачынстваў, а цяпер затаіліся ў ціхіх кутках.

Далей. Увекавечанне трэба правесці самімі магчымымі сродкамі. Чаму б, скажам, не назваць вуліцы нашых гарадоў імёнамі такіх выдатных пісьменнікаў і ў свой час грамадскіх дзеячаў, як Цішка Гартны, Максім Гарэцкі, Уладзіслаў Галубок, Міхась Чарот, Міхась Зарэцкі, Ізі Харык, Аляся Дудар, Уладзімір Дубоўка, Язэп Пушча, Платон Галавач, як гэта зроблена было колькі год назад у адносінах да іх сяброў па лёсу — Аляксандра Чарвякова, Мікалая Галадзёда, Мікалая Гікалы, Ераніма Убарэвіча, Канстанціна Ракасоўскага? А асобныя з іх, як, напрыклад, Цішка Гартны, Максім Гарэцкі, Уладзіслаў Галубок, заслугоўваюць большага — помнікаў (а мы ж нават, дадам, не маем мемарыяльных дошак на дамах, дзе яны жылі і працавалі).

Ідзе перабудова. Нашага жыцця. Нашых дзеянняў і нашага мыслення. І калі ўчора мы яшчэ маглі цярпець абывацельскае сцвярдженне: «Навошта варушыць далёкае мінулае», то сёння з такой «мудрасцю» мы не можам мірыцца. «Гэта было б, — гаварыў М. С. Гарбачоў у сваім дакладзе да 70-годдзя Кастрычніка, — пагарджаннем гістарычнай праўды, непавагай да памяці тых, хто аказаўся нявіннай ахвярай беззаконнасці і самавольства». Генеральны сакратар яшчэ значыць, што ў дачыненні да часоў культуры нам патрэбны «поўная яснасць, дакладнасць і паслядоўнасць».

Скончы тым, з чаго пачаў. Саюзю пісьменнікаў, дзяржаўным органам і ўсім нам неабходна зрабіць, прытым неадкладна, усе захаваныя каб дастойна ўшанаваць светлую памяць тых сьмялых нашых народа, якія загінулі нявінна ў росквіце сваіх творчых сіл.

Павел ПРУДНІКАУ.

Настаўнік, выхавай вучня! Ва ўсе часы, нават у перыяд, які сёння мы называем застоўным, сапраўдныя творцы ніколі не забывалі аб сваім мастакоўскім, а, значыць, і грамадзянскім абавязку перад наступнікамі, тымі, хто возьме эстафету з іх рук. І ўсё ж, пагадзіцеся, доволі часта самыя добрыя памкненні заставаліся толькі памкненнямі. Бо на словах га-

энт карыснага дзеяння творчай энергіі маладых, што траціцца яна залішне шчодро на адкрыцці прапісных ісцін, абвержэнняў самім часам не раз. Стварэцтва ўражанне, што маладыя шукальнікі-энтузіясты свайго літаратурнага голасу — людзі маладасведчаныя ў многіх прэцэсах самой літаратуры. Бо скупаюцца з лёгкасцю на прыцягальнасць многіх аджытых, архаічных літаратурных

«ВЕРЫЦЬ У МАЛАДОСЦЬ»

варылася адно, а на справе рабілася зусім іншае. У творах, публічных выступленнях — жэсты і запэўніванні аб сумленнасці і прынцыповасці, у паўсядзённым жа жыцці — барацьба за пасады, прэміі, лаўрэцкія званні.

Сёння ж, нават самага нявольнага літаратурнага вераб'я на мяккіне, як кажуць, не правядзеш. Аскомінай сталі для яго доктарыцы, непадмацаваныя канкрэтнымі дзеяннямі. Паляпваннем «нароўных» па плячы яго таксама не возьмеш. І спакусе быць «заўважаным» ён не лёгка паддаецца. А ўсё таму, што хоча, каб нават ужо на самым пачатку творчага шляху бачылі ў ім перш за ўсё мастака, які, няхай і не шмат дасягнуў, але верыць у сваю пудаводную зорку і гэтай жа самай веры патрабуе ад іншых. Перш за ўсё ад старэйшых. Веры ў сваю маладосць, а, значыць, і веры ў тое, што ён здатны на мастакоўскія адкрыцці.

Сімптаматычна, што і часопіс «Маладосць» (№ 11 за сёлетні год) адказам на анкету, прысвечаную выхаванню маладых літаратараў, іх узаемаадносінам са старэйшымі пісьменнікамі і крытыкай, іх удзелу ў перабудове, даў менавіта такі заглавак — «Верыць у маладосць». У гаворцы прымаюць удзел як старэйшыя пісьменнікі, так і іх маладзейшыя калегі. Прозвішчы вядомыя — Уладзімір Дамашэвіч, Барыс Сачанка, Таіса Бондар, Мікола Мятліцкі, Тамара Чабан, Леанід Дранько-Майсюк. Адказы на анкету шмат у чым розняцца — кожны мае свае меркаванні, яны часам гучаць залішне катэгорычна — на гэта таксама кожны мае права, аднак навідавоку і тое, што аб'ядноўвае ўсіх, — трывога за заўтрашні дзень нашай літаратуры. Верачы ў маладосць, удзельнікі анкеты прад'яўляюць маладым і строга патрабаванні.

Узважана-вывераныя, падзелавому спакойныя адказы У. Дамашэвіча, які за час працы на пасады загадчыка прозы часопіса «Маладосць» даў пудэўку ў творчае жыццё не аднаму дзесятку маладых аўтараў. Трывожыць яго, што мова маладзейшых, «за рэдкім выключэннем, засмечана, часам няма элементарнай пісьменнасці».

Палемічна-завостраныя адказы дае Б. Сачанка. І тады, калі ён гаворыць, што «некаторыя з маладых нямаюць сілы трацяць на штукарты, пошукі быццам новых формаў і сродкаў выяўлення», і калі мяркуе, што «ў большасці крытыкай займаюцца, ды і займаліся літаратурныя няўдачнікі, якія спрабавалі ці яшчэ спрабуюць пісаць вершы, апавяданні, п'есы, хто адмовіўся ад мары стаць паэтам, празаікам, драматургам, а хто яшчэ і не».

Публіцыстычным запалам вызначаюцца адказы Т. Бондар, не ўсе, магчыма, прымуць некаторыя яе сцвярдженні. Хоць тут нельга не пагадзіцца: «Адзіны і самы варты для таленту шлях — шлях самастанавлення, калі даводзіцца разлічваць толькі на ўласную сілу, прабіваючыся да сапраўднай культуры, да паўнацэнных ведаў — прабіваючыся праз усялякія «псеўда» і «напалову» псеўданаватарства, псеўдакультуру, напаловутворчасць...»

А як не прыслухацца да голасу М. Мятліцкага: «Засмучае наступнае: малаваты каэфіцы-

тэндэнцый, выдаюць сябе адкрыццямі «нечэга» (?) новага, болей фармальна кідкага, забыўшыся пра галоўныя адкрыцці літаратуры — мастацкія».

На гэтым засяроджвае ўвагу і Т. Чабан: «Часам маладыя павылі, імкнучыся гаварыць востра, праўдзіва, у духу часу, як бы забываючы пра мастацкасць, і праўда жыцця не становіцца праўдай паэзіі — катэгорыяй не толькі сацыяльна-маральнай, але і эстэтычнай. Тады паэзіі застаецца толькі падбіраць крошкі са стала публіцыстыкі, дзе сёння шмат аб чым гаворыцца востра, прынцыпова, праўдзіва. І, вядома ж, не толькі засмучаюць, але і абурваюць адносіны пэўнай часткі творчай моладзі да літаратуры як да грашовага рамяства, духоўна цыннізм, практыцызм, «самвыдат». І як вынік — «шэрая літаратура».

Лаканічна-дакладны ў адказах Л. Дранько-Майсюк — некалькі радкоў на кожнае пытанне. Між іншым, мае схваціць істотнае, набалелае: «Публікацыі і кнігі маладых аўтараў амаль не чытаюць сталыя нашы майстры. А маладому пісьменніку ва ўсе часы была неабходна ацэнка майстра — друкавана ці хоць бы вусная. Такая форма дапамогі найбольш карысная. Аднак дзеля ўласнага сучашэння магу згадаць, як аднойчы У. Ягоўдзіка запрасіў на гаворку Я. Брыль. Ён прачытаў у «Маладосці» апавесць «...і паклікала я».

Як бы працягам адказаў на анкету ўспрымаецца артыкул Уладзіміра Гніламёдава «Дайце героя, пакажыце характар». Адзін з самых актыўных і дасведчаных крытыкаў і дасведчаных крытыкаў вядзе патрабавальную — пазіцыю У. Гніламёдава можна вызначыць словамі «патрабавальная любоў» — гаворку пра маладую беларускую паэзію, звяртаючыся найперш да творчасці тых, хто заявіў у друку толькі першыя вершы, закранаючы пытанні традыцыі і наватарства, вучобы ў класікаў, узаемаадносін з крытыкай. Не абмінае ён, дарэчы, і праблем маладой крытыкі, як і крытыкі ўвогуле: «Галоўная бяда сучаснай пэтычнай крытыкі — няўменне (і гэта вельмі часта) адрозніць добрае ад благага, моцнае ад слабага. Тут у нечым вінаваты і сам час. Правае застоў ў нашым грамадстве адмоўна адбіліся на фарміраванні выразнага ідэйна-мастацкага аблічча паэзіі, у тым ліку і маладой, у нечым адбілі густ да жыцця, да творчага пошуку».

На думку У. Гніламёдава, «няўнасць пэтычнага пошуку» некаторых маладых аўтараў у тым, што яны не знайшлі свайго лірычнага героя: «У іх папярэднікаў быў герой, лірычны герой, асоба якога відаць была здалёк. У цяперашніх маладых такога героя, які б аб'ядноўваў іх маральна і эстэтычна, няма. А ён ой як патрэбен!» Таму і заклікае крытыка: «Дайце героя, пакажыце характар».

Вера ў маладосць не адмаўляе і прынцыповага патрабавання да маладосці. Менавіта на такую думку наводзіць анкета часопіса «Маладосць».

Наш аглядальнік.

3 НОВЫМ ГОДАМ!

Шаноўныя сябры! Сардэчна віншую вас з Новым годам! Жадаю ўсяго найлепшага ў жыцці і творчасці, а таксама збольшання тыража.

Дасылаю вам некалькі навагодніх паштовак на літоўскай мове і спадзяюся, што і ў вас танія будучы на беларускай.

К. НОВІКАУ.

Г. Вільнюс.

А ШТО ЗАМЕСТ «СІЛЬВЫ»?

Прыехалі да мяне госці. Адзін з Масквы, другі з Ленінграда. І не абыйнялі госці: даўня слябры, з якімі мне ў свой час разам давалася ўдзельнічаць у асабні Крайняй Поўначы, у лядовым дрэйфе на крызе з палярнай станцыяй Паўночны Полюс-2. Пазнаёмліся з Мінскам. Уражанне найлепшае — і ад плошчаў, і ад праспектаў, і ад вуліц з паркамі і скверамі, і ад Траецкага прадмесця, і ад новага нашага метра.

Што б яшчэ ім паказаць? Абодва аказаліся аматарамі тэатра. З іншых відаў сцэнічнага мастацтва аддаюць перавагу музычнай камедыі. Ну што ж, ёсць у нашай сталіцы і такі тэатр. І звонку ён досыць арыгінальны і прывабны, і ўсярэдзіне інтэр'еры сучасныя. Не сорамна будзе перад гасцямі. Падыходзім да рэжысёрскага стэнда з афішамі. Вось і афіша Дзяржаўнага тэатра музычнай камедыі БССР. Чытаем. «Сіль-

ва»... «Лятучая мыш»... «Вясёлая ўдава»...

— Што будзем глядзець? — пытаюся.

— Нам бы што-небудзь ваша, беларускае, — адказваюць слябры. — А гэта ўсё мы і дома паглядзець можам. Ды і глядзелі не раз...

Прабег я вачамі афішу яшчэ раз. І, акрамя слаўтага «Несцеркі», нічога свайго, беларускага, у ёй не знайшоў. Ды і «Несцерка» ішоў толькі адзін раз. Раніцай. Для дзяцей. Быццам даросламу глядачу ён ужо і не цікавы. Снажу па-шчырасці, я вельмі спадзяюся ўбачыць у афішы любімага тэатра «Судны час», геральчную музычную камедыю кампазітара Р. Суруса паводле п'есы А. Макаёнка. Такога спектакля ні ў адным іншым горадзе не ўбачыць. Я сам глядзеў яго двойчы, так захапіў і ўзрушыў ён мяне. Да гэтага часу памятаю, як выдатна выконваў ролю Цярэшкі заслужаны

артыст рэспублікі В. Фаменка, якія запамінальныя вобразы стварылі заслужаныя артысты РСФСР Н. Равінская, В. Пятліцкая, А. Касцэці, В. Лінкевіч і іншыя. Неадарма многія казалі тады, што ў гэтым спектаклі артысты тэатра музычнай камедыі іграюць не горш, чым у драме. І рэжысёрская работа Б. Утарава, і мастацкае афармленне Б. Герлавана атрымалі самы станоўчы водгук...

Мае сябры так і паехалі, не задаволіўшы сваёй ціхунасці. Я ж пазваніў неўзабаве ў тэатр. Мужчынскі голас, які належыць намесніку дырэктара па арганізацыі глядач (так ён сам назваўся), паведамаў мне, што ў бліжэйшыя тэрміны спектакль «Судны час» паказваць глядачам не плануецца.

— Чаму? — пацікавіўся я.

— Мастацкі савет лічыць, што яго трэба ўжо спісаваць...

І ў трубы пачуліся кароткія гудкі...

В. БЛАГАДАРАУ,
заслужаны палярнік,
журналіст.

ПЕРАГОРТВАЮ апошнюю старонку рамана Вячаслава Адамчыка «Год нулявы». Усё. Праца скончана — пераклад гэтаю цудоўную кнігу на літоўскую мову. Адняць ад сэрца беларускую вёску? Яе прыроду, людзей? Развітацца з Алесяй? Не пацікавіцца яе далейшым лёсам у наступнай частцы трылогіі? Не пачуць яе сакавітай мовы? Не, не магу...
Збіраюся. З сядзібы на літоўска-беларускім памежжы,

праўды няма ніякай патрэбы. Гаворым, як усе.
Ліля Крывецкая — таксама медыцынская сястра таго самага санаторыя. Яшчэ зусім юная, васемнаццацігадовая, з доўгай, шыкоўнай касой на плячах, са жвавымі, шэрымі вачамі. Прыгожая. Як Алесіна саперніца Хрысця... Яна родам з-пад Брэста, з Драгічынскага раёна.
— Калі прыезджаю дамоў, гавару па-беларуску, а тут няма з кім, — сказала Ліля і вівата апусціла вочы.

на. Ужо маем нямаю падпісчыкаў на васьмітомнік Уладзіміра Караткевіча...
А, можа, трэба радавацца і першай ластаўцы, што абвясчае пачатак вясны? І, можа, я змагу вучыцца жывой, гутарковай беларускай мове не толькі па слоўніку, а і з людскіх вуснаў?
З надзеяй звачваю на «улицу Ожешко», названую гэтак у гонар знакамітай польскай пісьменніцы, якая звыш сарака гадоў пражыла ў Гродне. А

раз. Дзяўчынка глядзіць туды, куды і я, — на помнік.
— У якім класе вучыцца? — пытаюся.
— У другім.
— Прачытай, што тут напісана.
— Не, я не прачытаю... — прагаварыла дзяўчынка і пільна паглядзела на мяне.
Дзяўчынка абрызала булачку зверху — з'ядала салодкую скарынку. «Выкіне», — са страхам падумаю я. Так, выкінула. Бесклапотна крутнулася пад бязрозамі і паскакала далей па тратуары, услашаным ценямі. Гэта, як і ў нас... Сэрца сціснулася ад смутку... «Мілая моладзь, слаўная моладзь...»
Іду па вуліцы Ажэшка далей. Засень старых каштанаў, ціхае булькаццё абмялялай, ледзь бачнай Гараднічанкі — дарэчы, назву рачулі даведалася толькі з турыстычнай літаратуры, прахожыя даводзілі, што гэта бязназоўны ручай. А выявілася, што гэта гістарычная назва! Будынак мануфактуры, якую заснаваў Тызенгаўз. Той самы, віленскі Тызенгаўз... Вуліца вядзе ўгору — да зграбнага шматпавярховага будынка, што прыгожа ўпісваецца ў асяроддзе старога горада. Побач з ім — сквер з тэрасамі. Ружы, ружы... Мае любімыя, высокародныя кветкі... Столькі кветак мне выпала ўбачыць хіба што ў старым Кракаве. На ўскрайку тэрасы сядзіць юнак з рыжаватымі, якія толькі што пачалі прабівацца, вусамі. На каленях трымае эстрадную пласцінку. Цікаўлюся ў яго, што гэта за будынак. Хлапец абыхава гледзіць на мяне, крывіць твар і адварочваецца — зусім як у нас на плошчы Чарняхоўскага... «Мілая моладзь...» Па жыццё чалавек растлумачыць мне, што тут размяшчаецца выканаўчы камітэт...
Старагарадскія вуліцы ўсё яшчэ імкнуцца ўгару. Дванаццаць стагоддзе. Летаніцы сведчаць пра Гародню, што яна не адзін раз спустшалася крыжакамі: у 1284, 1306, 1311 гадах... І толькі ваявода Давыд Гарадзенскі, сабраўшы ўсіх коннікаў у дружыну, здолеў абараніць Гародню і падабраваць ёй семнаццаць гадоў міру. На Замкавай гары ўзвышаліся палац, царквы. Залатарукія гародзенскія майстры стваралі дзівосныя маёлікі, умуроўвалі ў царкоўныя сцены поўныя пасудзіны — «галаснікі»... Стары замак. Рэшткі Ніжняй царквы. Летаніцы пісалі, што яшчэ ў 1183 годзе яна была спалена малайкай. Побач — Каложская царква. На сценах трапецую сонечныя блікі, і мне здаецца, што стаю перад казаным палацам, аздобленым каштоўнымі камянямі...
З пашанай схіляю галаву перад сівай мінуўшчынай Гродна. Гродна. Гародня. Гарадзен. Гэтая назва мне вядома яшчэ з першых урокаў гісторыі Літвы, аднак параўнальна нядаўна я даведалася, што гісторыю яе летаніцы пісалі не літоўскай, а беларускай мовай. Мовай, якую я тут спадзявалася знайсці...
А можа, і адна ластаўка — вясна?.. Эмілія ЛЕГУТЭ, пісьменніца.
г. Вільнюс.

ЯК АДБЫВАЛАСЯ праверка ўзорнага калгаса на трываласць? Пакуль сялянскі дэлегат не выходзіў за межы матэрыяльна-бытавой, гаспадарчай сферы, яго ўяўленні аб ідэальнай сістэме арганізацыі працы толькі ўмацоўваліся. Калі ж герой аповесці сутыкнуўся з больш складанымі сацыяльнымі з'явамі, з пытаннімі маральна-этычнага характару, там сістэма ўзорнай арганізацыі жыцця выявіла нямаю хібаў. «Для яго былі няяснымі тыя спрунжыны, што прыводзілі ў рух жыццё ў гэтым калгасе». Як бачым, герой аповесці хоча спацігнуць псіхалагічныя, унутраныя фактары і матывы паводзін чалавека, адносіна да новых форм арганізацыі працы, новага быту. Селяніна Пракопа цікавіць, кажучы сучаснай тэрміналогіяй, сістэма маральных, духоўных каштоўнасцей калгасніка, які яшчэ ўчора працаваў на сваёй вузкай палосцы зямлі. Пракоп хоча ведаць: «Няўжо людзі так перабрабілі ў калгасе, што асабістая ўласнасць для іх не мае вялікага значэння, і яны так жа дбаюць аб калектыве, як некалі дбалі аб сваіх інтарэсах? Ці шчаслівыя яны тут?..»
...Такія пытанні балюча і востра ўставалі ў Пракопавай галаве...
Знайсці адказ было няпроста. У гэтым Пракопа пераканала здарэнне, удзельнікам якога аказаліся некалькі калгаснікаў і калгасны муляр Лапко, чалавек надзвычай мяккі, добры, які «потаўкаў даваў сяды-тады калгасны корм сямутаму з калгаснікаў, што мелі свае каровы». Выходзіць, не такія ўжо і ідэальныя ўмовы жыцця ва ўзорным калгасе, калі сярод яго членаў ёсць людзі, што хацелі б «браць калгаснае, аграмаджанае дабро для задавальнення ўласніцкіх патрэб».
Звычайна, калі заходзіць размова пра павярхоўны паказ пісьменнікам калгаснай рэчаіснасці, прыводзіцца вось гэтакое высказанне: «І як ні стараўся Пракоп знайсці тут якую-небудзь нядабайнасць, упушчэнне, каб да чаго-небудзь прыдрацца, зачэпкі для гэтай прыдзіркі ён не знаходзіў». Але чамусьці даследчыкі абмінаюць пазнейшае прызнанне Пракопа, зробленае ім пасля выпадку з Лапко: «...калі ўчора ён хацеў знайсці якую-небудзь пляму ў жыцці калгаса, то цяпер ён шчыра хацеў, каб гэтых плям тут не было». Ды «плямы» ўсё ж былі, і закрываць на іх вочы сумленны чалавек не мог.
Супярэчнасці, выяўленыя Пракопам, налілі, аднак, розны характар. У прыгаданым выпадку з Лапко і калгаснікамі герой Коласа не мог не пагадзіцца са старшынёй калгаса Максімам Шахлевічам, які рашуча паўстаў супраць спроб ператварыць калгас у «багадзельню». Але не такія адназначныя пачуцці выклікала ў Пракопа спроба асудзіць муляра Лапко за тое, што ён напярэць печ свайму дружбуку Цімоху Бабуру, чалавеку «багратцага роду», якога «рэвалюцыя паставіла на ногі», да ла зямлю, але які пасля пацягнуўся ўслед за багатымі, «выбраўся з Клінкоў на Высокі Дол». Лапко шчыра шкадаваў Бабуру, «асабліва цяпер, калі дарога ў калгас была ўжо таму зачынена». Лапко спачатку дружна падтрымалі калгаснікі, але яны — як гэта было і на сходзе ў Затонні — хутка адступілі перад «неабвержанай» логікай старшыні Шахлевіча. Кіраўнік калгаса да ўсяго падыходзіў з пункту гледжання грамадскіх інтарэсаў, і тут ён рабіў правільна, але канкрэтны чалавек пры гэтым, на жаль, выпадаў са сферы яго ўвагі. Шахлевіч прапаведзе рэгіяментаваную, вызначаную калгаснымі статутам чалавечнасць і дабрыню. А ўсё, што было не па статуту, тое — ад нячысціка. Вось чаму і калгаснік Сымон Таркевіч, які так любіць

І АДНА ЛАСТАЎКА — ВЯСНА?

дзе жыў і працоў ад ранняй вясны да позняй восені, лесам іду да паўстанка Маргэняй, сядваю ў цягнік і еду ў Гродна. Хачу падыхаць беларускім паветрам, пагутарыць з людзьмі, паслухаць на свае вушы тую спеўную мову, якой гаварыла Алеся. Гэта яна прымусліла мяне варушыць слоўнікі, граматыкі, шукаць адпаведнікі ў старых словах, жыццё мову архаізмамі, дыялектызмамі. Дзякуй табе, Алеся! Ты мяне глыбей навучыла маёй роднай мове. Я адчула сам водар тваёй гаворкі — «Ды не тутакі яны, вэнь каля рэчкі»; «А то і каня добрага мейма», — як і водар раслін і зёлкаў, якія ты гэтак добра ведала. А тваё каханне і нянавісць? Ты не хацела паловы шчасця — яно табе трэба было ўсё. Ты шукала яго ў каханні, а калі каханы здрадзіў, задушыла каханне сваімі ж рукамі. Ты ніколі нічога не ўмела дараваць... І я гэтаксама, Алеся, і я. Магчыма, усе мы, жанчыны, у гэтым аднолькавыя...
Гэта, ідучы лесам, я гутарыла з Алесяй, а ў цягніку загаварыла з маладымі дзяўчатамі, якія селі ў Парэччы.

А я думаю: ёсць з кім, Ліля, знайсці б, толькі патрэбы ўнутранай нямы. Бо нехта ж можа абмяяць, назваць «дзяроўняй». Цябе — такую прыгожую — абмяяць... Прабач мяне, Ліля, што не сказала табе ўсяго гэтага тады, у цягніку...
У гродзенскай кнігарні пазнаёмілася са студэнтам ІV курса Гродзенскага сельскагаспадарчага інстытута Сяргеем Гаспадарчыкам (ён купляў рамана Васіля Быкава «Кар'ер»).
— Я нарадзіўся ў Дзятлаўскім раёне, у Казлоўшчыне. Скончыў рускую школу, але беларускую мову ў нас выкладаў цудоўны настаўнік — Віталь Кот. І цяпер я пастаянна чытаю і беларускую класіку, і творы сучасных пісьменнікаў. Люблю паэзію. Наш настаўнік на ўроках гаварыў выдатнай, жывой, яркай мовай. Я цяпер дужа хачу пачуць чыстую беларускую мову — жаргон раздражняе. У такім выпадку лепей ужо размаўляць па-руску. А настаўніку, скарыстаўшы нагоду, хачу нізка пакланіцца і падзякаваць за тое, што навучыў любіць мову сваіх бацькоў...
Доўга і шчыра гутарым з Сяргеем. Ён мне раскажаў пра этнаграфічнае свята, якое кагдзе адбылося ў Гродне, на ім, прынамсі, можна было пачуць чыстую беларускую мову, якая пэўным чынам стала ўжо «этнаграфічнай», паслухаць выступленні самадзейных калектываў, паглядзець на дзюцюкоў, якія, асядлаўшы коней, хвацка, нібы сам гістарычны ваявода Давыд Гарадзенскі, ездзілі старымі вулкамі Гродна. Ах, не толькі вока — цешылася сэрца на гэтым свяце, болей бы іх такіх! Бо адна ластаўка — гэта яшчэ не вясна. Сяргею хацелася б, каб і ў іхнім інстытуце былі венары беларускай літаратуры, сустрэчы з пісьменнікамі. Чатыры гады вучыцца — не было такіх святаў...
Дык няўжо па-беларуску гавораць адно героі перакладзеных мною кніг?
— Цікаваць да беларускіх кніг расце, — раскавае загалчыца кнігарні Ніна Хацко. — Карыстаюцца попытам кнігі Васіля Быкава, Івана Шамякі-

на. Ужо маем нямаю падпісчыкаў на васьмітомнік Уладзіміра Караткевіча...
А, можа, трэба радавацца і першай ластаўцы, што абвясчае пачатак вясны? І, можа, я змагу вучыцца жывой, гутарковай беларускай мове не толькі па слоўніку, а і з людскіх вуснаў?
З надзеяй звачваю на «улицу Ожешко», названую гэтак у гонар знакамітай польскай пісьменніцы, якая звыш сарака гадоў пражыла ў Гродне. А

раз. Дзяўчынка глядзіць туды, куды і я, — на помнік.
— У якім класе вучыцца? — пытаюся.
— У другім.
— Прачытай, што тут напісана.
— Не, я не прачытаю... — прагаварыла дзяўчынка і пільна паглядзела на мяне.
Дзяўчынка абрызала булачку зверху — з'ядала салодкую скарынку. «Выкіне», — са страхам падумаю я. Так, выкінула. Бесклапотна крутнулася пад бязрозамі і паскакала далей па тратуары, услашаным ценямі. Гэта, як і ў нас... Сэрца сціснулася ад смутку... «Мілая моладзь, слаўная моладзь...»
Іду па вуліцы Ажэшка далей. Засень старых каштанаў, ціхае булькаццё абмялялай, ледзь бачнай Гараднічанкі — дарэчы, назву рачулі даведалася толькі з турыстычнай літаратуры, прахожыя даводзілі, што гэта бязназоўны ручай. А выявілася, што гэта гістарычная назва! Будынак мануфактуры, якую заснаваў Тызенгаўз. Той самы, віленскі Тызенгаўз... Вуліца вядзе ўгору — да зграбнага шматпавярховага будынка, што прыгожа ўпісваецца ў асяроддзе старога горада. Побач з ім — сквер з тэрасамі. Ружы, ружы... Мае любімыя, высокародныя кветкі... Столькі кветак мне выпала ўбачыць хіба што ў старым Кракаве. На ўскрайку тэрасы сядзіць юнак з рыжаватымі, якія толькі што пачалі прабівацца, вусамі. На каленях трымае эстрадную пласцінку. Цікаўлюся ў яго, што гэта за будынак. Хлапец абыхава гледзіць на мяне, крывіць твар і адварочваецца — зусім як у нас на плошчы Чарняхоўскага... «Мілая моладзь...» Па жыццё чалавек растлумачыць мне, што тут размяшчаецца выканаўчы камітэт...
Старагарадскія вуліцы ўсё яшчэ імкнуцца ўгару. Дванаццаць стагоддзе. Летаніцы сведчаць пра Гародню, што яна не адзін раз спустшалася крыжакамі: у 1284, 1306, 1311 гадах... І толькі ваявода Давыд Гарадзенскі, сабраўшы ўсіх коннікаў у дружыну, здолеў абараніць Гародню і падабраваць ёй семнаццаць гадоў міру. На Замкавай гары ўзвышаліся палац, царквы. Залатарукія гародзенскія майстры стваралі дзівосныя маёлікі, умуроўвалі ў царкоўныя сцены поўныя пасудзіны — «галаснікі»... Стары замак. Рэшткі Ніжняй царквы. Летаніцы пісалі, што яшчэ ў 1183 годзе яна была спалена малайкай. Побач — Каложская царква. На сценах трапецую сонечныя блікі, і мне здаецца, што стаю перад казаным палацам, аздобленым каштоўнымі камянямі...
З пашанай схіляю галаву перад сівай мінуўшчынай Гродна. Гродна. Гародня. Гарадзен. Гэтая назва мне вядома яшчэ з першых урокаў гісторыі Літвы, аднак параўнальна нядаўна я даведалася, што гісторыю яе летаніцы пісалі не літоўскай, а беларускай мовай. Мовай, якую я тут спадзявалася знайсці...
А можа, і адна ластаўка — вясна?.. Эмілія ЛЕГУТЭ, пісьменніца.
г. Вільнюс.

дзе жыў і працоў ад ранняй вясны да позняй восені, лесам іду да паўстанка Маргэняй, сядваю ў цягнік і еду ў Гродна. Хачу падыхаць беларускім паветрам, пагутарыць з людзьмі, паслухаць на свае вушы тую спеўную мову, якой гаварыла Алеся. Гэта яна прымусліла мяне варушыць слоўнікі, граматыкі, шукаць адпаведнікі ў старых словах, жыццё мову архаізмамі, дыялектызмамі. Дзякуй табе, Алеся! Ты мяне глыбей навучыла маёй роднай мове. Я адчула сам водар тваёй гаворкі — «Ды не тутакі яны, вэнь каля рэчкі»; «А то і каня добрага мейма», — як і водар раслін і зёлкаў, якія ты гэтак добра ведала. А тваё каханне і нянавісць? Ты не хацела паловы шчасця — яно табе трэба было ўсё. Ты шукала яго ў каханні, а калі каханы здрадзіў, задушыла каханне сваімі ж рукамі. Ты ніколі нічога не ўмела дараваць... І я гэтаксама, Алеся, і я. Магчыма, усе мы, жанчыны, у гэтым аднолькавыя...
Гэта, ідучы лесам, я гутарыла з Алесяй, а ў цягніку загаварыла з маладымі дзяўчатамі, якія селі ў Парэччы.

Хіба вы не беларускі, што гавораце па-руску?
Дзяўчаты пераглынуліся, нікавата заўсміхаліся.
— Дык усе так гавораць, — адказала смялейшая з іх, Галіна Абухоўская, адміністра-тарка санаторыя «Парэчча».
— А ці ўмеце па-беларуску?
— Умею. І чытаю, і гавару, але з блізкімі толькі. Бо на людзях гаварыць няма патрэбы — усе гавораць па-руску. Мае дзяды яшчэ гаварылі чыста, бацькі — ужо на мяшанцы, а я скончыла рускую школу і гавару па-руску, — сарамліва ўсміхнулася Галіна.
— Калі б дзе ў краме загаварыў па-беларуску, усе здзівіліся б, сказалі б «дзяроўня», — умяшалася ў размову стрычаная сястра Галіны Людміла Абухоўская, якая працуе ў санаторыі «Парэчча» медыцынскай сястрой. — Мы любім беларускую мову, слухаем канцэрты ансамбляў «Песняры», «Сябры», самі ў нашым хоры спяваем беларускія песні, але гаварыць на гэтай мове са-

Хіба вы не беларускі, што гавораце па-руску?
Дзяўчаты пераглынуліся, нікавата заўсміхаліся.
— Дык усе так гавораць, — адказала смялейшая з іх, Галіна Абухоўская, адміністра-тарка санаторыя «Парэчча».
— А ці ўмеце па-беларуску?
— Умею. І чытаю, і гавару, але з блізкімі толькі. Бо на людзях гаварыць няма патрэбы — усе гавораць па-руску. Мае дзяды яшчэ гаварылі чыста, бацькі — ужо на мяшанцы, а я скончыла рускую школу і гавару па-руску, — сарамліва ўсміхнулася Галіна.
— Калі б дзе ў краме загаварыў па-беларуску, усе здзівіліся б, сказалі б «дзяроўня», — умяшалася ў размову стрычаная сястра Галіны Людміла Абухоўская, якая працуе ў санаторыі «Парэчча» медыцынскай сястрой. — Мы любім беларускую мову, слухаем канцэрты ансамбляў «Песняры», «Сябры», самі ў нашым хоры спяваем беларускія песні, але гаварыць на гэтай мове са-

Хіба вы не беларускі, што гавораце па-руску?
Дзяўчаты пераглынуліся, нікавата заўсміхаліся.
— Дык усе так гавораць, — адказала смялейшая з іх, Галіна Абухоўская, адміністра-тарка санаторыя «Парэчча».
— А ці ўмеце па-беларуску?
— Умею. І чытаю, і гавару, але з блізкімі толькі. Бо на людзях гаварыць няма патрэбы — усе гавораць па-руску. Мае дзяды яшчэ гаварылі чыста, бацькі — ужо на мяшанцы, а я скончыла рускую школу і гавару па-руску, — сарамліва ўсміхнулася Галіна.
— Калі б дзе ў краме загаварыў па-беларуску, усе здзівіліся б, сказалі б «дзяроўня», — умяшалася ў размову стрычаная сястра Галіны Людміла Абухоўская, якая працуе ў санаторыі «Парэчча» медыцынскай сястрой. — Мы любім беларускую мову, слухаем канцэрты ансамбляў «Песняры», «Сябры», самі ў нашым хоры спяваем беларускія песні, але гаварыць на гэтай мове са-

Хіба вы не беларускі, што гавораце па-руску?
Дзяўчаты пераглынуліся, нікавата заўсміхаліся.
— Дык усе так гавораць, — адказала смялейшая з іх, Галіна Абухоўская, адміністра-тарка санаторыя «Парэчча».
— А ці ўмеце па-беларуску?
— Умею. І чытаю, і гавару, але з блізкімі толькі. Бо на людзях гаварыць няма патрэбы — усе гавораць па-руску. Мае дзяды яшчэ гаварылі чыста, бацькі — ужо на мяшанцы, а я скончыла рускую школу і гавару па-руску, — сарамліва ўсміхнулася Галіна.
— Калі б дзе ў краме загаварыў па-беларуску, усе здзівіліся б, сказалі б «дзяроўня», — умяшалася ў размову стрычаная сястра Галіны Людміла Абухоўская, якая працуе ў санаторыі «Парэчча» медыцынскай сястрой. — Мы любім беларускую мову, слухаем канцэрты ансамбляў «Песняры», «Сябры», самі ў нашым хоры спяваем беларускія песні, але гаварыць на гэтай мове са-

Хіба вы не беларускі, што гавораце па-руску?
Дзяўчаты пераглынуліся, нікавата заўсміхаліся.
— Дык усе так гавораць, — адказала смялейшая з іх, Галіна Абухоўская, адміністра-тарка санаторыя «Парэчча».
— А ці ўмеце па-беларуску?
— Умею. І чытаю, і гавару, але з блізкімі толькі. Бо на людзях гаварыць няма патрэбы — усе гавораць па-руску. Мае дзяды яшчэ гаварылі чыста, бацькі — ужо на мяшанцы, а я скончыла рускую школу і гавару па-руску, — сарамліва ўсміхнулася Галіна.
— Калі б дзе ў краме загаварыў па-беларуску, усе здзівіліся б, сказалі б «дзяроўня», — умяшалася ў размову стрычаная сястра Галіны Людміла Абухоўская, якая працуе ў санаторыі «Парэчча» медыцынскай сястрой. — Мы любім беларускую мову, слухаем канцэрты ансамбляў «Песняры», «Сябры», самі ў нашым хоры спяваем беларускія песні, але гаварыць на гэтай мове са-

«ЛІМ» ПАВЕДАМЛЯЕ

Падведзены вынікі, вызначаны задачы

Адбыўся справаздачна-выбарчы сход секцыі крытыкі і літаратурнага ведамства Саюза пісьменнікаў рэспублікі. Агледваючы зробленае, старшыня бюро секцыі Н. Пашкевіч адзначыў, што пазітыўныя працэсы, якія намічаліся ў апошні час у жыцці саветаў грамадства, выклікаюць неабходнасць глыбокай перабудовы і новага мыслення. Характарыстычны набыткі крытычнага цэха за справаздачны перыяд, Н. Пашкевіч адзначыў артыкулы М. Мушынскага, В. Каваленкі, М. Тычыны, П. Дзюбайлы, М. Кенькі, змешчаныя ў часопісе «Польмя», а таксама рэцэнзію Р. Шкрабы на першую кнігу прозы Х. Лялькі «Дарога пад гару». Гаварыў аб асобных публікацыях у «Ліме», «Маладосці», «Нёмане», адзначыў, што неабходна больш увагі ўдзяляць маладым крытыкам.
На думку Д. Бугаёва, трэба часцей абмяркоўваць творчасць маладых крытыкаў, змагацца за тое, каб крытыка была рэальным фактарам, які ўплывае на сучасны літаратурны працэс.
Г. Колас мярнуе, што карысць ад гаворак на пасяджэннях будзе большай, калі на іх запрашаць загалчыкаў аддзелаў літаратуры, культуры газет «Звязда», «Советская Белоруссия», маладзёжных выданняў.
Большай увагі з боку крытыкі і літаратурнага ведамства патрабуе гісторыка-рэвалюцыйны рамана, сказаў М. Няхай і падзяліўся сваімі назіраннямі пад час працы над даследаваннем гэтай важнай і неабходнай тэмы.

Калі з'явіцца серыя артыкулаў у перыядыцы, у якіх будзе пановаму асэнсаваны літаратурны працэс 30-х гадоў, узяваны з дням сённяшнім, падкрэсліў У. Іонан, нарысць ад гэтага стане відавочнай.
Пэўныя аспекты гэтай праблемы закранулі ў сваіх выступленнях У. Казбярун і М. Грынчын.
Пра ідэю і мастацкую пераемнасць у літаратурна-навукай практыцы гаварыў В. Івашын.
П. Дзюбайла заўважыў, што пераасэнсаванне літаратурнага сітуацыю сіладана і цяжка. Відаць, інстытуту літаратуры імя Янкі Купалы трэба падтрымліваць больш цесныя сувязі з секцыяй.
Пра тыя захады, якія прымаюцца ў акадэмічным інстытуце па лепшым даследаванні сучаснага літаратурнага працэсу, а таксама гісторыі беларускай літаратуры, гаварыў В. Каваленка.
На пасяджэнні выступіў сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак. Тайным галасаваннем выбрана новае бюро секцыі. Старшыня абраны Н. Пашкевіч, намеснікамі — Д. Бугаёў і А. Ільшкія.
Свой справаздачна-выбарчы сход правяла секцыя драматургіі СП БССР. Выступіўшы на сходзе М. Матукоўскі, А. Петрашкевіч, А. Вольскі, А. Сабалеўскі, А. Асташонка, Г. Каржанеўская, сакратар праўлення СП БССР А. Жук і іншыя абмеркавалі сённяшні стан беларускай драматургіі, спыніліся на надзённых аспектах тэатральнай практыкі.
Старшыня секцыі аднагалосна абраны А. Петрашкевіч.

Калі з'явіцца серыя артыкулаў у перыядыцы, у якіх будзе пановаму асэнсаваны літаратурны працэс 30-х гадоў, узяваны з дням сённяшнім, падкрэсліў У. Іонан, нарысць ад гэтага стане відавочнай.
Пэўныя аспекты гэтай праблемы закранулі ў сваіх выступленнях У. Казбярун і М. Грынчын.
Пра ідэю і мастацкую пераемнасць у літаратурна-навукай практыцы гаварыў В. Івашын.
П. Дзюбайла заўважыў, што пераасэнсаванне літаратурнага сітуацыю сіладана і цяжка. Відаць, інстытуту літаратуры імя Янкі Купалы трэба падтрымліваць больш цесныя сувязі з секцыяй.
Пра тыя захады, якія прымаюцца ў акадэмічным інстытуце па лепшым даследаванні сучаснага літаратурнага працэсу, а таксама гісторыі беларускай літаратуры, гаварыў В. Каваленка.
На пасяджэнні выступіў сакратар праўлення СП БССР В. Зуёнак. Тайным галасаваннем выбрана новае бюро секцыі. Старшыня абраны Н. Пашкевіч, намеснікамі — Д. Бугаёў і А. Ільшкія.
Свой справаздачна-выбарчы сход правяла секцыя драматургіі СП БССР. Выступіўшы на сходзе М. Матукоўскі, А. Петрашкевіч, А. Вольскі, А. Сабалеўскі, А. Асташонка, Г. Каржанеўская, сакратар праўлення СП БССР А. Жук і іншыя абмеркавалі сённяшні стан беларускай драматургіі, спыніліся на надзённых аспектах тэатральнай практыкі.
Старшыня секцыі аднагалосна абраны А. Петрашкевіч.

ва ўсім справядлівасць і парадок, заяўляе на сходзе: «Мы цяпер бачым, куды можа павесці чалавека дабра, — старшыня даў ёй гэта ясна... Такую дабрату вытрываць трэба».

Лапко ж разважаў інакш, прынамсі, да сходу. Вяртаючыся з пасёлка, Лапко казаў пра сябе і пра Бабуру так: «Хто ты і хто ён? Ты — чалавек, ён — чалавек, ты хочаш жыць, і ён хоча жыць». А далей, як бы прадчуваючы рэакцыю членаў калектыву, Лапко дадае: «Але ты калгаснік, ты муляр ды яшчэ брыгадзір! Гэтага не трэба забываць. І ён хоча і чалавек, але воўк, бо

ней, штук восем авечак і шацёра свіней. Вось і ўсё тое «незлічонае» багацце, якое нажыў селянін за гады працы на зямлі, якую дала яму сацыялістычная рэвалюцыя».

У гэтым выпадку ёсць сэнс прыгадаць некаторыя статыстычныя дадзеныя аб складзе сацыяльных груп у сялянстве напярэдадні калектывізацыі. Так, паводле сведчанняў М. Е. Стральцова, у 1925 годзе бядняцкая частка сялянства рэспублікі складала 36 працэнтаў ад усіх сялянскіх гаспадарак, сярэдняе сялянства — 60 працэнтаў і кулак — 3 працэнта. Сярэдняе сялянства «стала вя-

шкоднай, небяспечнай якасці. «Натура мая, — тут Лапкоў голас загучаў злосцю: — паршывая натура! Але я зламаю яе!» Лапко дзякуе калгаснікам, якія навучылі яго розуму, далі ўрок класовай пільнасці, і нават прыніжана просіць пакараць яго, бо тады яму стане «лягчэй на сэрцы».

Пэўна і, паўтараем, вымушаная ўступка пісьменніка вольгарызатарскім патрабаванням выявілася ў тым, што калектывізацыя асуджэнне дабыні Лапко ў апавесці пададзена як факт, які дабравольна адбіўся на палітычнай свядомасці Пракопа. І калі ў Пракопа і былі яшчэ хі-

не маглі не ведаць пра такія вольгарызатарскія факты — пра скрыўленне партыйнай лініі ў ходзе калектывізацыі, пра парушэнні прынцыпаў добраахвотнасці. Многія факты траплялі на старонкі рэспубліканскага друку, асуджаліся рашэннем партыйных органаў. «Перагібы ў правядзенні калектывізацыі дасягнулі вялікіх памераў. У пастанове № 94 аб'яднанага пасяджэння Прэзідыума ЦКК КП(б)Б і Калегіі НКРКІ ад 19 красавіка 1930 года ўказвалася на шэраг недахопаў, перагібаў і скажэнняў у гэтай справе, якія даходзілі да прамога злачынства, дыскрэдытацыі ідэй калгаснага будаўніцтва. У шэрагу акруг былі груба парушаны лініі партыі аб добраахвотным уступленні ў калгасы, дырэктывы партыі аб тэмпах калектывізацыі. Беларусь адносілася да раёнаў, у якіх калектывізацыя завяршалася ў 1933 годзе, тым не менш у Магільскай, Віцебскай акругах прынялі рашэнне завяршыць калектывізацыю да вясны 1930 года. У некаторых месцах дапускалася голае адміністрацыйнае, запалохванне сялян, пазбаўленне выбарчых правоў, раскулачванне сярэднякоў і беднякоў, і праводзілася яно не на аснове суцэльнай калектывізацыі, а служыла асноўным метадам калектывізацыі. Канфіскаваная маёмасць раскулачаных не заўсёды паступала ў калгасы, часта перадавалася розным установам, а іншы раз і прысвойвалася пэўнымі асобамі».

Перагібы і скажэнні знайшлі сваё пэўнае мастацкае адлюстраванне, як гэта мы ўжо часткова бачылі, і ў апавесці. Хоць адкрытага, рашучага асуджэння падобных з'яў, прымаючы пад увагу ўсе тры неспрыяльныя фактары, пра якія вышэй гаварылася, у творы, можа, і не багата, але гуманістычная пазіцыя пісьменніка выказана выразна, выказана мастацкімі сродкамі, эмацыянальна, шляхам унутраных асацыяцый і аналогій.

Так, даволі рэалістычнымі фарбамі намаляваны ў апавесці вобразы кіраўнікоў затонскага калгаса. Пісьменнік не ідэалізуе гэтых асоб, а праўдзіва паказвае як станючыя, так і адмоўныя рысы ў іх характары і паводзінах. Вось тыповы прыклад. Да Чыкілёвіча заходзіць старшыня калгаса Лукаш Гулак, старшыня сельсавета Мікола Тур, старшыня праўлення Кандрат Казей. «Увайшлі, і ніхто з іх не павітаўся з гаспадарамі, не сказаў дзень добры ў хату».

Адкрытую пагарду да справядлівасці, да пісаных і няпісаных законаў выявіла мясцовае начальства і пры захопе сядзібы Чыкілёвіча: «Ні-якаю былою тваёю маёмасцю распараджацца сам не маеш права — уся яна будзе апісана! А ўсё, што трэба табе і скаціне, якая покі што лічыцца за табоў, будзе выдаваць Кандрат». Але мы не ведаем, на падставе чыйго распараджэння была вынесена такая суровая забарона. Можна толькі высказаць здагадку, што на такі крок кіраўнікоў упаўнаважыў сход беднаты, бо ні агульнае сход калгаснікаў, ні сход усіх вясцоўцаў напярэдадні не праводзіўся. Абгрунтаваннем неабходнасці перадаць сядзібу і маёмасць Чыкілёвіча будучаму новаму калгасу было тое, што раней утвораны калгас развальваўся, а прычыну развалу кіраўнікі бачылі галоўным чынам у агітацыі Чыкілёвіча. Вядома, Чыкілёвіч не прымаў ідэю калектывізацыі. Не раз вёў ён хітрыя, двухсэнсоўныя размовы з аднавяскоўцамі. Але парадок з'явіўся ў тым, што, як і Бабура, кулаком ён не быў. Гэта — зможны сярэднік. З апавесці не вынікае,

што Чыкілёвіч трымаў наёмных работнікаў ці разбагацеў не сумленным, злачынным шляхам, спекуляцыяй, крадзяжом і г. д. Па сутнасці, тут мы зноў маем справу з выпадкам, калі сярэднік умоўна лічыцца кулаком, не будучы ім у сапраўднасці паводле свайго гаспадарчага, маёмаснага стану.

Такім чынам, паказаны ў апавесці экспрапрыяцыя сядзібы Чыкілёвіча была вынікам тых скрыўленняў, якія дапускалі заўзятая арганізатары калгасаў. Да такога вываду прыводзіць нас логіка развіцця падзей, а таксама паасобна, раскіданыя па розных месцах твора рэплікі, ацэнкі, выказванні самога Чыкілёвіча, яго жонкі, сына. У дадзеным выпадку тое, што гаворыць жонка Чыкілёвіча пра мясцовае начальства, якое праводзіла рэквізіцыю, шмат у чым адпаведна рэальнаму стану рэчаў: «І няўжо няма на свеце праўды? Павінна ж быць нейкая справядлівасць! Як жа гэта так? — недаўмыкала Ульяна, — убліся самачынна, пішчом, гвалтам у твой двор, у тваю хату: камандуюць табоў, распараджаюцца тваім добром. За што, за якія грахі? Ці мы тут кралі? грабілі? забівалі? Кроўна працай прыдбалі кавалак хлеба, і ён стаў ім упоперак горла».

Улічым тут псіхалагічны стан жанчыны, нечаканасць падзей, якія абрынуліся на іх сям'ю, і таму не станем чапляцца да інтанацыі ці стыльва-лексічных асаблівасцей яе мовы, а будзем гаварыць па сутнасці, пра галоўнае. А сутнасць у тым, што аўтар апавесці, не маючы магчымасцей ва ўмовах 30-х гадоў адкрыта асудзіць правыя парушэнні рэвалюцыйнай законнасці ў ходзе калектывізацыі, тым не менш выявіў сваю гуманістычную пісьменніцкую пазіцыю. Як ужо адзначалася, са зместу твора не вынікае, што Чыкілёвіч меў наёмных работнікаў, таму і мера пакарання яго павінна была адпавядаць ягонаму віне як агітатара супраць уступлення ў калгас.

Праўда, здаралася і так, што Чыкілёвіч даволі здэкліва выказаўся пра некаторых калгасных актывістаў, і гэта яго іронія потым таксама вылазіла яму бокам. Але ці так ужо моцна памыляўся Чыкілёвіч? «Начальствам жа, — казаў ён, — можа быць і Кандрат Казей, бо хоць яго рукі да работы не здатны, але язык ходзіць спрытна. Ну, што ж? работнік з яго хоць і не важны, а адміністратар можа быць добры». Што і казаць, катэгарычная ацэнка была шмат у чым справядлівай!

Неабходна адзначыць тут і яшчэ адзін момант. Апавесць пісалася па гарачых слядах падзей і была арыентавана на жывую практыку перабудовы сельскай гаспадаркі, і таму пэўны рацыяналізм аўтарскай агітацыйнай устаноўкі ў дадзеным выпадку зразумелы. Дык вось Я. Колас, асабліва не акцэнтуючы ўвагу, паказаў, як па-рознаму ўсталёўваўся калгасны лад у Клінаках і ў Затонні. Мы бачылі, што там мела месца добраахвотнае аб'яднанне свядомай часткі беднякоў, а тут — гарачыя галовы напачатку не вельмі хацелі разбірацца, хто падае заявы ў калгас, абы хутчэй завяршыць кампанію. Памятаеце сэнс прамовы старшыні сельсавета: «Калектывізацыя сельскай гаспадаркі — наша чарговая баявая задача, і мы павінны выканаць яе на сто працэнтаў». Дарэмна тады прамоўца не захацеў падумаць над глыбокім сэнсам іранічнай рэплікі «з цёмнага кутка». «У некаторых месцах яна зроблена на сто шэсць працэнтаў». А варта было задумацца і не звальваць усе няўдачы калектывізацыі на варажую агітацыю. Рэакцыя ж Чыкілёвіча на несправядлівую ўчынку мясцовых правадыроў была лагічнай. «Дзякуй табе,

(Заканчэнне на стар. 6—7).

Міхась МУШЫНСКІ

Рэабілітацыя ГЕРОЯ

Аповесць Якуба Коласа «АДШЧАПЕНЕЦ». Літаратурны разгляд з элементамі сацыялагічнага аналізу. Артыкул другі

ў свой хутар глядзіць. Можна, не поўны воўк, але працэнтаў пяцьдзесят ваўчэчыны ў ім ёсць».

Як мы ўбачым далей, у дадзеным выпадку аўтар апавесці зрабіў тут пэўную ўступку (можа, і не на пяцьдзесят працэнтаў) тагачасным патрабаванням, устаноўкам, паводле якіх у мастацкім творы пра калектывізацыю абавязкова павінны быць дзейнічаць кулак як актыўны працэнт новага ладу. Але гэта ўступка пісьменніка аказалася не вельмі паслядоўнай, бо яна была вымушанай.

Са зместу апавесці вынікае, што наколькі Бабура выбраўся на пасёлак, дык нібыта шлях яму да калгаснікаў зачынены назаўсёды, нібыта ніякіх змен у псіхалогіі ўчарашняга бедняка не адбудзецца і ён назаўсёды ўжо страчаны для грамадства, для новага жыцця. Пагадзіцеся, што гэта вельмі дзіўная логіка. Кіраўнікі перадавога калгаса не спрабавалі перавыхаваць Бабуру, перацягнуць яго на бок калгаснікаў...

Зусім заканамерна, што вобраз Цімоха Бабуры як кулака атрымаўся не вельмі пераканаўчым. Логікай развіцця мастацкай думкі кулацтва Бабуры не даведзена, не раскрыта. Вобраз не мае псіхалагічнай доказнасці, асабліва на тых старонках, дзе паказваецца, як Бабура ў карыслівых мэтах спрабуе выкарыстаць каханне сваёй 18-гадовай дачкі Анэтки да калгаснага бухгалтара камсамольца Гаруя.

Псіхалагічныя вытокі варажасці ўчарашняга батрака да калгаса («Мяне ў калгас па добрай волі на вярхоўцы не зацягнуць») не выяўлены і на мастацку не вытлумачаны. Фактычна Бабура, як і Чыкілёвіч, у апавесці толькі выконвае ролю кулака, прынцыповага ворага калгаснага ладу. Нават калі ўзяць фактычны бок справы, дык і эканамічна-гаспадарчыя паказчыкі не пацвярджаюць дэкларацый аб тым, што перад намі — кулак-багацей. У гады, калі дзяржава заклікала сялян пашыраць пасевы, разводзіць жывёлу, павышаць узровень сельскагаспадарчай вытворчасці, каб выратаваць краіну ад голаду, пасялковец Бабура меў чатыры каровы, пару ко-

дучым у земляробстве. Паводле маёмаснага становішча сярэднікамі былі гаспадаркі ад 2 да 6 дзесяцін пасеваў, з 1 ці 2 коньмі, забяспечаныя прасцейшым сельскагаспадарчым інвентаром і часткова больш складаным (веялка, сеялка). Заможныя сярэднікі карысталіся наёмнай рабочай сілай — паддэнна. Але асновай вядзення гаспадаркі з'яўлялася праца членаў сваёй сям'і і свае сродкі вытворчасці. Гэта група сялянства была найбольш устойлівай, колькасна яна павялічвалася. Сярэдніцкія гаспадаркі год ад году эканамічна мацнелі. З іх толькі нязначная частка магла перайсці ў разрад сельскай буржуазіі. (Із історыі Советскай Беларусі. Доклады конференцыі секцыі Научного совета по проблеме «История БССР», Мн., 1969).

Мы прывялі гэту даволі вялікую вытрымку, каб мовай эканамічнага даследавання падмацаваць думку, што герой апавесці «Адшчапенец» Цімох Бабура належаў не да сельскай буржуазіі, а да заможнай сярэдняцкай часткі.

А што Бабура выбраўся з вёскі на пасёлак, дзе жылі заможнікі, дык гэта таксама не павінна ставіцца яму ў дакор. «Вядома, што партыйныя і дзяржаўныя органы Савецкай Беларусі, — піша У. М. Міхнюк у кнізе «Крестьянство Белорусии на пути к социализму» (Мн., 1979), — не рабілі якіх-небудзь перашкод на шляху перасялення сялян на хутары...» І хоць аб'яднаны Пленум ЦК і ЦКК ВКП(б) у кастрычніку 1927 года пастанавіў абмежаваць практыку выдзялення сялян на хутары, у Беларусі яшчэ ў 1928 г. практыкавалася гэтая форма землекарыстання... Дык на якой падставе мы робім вінаватым Бабуру ў тым, што ён аказаўся на пасёлку?

Вынікі абмеркавання на сходзе адносіні Лапко да Бабуры як да кулака паказваюць, што ў 30-я гады шырокае распаўсюджванне мелі спрошчаныя, памылковыя ўяўленні аб суадносінах класовага і агульначалавечага пачатку, аб разуменні сутнасці пралетарскага, рэвалюцыйнага гуманізму. На сходзе Лапко публічна асуджае свой чалавечы, гуманны ўчынак, выракаецца дабыні як

станні, то ўчарашні вечар, сход, дзе разбіралася справа Лапко, быў паваротным пунктам у Пракопавым жыцці, прымусіўшы паглядзець на гэта жыццё іншымі вачыма. І што асабліва ўрэзалася ў памяць Пракопу, дык гэта Лапко і яго праўдзівае прызнанне, і той прысуд, які вынесены быў яму сходам калгаснікаў. Вядома, з прыведзенага тут выказвання нельга зрабіць цалкам адназначны вывад, нібыта Пракоп таксама асуджае Лапко ці падзяляе пазіцыю тых, хто падтрымаў абвінавачванні. Не, усё тут складаней. Вядома, сход ва ўзорным калгасе зрабіў уражанне на сялянскага дэлегата, бо нават свая адшчапенства ён пачынае пэўным чынам звязваць — па аналогіі — з агітацыйным кулакам Чыкілёвіча, з яго шкодным уплывам.

Аднак і ў заключных раздзелах ёсць німала мясцін, сучасных пачатку твора, а не сцэнам, накіраваным асуджэння Лапко, што вельмі важна для агульнай ацэнкі апавесці. Гэтыя мясціны даюць магчымасць адчуць, якой складанай, супярэчлівай была рэальная сітуацыя ў вёсцы пачатку 30-х гадоў. А гэта якраз і з'яўляецца доказам таго, што логіка жыцця мацней надуманых схем, што магутны талент Коласа-мастака актыўна супрацьдзейнічаў, разбураў штучныя схемы. Так, напрыклад, мы бачым, што і без агітацыі Чыкілёвіча паспешліва арганізаваны калгас распаўсюдзіліся на вачах.

Намаляваная ў апавесці сітуацыя, якая складалася ў вёсцы Затонне, можна сказаць, спісана аўтарам апавесці з натуры. Пад уплывам памылкаў, дапушчаных пры калектывізацыі, скажэння ленынскіх прынцыпаў добраахвотнасці вясной 1930 года пачаўся масавы выхад сялян з калгасаў. Да 1 красавіка 1930 года колькасць сялянскіх гаспадарак у калгасах Беларусі зменшылася (па стану на 1 сакавіка) да 143,2 тысячы, а да 1 чэрвеня гэтая лічба стала яшчэ больш нізкай — 87,3 тысячы, што складала ў адносінах да ўсіх сялянскіх гаспадарак 11,1 працэнта. Падобныя з'явы мелі месца і пазней.

Крытыкі, якія гнеўна прапалі Я. Коласа ў скажэнні рэчаіснасці і паклёпе на бедняка,

ПРАЧЫТАЛАСЯ гэтая кніга амаль год назад — у канцы студзеня, калі іскрыліся марозным сонцам дні і холадам стылі ночы. Тады б адразу і пісаць гэтую рэцэнзію. Але быў святочны клопат, творчага парадку, з нагоды юбілею чалавека, літаратурная постаць якога так многа значы-

ты ж заплаціў адцаем і пакутай жыццю спаўна не толькі за сябе. Увогуле ў кнізе Рыгора Барадулліна многа прысвячэнняў. Вялікая спакуса для рэцэнзюкага папроку. Але — «пятая координата света — самопознаючая душа» (А. Таркоўскі) — яна ж пазнаеца не толькі і

з дабрны» («Памяці Варлена Бечыка»). Таму часцей і часцей прыходзіць твая думка, што з'явіліся ў апошніх зборніках Рыгора Барадулліна: пра няўмольнасць, жорсткасць часу. Туман гадоў на дне душы гусце, з яго саткацца ўрэшце мусіць змрок.

І, можа, чым часцей надыходзіць такія невясёлыя думкі, тым больш адчувае паэт трываласць той канцэптуальна не выснаванай, нязмушанай, здаровай філасофіі, якой прытрымліваўся спакон веку яго продкі. Яго маці. Якая заўсёды была ясная розумам і моцна духам. «Малапісьменная, паводле дадзеных глухіх анкет, мама смела ведала свет», «ведала тэалогію — на памяць малітвы шаптала», «ведала астраномію — па зорках дарогу шукала», «ведала аграрнію — што сець, калі і дзе», «была і ўрачом дзіцячым, і цвёрдым на руку ветэрынарам», «была філолагам з выключным слыхам». І вось тое, ці не самае галоўнае, што ўмела маці, — «умела дзяліцца радасцю кволаю, цвяліца з ліхам» («Веды»).

Ад тых, матчыных, высноў — і добры, здаровы духоўны стрыжань паэта: «...жыцця вясёлы рынак штодня вірыць, кіпіць» («У віры»). Рыгор Барадуллін пачувае сябе нармальна і на вясёлым кірмашы жыцця, і ў светлым храме яго, і мае годную сілу глядзець як на неад'емны рытуал быцця, на тое «вялікае ніколі» (Э. Трыале), што не міне нікога на зямлі. І ў гэтым адвечным роздуме:

Ад першага ўспаміну,
Які ты помніш,
Да апошняга,
Дзе ўспомніць цябе,
Калі будзе такі —
Толькі адно імгненне.
І гэтак імгненне —

жыццё, — мы так пэўна адчуваем настрой душы і спракаветны роздум Амары Хайяма, якога неўзабаве беларускі чытач будзе мець у перакладзе Рыгора Барадулліна. Дарэчы, вось твая думка Амары Хайяма ў адным з рускіх перакладаў гучаць так: «Жизнь — ни много, ни мало — мгновенье одно. От нуля до итога — мгновенье одно». Наўмысны парафраз ці выпадковае супадзенне — гэта вядома самому Рыгору Барадулліну. Хто не задумваўся пра кароткую імгненнасць гэтага цуду — жыцця, тым больш філосафы і паэты... Нехта марыў пра вечны суд, нехта — з большай ці меншай мерай мудрасці прымаў няўхільнасць законаў прыроды, нехта баяўся пра гэтыя законы думаць... Імгненне. Хай сабе і даўжынёю ў жыццё.

Ну, а перакладаючы Амары Хайяма... Ці можна абмінуць гэтую вечную тэму — жыццё і смерць? Дарэчы сказаць, вялікі паэт Усходу, на маю асабістую думку, гэта другі выпадак, пасля іспанца Гарсія Лоркі, незвычайнай блізкасці настрою і творчага тэмпераменту нашага беларускага паэта з паэтам, якога ён перакладае, хаця перакладае Рыгор Барадуллін многа і плённа. Загадаць не будзем — пачакаем выхату ў свет кнігі, якую абцяе выдавецтва «Мастацкая літаратура». У рэцэнзуемай кнізе перакладаў няма.

Рыгор Барадуллін у нечым захаваў шчаслівае патрэбу агукнуцца, занатаваць, заўважыць у вершы — многае. Хаця той перыяд, калі «вершы пішуца вачыма, па прынцыпу: што бачу — ўсё пішу», «усё хсчуць вочы валачы ў душу».

мінуўся. Прыйшоў час асэнсавання, час роздуму, які, аднак, не пазбавіў паэта свежасці эмоцый, не зрабіў збучвельна-млявым настрой яго душы. І цяжка сказаць, што сёння, у дні выдатнай падзеі — падпісання пагаднення на вышэйшым узроўні, напісаў бы «ў сааўтарстве з Гудзонам» паэт. А пад час напісання кнігі было больш падстаў непакоіцца, ці не будзе так, што «пасля намі выкліканых землятрусаў, як у індзейцаў, будучы гуляць у зямляна, у літоўцаў, у беларусаў?»

Ну, а што ж, прадбачу пытанне неярплівага чытача, што новага прапануе нам Рыгор Барадуллін?

Мне ўжо даводзілася пісаць пра тое, што апошнім часам змянілася ў стылі пісьма паэта. Так, Рыгор Барадуллін не адмаўляецца ад рыфмы — любіць яе гонкі поступ. А, дарэчы, старой гарэзнічай, што аджыла свой век, яе абвішчалі, з прылівамі і адлівамі, ужо ад пачатку стагоддзя. І сьвярдзэнні наконт таго, што складаны ланцуг трыпаў, метафары — гульня ў словы — не здзіўляюць навізнай. Як і прэтэнзіі да глыбока схаванай у размаітых формах пісьма думкі — маўляў, паспрабуй, адгадай. Як і папрокі ў празмернай творчай актыўнасці.

Спраўды, Рыгор Барадуллін піша многа. І друкуецца многа. Ці ўсё аднолькавае? Безумоўна, не. І не можа быць аднолькавым. Але заўсёды можна пазнаць яго почырк. «Рэ» бяру ў далоні, радасцю блаславіцца. Мне пазваніла сёння рыжая бліскавіца» («Рыжая бліскавіца»). І далей: «Мае пагляд сакавіцкі неба майго абранка, рыжая бліскавіца».

...І робицца вiдушчаю душа

Рыгор Барадуллін. Маўчанне перуна. Мінск, «Мастацкая літаратура», 1986.

ла для беларускай культуры. Пазней затрымала процьма будзённага клопату і вывела з раўнавагі смерць таго самага чалавека, чый юбілей перад гэтым адсвяткавалі.

Можа, таму, перачытваючы кнігу Рыгора Барадулліна «Маўчанне перуна» зараз, у першую чаргу звяртаеш увагу на вершы, прысвечаныя гэтаму чалавеку — Міхасю Стральцову. Лірычна-жартаўлівы радкі: Маладзін прарэзаўся танкліва, Быццам малады Міхась Стральцоў.

Партрэтна-дакладныя:
Кідаў рукавіцу перуну,
Прэчыў асцярожнасці законы,
Пазычаў у перуна пер'іну,
Смутны,
Неадумны,
Рызыкоўны...

Пранізіліва-адкрытыя, з адчуваннем унутранай драмы гэтага няпростага лёсу:

не столькі сама ў сабе, не ў самім для сябе быцці, а праз узаемаадносінны з людзьмі, праз свята і горыч гэтых адносін, праз дачыненні да часу, гісторыі, да асоб у гісторыі.

Паэт Рыгор Барадуллін мае вялікую цікавасць да людзей — заўсёднаю. Умее быць шчодрасцю ўдзячным за дабрату, за талент, за высакародства душы. Таму і з'яўляюцца вершы, прысвечаныя Максіму Танку, Пімену Панчанку, Васілю Быкаву, Ганне Рыгораўне Быкавай, землякам Янкі Брыля, Віктару Карамазаву, Іманту Зіедонісу. Таму памяць паэта моцна трымае воблікі Уладзіміра Караткевіча, Варлена Бечыка... Таму асабліва горка, што «скванная смерць выбірае спакону прыгажосць з прыгажосці, дабрныю

РЭАБІЛІТАЦЫЯ ГЕРОЯ

(Заначанне.
Пачатак на стар. 4—5).

Мікола, за тваю мудрасць, дабрату і ласку. Дай табе божа, каб і цябе так справядліва судзілі і ўсіх тых, хто судзіў і мяне. Няхай жыве калгас, няхай растуць і буяюць у ім мае слёзы і мая крываў! Не шкодзіў я калгасу і шкодзіць не збіраюся».

Вось гэтая думка аб недапушчальнасці парушэння прынцыпаў гуманізму, чалавечнасці, рэвалюцыйнай законнасці і складае моцны бок аповесці як мастацкага твора, прысвечанага драматычнаму перыяду ў гісторыі беларускага і ўсяго савецкага народа. «Дай табе божа, каб і цябе так справядліва судзілі і ўсіх тых, хто судзіў і мяне». Гэтыя словы былі прамоўлены ў 1931 годзе. Прайдзе ўсяго толькі палова дзесяцігоддзя, і прарочыя словы несправядліва пакаранага «адмоўнага» героя аповесці збудуцца. І сярод несправядлівых ахвяр парушэння законнасці акажуча і многія піянеры, першыя арганізатары калгаснага руху.

Заклучныя раздзелы аповесці былі надрукаваны ў часопісе «Полымя», 1931, № 5. Аднак выхад асобнага выдання затрымліваўся: рукапіс, паводле сведчанняў аўтара, праляжаў у выдавецтве болей года. Прычыны хаваліся ў самой аповесці, у яе змесце. На першы погляд, здавалася, што «Адшчэпенец» адпавядаў патрабаванням моманту, бо гаворка тут ішла пра надзённыя пытанні. Аператыўны ж пісьменнік водгук на такую значную грамадскую, палітычную падзею, як калектывізацыя, высока паніўся ў той час. Аднак аповесць не задаволяла тых,

хто задаваў тады тон у літаратуры і літаратурнай крытыцы, хто вырашаў лёс твораў у выдавецтве, увогуле — чыноўнікаў ад літаратуры. Узмацненню нацыярожанасці і палітычнага недаверу да Я. Коласа, да яго творчасці паспрыялі і выступленні ў друку некаторых крытыкаў, тагачасных кіруючых работнікаў, якія па-ранейшаму выкрывалі старыя «наездмаўскія памылкі» Я. Коласа, па-ранейшаму вышуквалі ў яго творчасці ідэйныя зрывы. Не паспела закончыцца друкаванне аповесці ў часопісе «Полымя» (№ 5), як адразу ж у «Маладняку» (№ 6—7) з'явілася 2-я частка прыгаданых «Матэрыялаў для нарысаў па гісторыі беларускай літаратуры», дзе аўтары — на гэты раз іх было два: Л. Бэндэ і А. Кучар — з вольгарызатарскіх пазіцый ацэньвалі папярэдняю творчасць Я. Коласа, нібыта прасякнутую, за выключэннем пасобных твораў, «песімістычным настроем», «містычнай, упадніцкай хваравітасцю», «нацыяналістычнай ідэалогіяй нашаніўства», «пропагандэю месіянскай ролі інтэлігенцыі» і г. д.

Асабліва рэзкім і несправядлівым было прыгаданне вышэй выступленне М. Пятуховіча. Хоць крытык і адзначаў некаторыя станоўчыя рысы ў аповесці (вобраз Пракопа «намаляваны ў дынамічным разрэзе», «пісьменнік імкнецца паказаць тых псіхалагічных зрух, якія адбываюцца ў асноўных масах сялянства...» і г. д.), але яго агульныя зыходныя прынцыпы аналізу, метадалагічныя ўстаноўкі аказаліся глыбока памылковымі. Так, ён спрабаваў давесці думку, нібыта герой

Я. Коласа спачатку выступае як «вораг калгаснага будаўніцтва, для яго калгас — паншчына». Такая трактоўка вобраза памылковая. Яна спатрэбілася крытыку, каб пацвердзіць творчую няўдачу Я. Коласа: маўляў, Пракоп быў вораг, а стаў прыхільнік калгаснай справы. Але гэта перабудова ў творы не паказана, бо ад «ворага» да «сябра» — дыстанцыя немалая. «Там, дзе ў сапраўднасці дзейнічаюць складаныя сілы, у Коласа атрымліваецца ўсё надзвычай проста: сярэдняк Пракоп смачна пабедаў у калгасе, пасля смачна адпачыў, па словах аўтара, «паглядзіў тугі, як барабан, жывот», пазнаёміўся з шчаслівым і сытым жыццём калгасніка, папарыўся ў добрай лазні, пап'ястваваў у кулака разам з мяккацелым падкулачнікам і... звярнуўся ў вёску ўжо ў якасці агітатара на карысць калгаснага будаўніцтва, з Саўла зрабіўся Паўлам».

Зусім відавочна, што крытык да непазнавальнасці спрашціў змест твора, сэнс Пракопавых пошукаў і яго спробы разабрацца ў калгасных справах і ў душах калгаснікаў.

Затое на першы план крытык вынес сцэны, у якіх нібыта выяўлены памылковыя адносіны пісьменніка да кулака: «У гэтых сцэнах раскулачванне ў Коласа адчуваецца некаторыя надлёты шкоднага гуманізму ў перавальскім духу: залішне многа задушэўна-эмацыянальнай лірыкі ўносіць пісьменнік у гэтыя сцэны. У вусны кулака ён укладвае меладраматычныя прамовы, якія рысуюць нам вобраз нібыта несправядліва пакрыўджанага «пакутніка...».

Тут М. Пятуховіч бесцярмонна вырашыў пабіць аўтара аповесці цытатай з прац У. І. Леніна. Вось так непасрэдным супастаўленнем: «...у Леніна, што ні слова, то ўдар мяча па ворагу... У Коласа, наадварот, замест гэтай няявісці заўважаецца ў адносінах да кулакаў шкодная дробнабуржуазная мяккацеласць не толь-

кі ў спачуванні кулакам, але і ў тым, — а гэта таксама нібыта было сведчаннем палітычнай нясталасці аўтара і яго апазіцыйнасці дзяржаўным устаноўкам, — але і ў тым, што ён «не паказвае нам кулака як эксплуатацыйнага і драпежніка». Шкадаванне М. Пятуховіча наконт таго, што Я. Колас не паказаў кулака як эксплуатацыйнага, можна зразумець: ён заўважыў аўтарскія адносіны да сваіх герояў, але не здолеў іх вытлумачыць. Не здолеў зразумець таго, што Я. Колас асноўны акцэнт у творы рабіў на даследаванне сацыяльнай псіхалогіі сялянства і праяўнае шкодніцтва кулакоў не памяняў складанасцей і супярэчнасцей працэсу калектывізацыі, які гэта рабілі некаторыя тагачасныя пісьменнікі.

З прыведзеных вышэй статыстычных выкладак відаць, што кулацтва як эканамічна моцная група сялянства ў канцы 20-х — пачатку 30-х гадоў на Беларусі колькасна займала нязначнае месца. Што датычыць колькасці кулакоў у 1929 годзе, то яны, паводле адных крыніц, складалі 4,2 працэнта (беднякоў і сярэднякоў адпаведна 16,8 працэнта і 72,6 працэнта), паводле другіх — 2,6 працэнта (сярэднякоў — 73,9 працэнта).

Аўтар аповесці, вядома ж, не закрываў вачэй на класавую неаднароднасць вёскі і наяўнасць там эксплуатацыйных элементаў. У творы нямаюць кароткіх, але змястоўных заўваг аб дзейнасці тых багачеяў, хто прычыпова не прымаў перабудовы жыцця на новы лад, хто актыўна выступаў супраць калгаса.

Вышэй мы спрабавалі высветліць, чаму асобнае выданне аповесці «Адшчэпенец» так доўга не выходзіла з друку? Зараз гэтае пытанне здамаецца сама сабою: вуснамі вядомага крытыка, да таго ж яшчэ і прафесара, публічна абвешчалася, што абмалёўка класавых ворагаў — кулакоў і падкулачнікаў — у творы супрацьпастаўлялася ленынскаму падыходу! Дык ці трэба пасля гэтага здзіўляцца, што на аповесць «Адшчэпенец» яшчэ доўгі час

глядзелі з падазранасцю?

Глыбокую незадаволенасць з боку М. Пятуховіча выклікала і падыход Я. Коласа да абмалёўкі бедняцкай часткі сялянства. Тут палітычныя абвінавачванні ў адрас пісьменніка прагучалі на поўную моц: «Ухіл у бок шкоднага гуманізму тым больш яскрава тут выступае, што ў паказе вобразаў беднякоў пісьменнік дапускае ўжо поўнае скажэнне рэчаіснасці, якое мяжуеца з паклёпам на бедняка». Такі абсурдны вывад, які з'яўляецца, калі выкарыстаць тэрміналогію М. Пятуховіча, фактычна паклёпам на пісьменніка, крытык зрабіў на падставе таго, што ў аповесці не паказаны беднякі як асноўная рухаючая сіла калектывізацыі. Вось, маўляў, як аўтар малюе падзеі: не паспеў Пракоп пакінуць вёску, як бедняцкая частка затонцаў правяла разгубленасць, хістанні і выпісалася з калгаса. Дзе ж іх палітычная свядомасць і рэвалюцыйны запал? Чаму сапраўды запал не паказаны ў аповесці? І гэта гаворыць крытык, які літаральна старонкай вышэй выкрываў пісьменніка за тое, што ён спрашчана паказаў калектывізацыю! Вось дык логіка!

Логіка ў разважаннях М. Пятуховіча тым не менш ёсць. Праўда, гэта логіка дагматычная, заснаваная на недаверы да пісьменніка, які адступіў ад схемы і пайшоў у глыб жыцця. З гэтай логікі вынікала, што паколькі Я. Колас паказаў хістанні бедняцкай часткі сялянства, ён тым самым быццам бы ўраўнаваў бедняка і сярэдняка і, такім чынам, кідаў цень на першага. «Бедняцкі слой сялянства, на які галоўным чынам апіраецца Савецкая ўлада ў справе рэканструкцыі сельскай гаспадаркі, Коласам проста скідваецца з рахунку гісторыі». Зусім відавочна, што падобнай «кромалы» ў аповесці Я. Коласа не было і быць не магло.

М. Пятуховіч і іншыя крытыкі, што кінуліся на абарону бедняка ад неіснуючага, міфічнага паклёпу Я. Коласа, не заў-

Уладзіміру ГНІЛАМЁДАВУ—50

26 снежня — 50 гадоў вядомаму крытыку і літаратуразнаўцу Уладзіміру Гніламёдаву. З гэтай нагоды праўленне СП БССР накіравала юбіляру прывітальны адрас, у якім гаворыцца:

«Дарагі Уладзімір Васільевіч! Горача віншваем Вас, вядомага крытыка і літаратуразнаўцу, з 50-годдзем з дня нараджэння.

Ваш жыццёвы і творчы шлях у многім характэрны для пакалення, якое ўступіла ў літаратуру ў 50-я гады. Пасля заканчэння Брэсцкага педінстытута Вы служылі ў Савецкай Арміі, затым настаўнічалі на вёсцы. Жаданне паглыбіць свае веды, удзельнічаць непасрэдна ў літаратурным жыцці прывяло Вас у аспірантуру Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы АН БССР, дзе Вы абаранілі кандыдацкую дысертацыю, а нядаўна сталі доктарам філалагічных навук. У 1969—1976 гг. Вы працавалі ў апарате ЦК КП Беларусі спачатку інструктарам, потым загадчыкам сектара мастацкай літаратуры. З

1976 г. Вы працуеце намеснікам дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы, дзе адначасова загадваеце сектарам тэорыі літаратуры. Як крытык і літаратуразнаўца Вы пачалі выступаць у друку ў 1962 годзе. На Вашым творчым рахунку манаграфія, зборнікі артыкулаў «Традыцыі і наватарства», «Упоравенне з часам», «Ля аднаго вогнішча», «Як само жыццё», «Класікі і сучаснікі», брашуры «Лірычны летапіс часу», «Сучасная беларуская паэзія». Вашы працы вызначаюцца прыняццю глыбокім пранікненнем у ідэйна-мастацкую тканіну твора, у літаратурны працэс.

Навуковую і літаратурна-крытычную дзейнасць Вы паспяхова спалучаеце з грамадскай дзейнасцю — з'яўляецеся членам праўлення СП БССР, членам рэдакцыі штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва», доўгі час былі членам Савета па крытыцы Саюза пісьменнікаў СССР.

Жадаем Вам, дарагі Уладзімір Васільевіч, добрага здароўя, шчасця, новых творчых здзяйсненняў у навуковай і літаратурна-крытычнай працы.

Супрацоўнікі штотыднёвіка далучаюцца да гэтага віншавання.

ТАЛЕНТ ДАБРЫНІ

Сустрэліся мы з ім нядаўна ў нашым Доме літаратара, і ён, прыязна ўсміхаючыся, не тое што радасна, а і патэтычна-пафасна, як чалавек, які адкрыў невычэрпны скарб, дакладвае мне: «А свой том анталогіі я ўжо склаў. Ты ўявіць сабе не можаш, якое багацце ў нашай сучаснай паэзіі!»

«Свой том» новай анталогіі беларускай паэзіі, якую выдавецтва «Мастацкая літаратура» рытуе выпусціць у свет у гонар 70-годдзя рэспублікі і пры складанні якой узніклі, як аказалася, і немалыя цяжкасці, ён, Уладзімір Васільевіч Гніламёдаў, чалавек таксама заняты, падрыхтаваў першым з укладальнікаў.

Думаю, што не ўсё ў гэтым томе будзе «імянінамі сэрца», але і не верыць яму не маю права — ёсць што адбраць у анталогію і ў нашай сучаснай паэзіі. І як жа ўспешвае ў часы нейкага асабліва зацягата і ваяўнічага самаедства пэўнай часткі нашых прэтэндэнтаў на «голас народа» воль гэтага нязмужана-натуральна і пераканаўча-шчыра радасць ад цеснага судакранання з роднай літаратурай.

Не перастае дзівіцца парадоксам нашае бягучае крытыкі. Чытаеш часам калегу і, кажучы словамі выдатнага літоўскага крытыка і празаіка А. Бучыса, «іншы раз складваецца ўражанне, што рэцэнзент, прыбягаючы ва чыма тэкст, бацьчы не літары, а фізіяномію любімага альбо ненавіснага яму аўтара, і піша, па сутнасці, рэцэнзію на гэтую фізіяномію, а не на кнігу».

Вельмі высока цэнячы воль гэтую надта прывабную здольнасць Уладзіміра Гніламёдава шчыра любіць родную літаратуру і яе творцаў, глыбока паважаючы яго, калі можна так сказаць, талент дабрыві, такі дэфіцытны ў наш час, я моцна пакрывіў бы душою, каб заявіў нават у дні яго юбілею, што яму зусім неўласціва вышэй пададзены метады крытыкі. Хто ёсць хто ў нашай літаратуры, мы, зрэшты, ведаем. І таму аднолькава высокі тон несупыннага захаплення ўсім, што выйшла з-пад пера нашых нават самых выдатных паэтаў, а тым больш відавочнае завь-

шэнне тону гаворкі і ацэнак сяго-таго з нашых «генералаў» не па заслугах эстэтычных, а па нейкіх іншых меркаваннях не заўсёды пераконвае ў яго артыкулах, асабліва калі адначасна перачытваеш іх у яго кнігах.

Першароднае ж значэнне слова крытыка — гэта ўсё-такі майстэрства разбіраць, а крытык — гэта ўсё-такі той, хто судзіць. Адсюль так важна ў нашым нялёгкім занятку ўраўнаважваць вагі, на шлях якіх найперш павінны быць эстэтыка і этыка. А ў нас жа тым часам вялікую папулярнасць і сярод публікі, і сярод часткі прафесіяналаў набывае публіцыстычная, так званая «смелая» крытыка, уся навізна і арыгінальнасць якое пачынаецца і канчаецца, як той кажаў, амбіцыйна-сакраментальным: «Як так, як бы мовіць, мыслю...» Пад тонкім флёрам «шчырых» слоў любові да роднай літаратуры хаваецца найўны элітарызм, які абарочваецца элементарнай, зноў-такі, амбіцыйнасцю і нейкай зацятай непрыхільнасцю да адных і адначасна «безудержным пніетом» да другіх (як тут не прыгадаць словы міністра, сказаныя караю ў адной з п'ес Я. Шварца: «Я яшчэ раз повторюю — прастыце мне мою раздуцяннасць — вы великан!»).

І яшчэ больш засмучае кланавасць і групушчына, асабліва калі яна нахняецца людзьмі таленавітымі, або, як слухна сказаў І. Шклярэўскі, «варожасць талентаў натхняе шчасце».

Гаворка ў мяне выходзіць нейкага неюбілейнага, але нельга ж нам, каму неабякавы стан нашай літаратуры, які не ў апошнюю чаргу залежыць і ад узроўню культуры крытыкі, пра славытны лінгвістычны і адзін юбілеяў і свят гаварыць і пра нашы агульныя недахопы. Ці такая ўжо вялікая карысць ад нашых публічных прызнанняў у вернай любові? І вельмі хочацца, каб крытыкі такога вопыту і аўтарытэту былі больш ваяўнічымі і канкрэтнымі ў нялёгкім змаганні з шчасцю, з эстэтычнай нішчыняй і этычнай перабарлівасцю.

Цалкам далучаюся да слоў

Уладзіміра Гніламёдава аб тым, што «этычна няслушная» мэта ў мастацтве слова непабяжэна «вьяўляе эстэтычнае жабрацтва» і што прычына тут «не толькі ў перабарлівасці густу». У многіх жа апошнім часам сапраўды «няма душэўнай бяграфіі, каб запоўніць вершы, аўтару па сутнасці няма чаго сказаць людзям» (гл. «Вопросы литературы», 1986, № 4).

Перачытваю артыкул У. Гніламёдава «Яны прыходзіць самі...» (нататкі аб маладой паэзіі) у яго адносна даўняй кнізе «Упоравенне з часам» (1976 г.) і яшчэ раз навочна пераконваюся ў тым, што сваё эстэтычнае і грамадзянскае крэда крытык вельмі пераканаўча можа падмацоўваць канкрэтным аналізам. Колькі дакладных прагнозаў у гэтым артыкуле, якая доказнасць у многіх лапідарных, але пераканаўчых, зусім не старэлых ацэнках многіх нашых ужо немалых чыпер паэтаў і вершаворцаў...

А колькі ж такіх артыкулаў, якія не толькі засведчылі эрудыцыю аўтара і яго вернасць сваёй абранніцы, беларускай паэзіі, але і давалі часта рэальную карціну нашай паэзіі, напісана «за чвэрць веку актыўнай і плённай творчай працы... Можна, вядома, і пашкадаваць, што, прасты і таварыскі ў жыццёвых варунках, наш юбіляр пакідае не толькі вонкавае ўражанне флегматыка-акадэміста, але і па складу душы ён, бадай, не палеміст і аднае перавагу слову паітыўнаму.

Такой бяды! Абы гэтае слова было доказае, абы яго радасць ад чытання роднай літаратуры перадавалася шырокаму чытачу.

Пяцьдзесят гадоў у наш час — самы росквіт жыцця.

Хочацца, каб талент дабрыві Уладзіміра Васільевіча, сплаўлены з эрудыцыяй, густам і прыняццю густу, прынёс нам, нашай культуры, нашаму народу яшчэ шмат і шмат таго, што сумленна працуе на яго духоўную неўміручасць.

Хочацца вельмі шчыра пажадаць яму і надалей фізічнага і душэўнага здароўя і новага плёну на вельмі ж нялёгкім і надта ж адказным шляху беларускага крытыка.

Генадзь ШУПЕНЬКА.

«ПОМНІКІ ГІСТОРЫІ І КУЛЬТУРЫ БЕЛАРУСІ» № 4

Адрывае апошні нумар гэтага года артыкул Р. Пелялявай «Усё жыццё — барацьба» — пра героя Савецкага Саюза В. З. Каржа.

Пад рубрыкай «70-годдзе Вялікага Кастрычніка» матэрыялы В. Селяменева, М. Шумейна «Дакументы Вялікага Кастрычніка», А. Співацкі «На пачатку Савецкай улады», У. Лук'ячык «Удзельнікі штурму Зімліна», Г. Карзенка «3 гісторыі развіцця навукі», М. Куцэна «Бацьчы тэндэнцыі заўтрашняга», У. Кісялёва «І прататып у класічных творах».

Летапіс народнай славы асвятляе публікацыі Д. Петрачэніка «Аперация «Белы дом», У. Малажускага «Тамніца разбуранага форта», Ф. Жлоба «Помнікі і шанаванне», М. Аляксеева «Семнаццаць гаўдзін вечнасці».

175-годдзе Айчынай вайны 1812 года прысвечаны матэрыялы М. Скрыпы «Цытадэль над Бярэзінай» і К. Яромэна «Пра вайну 1812 года».

Пра пошукі, знаходкі, даследаванні расказвае П. Рапапорт («Пётр Міланег — гродзенскі дойдлі XII стагоддзя»), С. Сергачоў («Помнікі старадаўняга цяслярства»), Л. Дучыч, А. Кушнір («Старанітныя выявы»), А. Краўчэвіч («Археалагічнае даследаванне мястэчка Гальшаны і Любча»), Т. Рудава («Полацку — 1125 гадоў»).

На старонках часопіса слова бяруць пісьменнікі Ян Скрыган («Нялішня размова. Помнікі») і Мікола Кружавых («І лёс мой светлы»).

Падборкі «У народных універсітэтах», «На аб'ектах рэстаўрацыі», нататкі А. Лазарава «У калгаснай прывічнай» змешчаны ў раздзеле «Жыццё таварыства».

Лісты ў рэдакцыю даслаў — М. Болбас («Аднавіць гістарычнае імя вёскі»), І. Кармалітава («Ці нельга было...»), А. Мастоной («Чаму не хочучь памагчы?»).

Некага гэтая пазнавальнасць пісьма ўзрадае, некага — насцярожыць, некага — абурыць. Аднак — гэта Рыгор Барадулін. Часам, можа, гуканіс роднай мовы і закалыхае-зачароўвае яго сваімі прыпадбненямі-распадабненямі: «Злучаныя штаты дужых крон, што ў нябёсы ўзносіць бор зялёны» — «Злучаныя штаты добрых дрэў, дзе вартаўніком спакою поўні...» («Самыя мірныя штаты»). Аднак — гэта таксама Рыгор Барадулін. Чакана-нечаканы, узрушана - метафарычны, нездарожана-бадзёры на кірмашы жыцця.

Бывае, чытаючы які верш з гэтай кнігі, згадаеш нейкі даўні, ажно напоўнены смуткам сённяшняга вопыту і яго разуменнем, настрой. Залётныя хмарні крыўдаў і Ахвярніцы нашыя — Жонкі, Не срэбра прыгаршчамі сыпаў лёс У вашых надзеях скарбонкі.

І вы залатыя запасы душы Мянлі на срэбра на сIRONях...

Жонка паэта... Гэта не толькі муза. Гэта, калі хочаце, прызвание. Парадавацца, парадаваць, падтрымаць, некалі шыльна заплюшчыць вочы — нічога не бачу, некалі — відуща — сэрцам — адгадаць, некалі дапамагчы, некалі — ахвяраваць, некалі, здавалася б, немінучую драму ператварыць у элегічнае інтэрмецца ці ў прыкры выпадак. Зразумець. Зразумець чалавека і паэта, у якога «ўночы борам пахлі зоры і поплаў — перагрэтым днём» («Ліст у Ліменскае лясніцтва»), які «кожны дзень... зайздросціць дню, дзе жыло яшчэ слова мама» («Слова»), які заўважае, што «апошняе стагоддзе любіць

рэтра і куфар адчыняе зноў і зноў» («Вяртанне»), які чуе, пра што «гаворыць з векам Зоська Верас» («Бяседа»), і ведае, што «забрала, як вайна, у рэкруты святая справа даць думку роднай старане» Сяргея Палуяна («Сяргей Палуян»). Зразумець чалавека і паэта, які зведаў, што «душа баліць зусім не так, як сэрца» («Душа баліць...») і што трэба «як чорны хлеб, свой чорны дзень цаніць», бо «асядуць перагоркляя пласты, душа паласкае, адбалеўшы» («Як чорны хлеб...»).

У кнізе мы знойдзем многія знаёмныя па ранейшых выданнях тэмы і матывы — родная зямля Беларусь, родны кут Ушачычна, родная мова і рознагалосае рэха вайны, думкі пра сваё, што па гэты бок акіяна, і пра тое, што па той бок акіяна, вершы пра каханне. І верш «Як пішучь вершы», пачатак якога цытаваўся, — «усё хочучь вочы валачы ў душу». Але ў гэтага верша вельмі важны працяг.

Калі стамляцца пачынаюць вочы, Дык робіцца відущаю душа.

Душа патрабавальнаю слыве, Ды ўрэшце давярае галаве. З гадамі сена здацца муравою І пачынаюць болей галавою Пісацца дума правільныя

І адпаведна ўжо настрой, як шэршань, Гудзе, і думку абвівае лой. І вершы пішучь антыгалавой.

Пазнаюцца задзірыстасць, рызыканства паэта. Яго ўменне злёту, знянцку апячы словам. І — набывае апошнім часам — імкненне весті дзялою з рэчаіснасцю, здабываючы сэнс жыцця духоўна-гістарычнымі парадоксамі. І спакойнай развагай.

Ала СЯМЕНАВА.

важылі галоўнага: пісьменнік прапагоўваў у ацэнках селяніна як удзельніка калектывізацыі зыходзіць не толькі з яго маёмаснага стану, але і з адносінаў да працы, з таго, ці ўмее селянін думаць пра заўтрашні дзень, ці ўмее браць на сябе асабістую адказнасць за будучае вёскі, краіны. Інакш кажучы, погляд Я. Коласа-мастака на селяніна аказаўся па-сапраўднаму глыбокі, бо тут спалучаліся і сацыяльныя і псіхалагічныя моманты. Мы можам з поўным правам ганарыцца тым, што Я. Колас сваёй творчасцю, сваім аўтарытэтам мастака-грамадзяніна ў 30-я гады не спрыяў прапагандзе неабякавага тэзіса пра абвастранне класавай барацьбы па меры набліжэння да сацыялізму. Наадварот, усім зместам аповесці, логікай сюжэтнага развіцця, узаемаадносінмі герояў ён праводзіў гуманістычную думку аб неабходнасці захаваць працоўную, жыццяздольную частку сялянства, захаваць ад магчымага вынішчэння заможнага сарадніка, які воляю лёсу, а хутчэй — воляю тагачасных экстрэмістаў, недальнабачных палітыкаў нярэдка атакаваліваюць з кулаком.

Неабходна закрануць і яшчэ адзін вельмі важны момант, звязаны з сучасным успрыманнем аповесці «Адшчапенец». Гаворка аб тым, што ў тэксце, які нам вядомы сёння па зборач твораў у 7-мі, 12-ці і 14-ці тамах, аказалася такая вялікая колькасць паправак і сэнсавых змен, што ёсць усе падставы гаварыць пра дзве розныя рэдакцыі аповесці — 1930—1931 гадоў і 1950 года. На жаль, пра існаванне розначытанняў сучасны чытач увогуле нічога не ведае, даследчыкі таксама абавіраюцца толькі на тэкст апошніх выданняў, у каментарыях да якіх прыведзены літаральна два варыянты першапачатковага тэксту... А іх, калі мець на ўвазе толькі папраўкі канцэптуальнага характару, тых, што ўплываюць на разуменне ідэі

твора і аўтарскай пазіцыі, — вялікае мноства.

Абмяжувемся адным прыкладам. «Адшчапенец» пачынаецца шырока вядомымі радкамі: «Смела і ўпэўнена, як нейкі асілак-забіяка, ходзіць па полі вечер. Ці не захапіла і яго ідэя калектывізацыі...» У тэксце часопіса «Польмя» 1930—1931 гадоў і асобнага выдання 1932 года пачатак гучаў так: «Смела і ўпэўнена, як нейкі важны адміністратар, ходзіць па полі вечер. Відаць, і яго захапіла ідэя калектывізацыі...» Зусім відавочна, што перад намі — два зусім розныя вобразы, дзве адметныя эмацыянальна-сэнсавыя ўстаноўкі. «Як нейкі важны адміністратар» — гэта фактычна ключавы для ўсёй аповесці тэзіс, квінтэсэнцыя аўтарскай ідэйнай канцэпцыі. Тут вельмі дакладна выяўлены адносіны Коласа-пісьменніка да тых неабякавых скажэнняў, якімі суправаджалася калектывізацыя сельскай гаспадаркі. Адміністратарне, валантарызм — воль як вызначаўся адзін са шматлікіх сімптомаў хваробы, шырока распаўсюджанай у працэсе перабудовы аднаасобнай вёскі.

Замена «важнага адміністратара» «асілак-забіякам» па сутнасці здымае аўтарскую сацыяльную ацэнку і пераводзіць апавяданне ў план нейтральны, бытавы. І такіх воль змен у тэксце 1950 года — безліч.

Як унесеныя змены адмоўна паўплывалі на змест аповесці — гэта тэма асобнай гаворкі. Але адно бяспрэчна, сённяшні чытач мае права пазнаёміцца з аповесцю «Адшчапенец» у тым выглядзе, у якім яна была напісана Коласам і ўпершыню апублікавана.

І агульны вывад. Вопыт «Адшчапенца» пераконвае: наспела вострая неабходнасць перагледзець ранейшыя ацэнкі літаральна ўсіх твораў, прысвечаных калектывізацыі, іншым важным падзеям у гісторыі народа, перачытаць гэтыя творы занава ў імя свярджэння гістарычнай праўды.

Янка СІПАКОЎ

ДАЎНЯ БАЛАДЫ

Арыштант

Українская балада XIX стагоддзё

І зноў марозна-доўгая дарога,
Наскрозь прамерзлі нават кайданы.
Ім да Табольска грукаць яшчэ многа,
І вёрсты будзяць, як званы, яны.

Мяне зноўку разлучылі
З распачыным Падоллем—
Мусіць, гэтка ў Кармеля
Гараватка-доля.

Шлях на катаргу пачаўся
Ад кузіні вясковай,
Дзе мяне заланцужылі,
Закулі нанова.

Твар нанова стаўравалі,
Хоць таўро ўжо тое
Не было дзе нават ставіць
На чало крутое.

Не тужыце, дэбрылюзі:
Я і тут вас бачу.
Як успомню гвалт над вамі,
Дык і сам заплачу.

Гэта ж трэба, каб у раны
Столькі ўцёрлі солі,
Каб для вас мачылі доўга
Розгі у расоле.

Каб прыгонныя красуні,
Быццам бы панятак,
Малаком, грудзьмі кармілі
Панскіх цуцанятак.

І ў дарозе чую,—мною
Страшыце вампіраў:
«Пачкайце, Кармелюка
Вернецца з Сібіру.
Ён тады вам і пакажа,
Як загляне ў «госці»,
Вы за ўсё, за ўсё плаціцьмець
Кроўю, ягамосці!»

А вось і лета па Сібіру
Кроцьчы,—
Нагрэліся, спацелі ланцугі.
Цяжкія стомадні і стоманочы
Матаюць кайданы ў клубок тугі.

І раней плаціў спаўна ім
Я за вашы болькі,
Як над дурнямі глуміўся,
Каб вы зналі толькі!

Жабракам у торбы сыпаў
Панскія дукаты
І за беднага аднога
Лез на сто багатых.

Я круціў над галавою
І на пасавішча
Так кідаў, бывала, пана,—
Што аж вецер свішча.

Піў гарэлку ў корчмах з імі,
Піў і на вяселлі,—
Дазнаваліся назаўтра,
З кім яны сядзелі.

Пра мяне ў мяне пыталі,
Знаць, дзе я, хацелі.
І я сам ім—самі—падказваў,
Як злавіць Кармеля.

Мне ж таксама давалося
Слэзамі давіцца,
Як з сынамі і Марыяй
Быў на вочавідцы.

Горнуцца сыны да бацькі
З радасцю дзіцячай.
Я ж піхаю ад сябе іх
Хоць душою плачу.

А яны не разумеюць—
Зыраць вачаняты,
І спалоханыя вусны
Шэпчаць:

— Тату!
— Тату!

Я ж кажу:
— Іх не знаю,
І іхняга энку!

Вы ўзялі за Кармелюка
Ваську Гаўрыленку.

На мяне глядзяць малечы,
Потым зноў на маці...
Не, няма цяжэй нічога
За слязу дзіцяці.

Дарога чыкае, пад ногі лезе,
І сам у твані тонеш да вушэй,
Набралка восенню і холадам
жалеzze
І ад гразі зрабілася цяжэй.

Што ж, чакайце мяне, людзі,
З катаргі чакайце,
На свайго Кармелючэньку
Зноў надзею майце.

Бізуны, батогі, плёткі,
Канчукі, нагайкі...
На спіне не зажываюць
Іх шрамы і спайкі.

Колькі ў вежах насядзеўся,
Да слупоў прыкуты!
Ды ўсё роўна вырываўся
Я з жалезных путаў.

Пад канвоем быў я вольны
Не баяўся гаўя,
І чым болей было варты.
Тым лягчэй збягаў я.

На сцяне ў турме як толькі
Лодку намалюю—
Мы з сябрамі ў яе сядзем
І з-за крат вяслюем.

Тройчы з катаргі ўцякаў я—
Дагані Кармеля!
Не, няма такіх кайданаў,
Каб мяне стрымалі!

Зноў дамоў вярнуся скор...
Дам я радасць глотцы —
Крыкну так, што цар пачуе:
— Ну, здаровы, хлопцы!

І ўжо свабода, бліжняя такая,
Казыча твар, знабі
ад ледзяшоў.
І ў думках ён, шчаслівы,
уцякае
Адтуль, куды пакуль
што не прыйшоў.

Акадэмія

Беларуская балада XII стагоддзё

Ох, нялёгка работа,
Гэта лёгкая навука!
Атрасаешся ад пота,
Бубен бухае над вухам.

Душна, быццам канец света
У жалезнай гэтай клетцы,
А падлога разагрэта
Аж да чырвані, здаецца.

Бо пад бронзаваю ёю
Аж трашчыць галлё-ламачка,
А між бронзай і зямлёю
Агнуво спякотна скача.

Па-за клеткай студзіш вочы,
Ды ратунак гэта слабы.
І ты хочаш ці не хочаш,—
На адны ўзвінешся лапы.

Дужа гарача пярэднім—
Не стрымаць такой пакуты.
Заднім меней увярэдна —
На іх лапці наабуты.

Ды ўсё роўна грэе пяты—
Беражэ абутак скупа.
На патэльні той праклятай
І ў лапцях ты мусіш тупаць.

Хоць з вачэй і слёзы
льюцца—
Муку ён прыняў такую!
Людзі ўбачаць, засмяюцца,
Скажуць: бач, дзівак, танкуе.

Стане ён, нібы ануча,
І забудзецца на волю...
Танцаваць мядзведзя вучаць
У мядзведжай гэтай школе.

Людзі ў ельніку злавлілі
Земляка, ляснога брата.
Быў ён вольны. З гэтай хвілі
Есці просіць вінавата.

Вось падвучыцца на руці,
Акадэмію завершыць
І хадзешчыку у руці
Пападзе—ужо не першы.

Кіпці і клькі падпіляць,
Адбярочуць у смелых вочы,
На губу кальцо засіляць,
Павядуць такім на плошчы.

І калі праз гулікі гоман
Плошча зойдзеца ад смеху,
Шкода стане, што яго мы
Адалі ёй на пацеху.

Але й ён смяяцца будзе,
Дабрадушлівы няўмека,—
З нас смяяцца будзе, людзі,
З недахопаў чалавека.

Ен пакажа нам, як хціўцы,
Абрастаюць поўсцю кражы,
Як зацятыя зласліўцы
Найсумленых гразю мажуць.

Як мяняюць прайдзісветы
Свае думкі, нібы скуру.
Як прадажныя паэты
Фіміям падонкам кураць.

Танцаваць ён будзе чынна
На вялікіх самых плячах—
Будзе і ў людзей прычына
Ім, мядзведзем, захапляцца.

І яго жыццё падхопіць,
Слава гучная дагоніць...
Ен пакажа ўсёй Еўропе,
Што наўчыўся у Смаргоні.

Каханне

Кашубская балада XVI стагоддзё

«А мора—дыбкі, а вецер—
валіць,
І я не бачу, куды плысці...
Гэй, хваля, хваля, мая

ты хваля,
Мяне дадому ты адпусці».

«Ты што, мой любы, ты што,
рыбача,—
Цяпер вяселле нас не міне.
Ты ж столькі ў моры, хіба
не бачыш,
Што спадабаўся даўно ты

мне».
«Вяселле, кажаш? Ці ж гэтак
можна—
Я ж да жывога ўсяго жадзён.
Я любавалася табой, прыгожай,
Пакуль мой бераг мне быў
відзён».

«І ўсё ж са мною хадзем,
рыбача,
Ты—прытуліся, я—абдыму».

«А дзеці? Сын мой, ці чуеш,
плача,
Хто слёзы вытра з вачэй яму?»

«А сыну цацку анёл
змайструе,
Ен і заціхне ў кутку пустым».

«А жонка?»
«Жонка? Ну, пагаруе,
Паплача крыху, ды і на тым».

А потым выйдзе другі раз
замуж
І будзе з новым спяваць
і жыць.

З ім будзе ў рыбу хадзіць
таксама,
Цябе забудзе—не ўсё ж
тужыць».

А вецер енчыць, а мора
вые,
Кульгае лодка на два вяслы.
Ах, сілы цемры, ах, сілы
злыя,
Ваш чуцен холад глыбінны,
злы.

«Мяне не пусціш, тады
на бераг
Вярні хоць лодку сямі маёй».

«Мне й лодка трэба. Я лодцы
веру—
З табой паплаваць хачу на ёй».

«Тады хоць песню вярні
на волю,
Дамоўкі, к людзям яе пусці».

«І песню возьмем з сабой.
Спатолю
Урэшце мару ў сваім жыцці».

Як я зайздросціла, вар'яцела,
Калі вы ў лодцы плылі дваіх.
Як ты спяваў ёй—

о як хацела
Я прыгарнуцца да слоў тваіх!
Дык паспявай жа і мне,
каханы,
Я, як умею, так падцягну.

Я ў пырскай, нібы ў вянок,
прыбрана,
Не пакідай жа мяне адну».

Накрыла хваля сабою
лодку—
Ад нецярпення сама дрыжыць.
Далее неба і дно шарготка
Усё бліжэе праз цені імжы.

І той жа момант рыбачка
мужна
Нырнула ў мора—на зло
штармам.

«Адай мне, хваля, вярні
мне мужа—
Я не напелася з ім сама!»
Зламаўшы хвалі крыло
цяжкое,
Дагнала лодку на дне сваю.
Забрала мужа. Там,
пад вадою,
Яны і зараз дваіх паюць.

І УСЁ Ж яго голас дайшоў да нас, па-свойму даісе аблічча тых дзён, хоць творчае жыццё польскага паэта было зусім кароткае, крыху менш сямі гадоў, і так нечакана горка абарваўся яго лёс, не дазволіўшы таленту выявіцца на поўную меру. Трымаю ў руках невялікую кніжку ў блакітнай вокладцы, што нейкім чудам трапіла да мяне. На вокладцы: «Уладзімір

ведваў літаратурны семінар славуатага акадэміка Замойна, паспяхова скончыў аспірантуру пры Акадэміі навук, напісаў дысертацыю пра Мішкевіча, у якой вырашаў праблему класічнай спадчыны, спецыфікі мастацтва, мастацкай формы. А галоўнае — разам з Кавальскім быў членам польскага літаратурнага згуртавання. Гэта цікавая старонка літаратурнага руху ў Беларусі, жывое сведчан-

Непражытае жыццё

Да 75-годдзя з дня нараджэння і да 50-годдзя з дня смерці Уладзіміра КАВАЛЬСКАГА

Кавальскі. Вершы. Мінск, 1934» (на польскай мове). Яго першы паэтычны зборнік, з партрэтаў аўтара. Прыгожы, артыстычнага выгляду малады хлопец, задумлены твар з высокім чалом. Апануты ў мяккую чорную блузу, белы гальштук-матылёк пад белым, «па-блокаўска» адкладным каўняром. У прысвячэнні вершаванага зборніка адчуваецца подых навалыні: «Саюзу Камуністычнай моладзі Польшчы ў гераічным змаганні пад сцягамі слаўнай КПП. Аўтар». Якое гордае ўсведамленне таго, што ў падполлі, ва ўмовах пілсудчыны камунізм жыве і змагаецца!

Далей аўтограф — некалькі радкоў ад рукі, нанесеных зялёным атрамантам: «Сябру, калегу па пяру — Адашу Гараўскаму з сяброўскім уціскам далоні». Хто ж такі Гараўскі? Адам Гараўскі — намеснік дырэктара Польскага тэатра ў Мінску, малады навуковец, які ў самым пачатку 30-х гадоў на-

не ажыццяўлення ленынскай нацыянальнай палітыкі, якое было перарвана, а расплатай стала ломка лёсу цэлага пакалення.

Роўна паўстагоддзя, як няма Кавальскага і Гараўскага, яны былі змечены чорным смерчам 1937 года, а маглі быць нашымі сучаснікамі. Дарэчы, калі ў другой палове 60-х гадоў я распачала пошук пра дзейнасць гэтай секцыі, мне давалося звярнуцца ў пэўныя ўстановы з пытаннем, ці маецца Кавальскі ў спісе рэабілітаваных. Адаказ быў лаканічны: «ён не быў рэабілітаваны, бо не быў арыштаваны...» Дык што — знік, нібы здань, у свае 25 гадоў?

І толькі ў размове з польскай пісьменніцай Г. Раманоўскай, адзіным чалавекам, хто застаўся ў жывых з членаў былога літгуртавання, выявілася, што яна была амаль сведкай арышту паэта. Бясспрэчна найбольш значным і яркім сярод польскай творчай моладзі быў Кавальскі, што з вялікай шчы-

альнасць паэта. Цяжка вызначыць у некалькіх словах каротка характар яго паэзіі. Бо яна ў яго такая, якой і трэба быць сапраўднай паэзіі. Яна ў яго, што называецца, жывая. Уражвае незвычайна адпаведнасць формы і зместу яго твораў: Іншы раз брыдзеш сваёй

«МЫ іх не забудзем», «Крывёю сэрца», «Барвовая зара», «Апаленыя плэсткі», «Дубок» — назвы кніжак беларускіх паэтаў, што загінулі на полі змагання ў ваенныя гады. Яны, ужываючы словы аднаго з іх, упалі «на шляху зоркаю бліскачай» (С. Крывец). Іхнія творы сабра-

Акопны спеў

М. Сурначоў. Акопны спеў. Вершы. Лісты. Успаміны. Мінск. «Мастацкая літаратура», 1986.

лі пісьменнікі, сябры, любоўна ўклалі кніжкі, якія выйшлі пасля смерці аўтара. У саміх назвах гэтых кніжак адчуваеш і трагізм маладога жыцця, і пашану нашых сучаснікаў да тых парасткаў, якія маглі б вырасці і магутна сёння зелянець на літаратурнай ніве.

Тыя зборнікі былі нібы першыя ластаўкі, яны сведчылі, што пасля іх з'явіцца новыя выданні, якія больш поўна выявяць творчае аблічча паэтаў ваеннай пары. Своеасаблівым падагульненнем для гэтых выданняў стала кніжка В. Бечыка «Радзіме — радок і жыццё» — памяці беларускіх паэтаў, якія загінулі на франтах Вялікай Айчыннай вайны.

І вось перада мною кніга «Акопны спеў» Міколы Сурначова, укладзеная яго таварышам па Гомельскім педагагічным інстытуце, паэтам франтавога пакалення Паўлюком Пранузам. Кніга гэтая, у параўнанні з папярэднімі, выданне новага тыпу — яно ўключае вершы, лісты паэта і артыкулы, успаміны пра яго.

Паэтычны раздзел мае назву «Барвовая зара». Гэтым самым як бы падкрэсліваецца пераемнасць, пераклічка з папярэднімі кнігамі аўтара — «На сурмаках баравых», «Барвовая зара», кнігамі, якія далі чытачу першае цэласнае ўяўленне пра творчы лёс, творчую індывіду-

пучынай, проста страх, прайшла б жанчына ў руках... («Смага») Цемь. Аб сонцы не варта марыць. Сонца расстрэлялі гарматы. І на пустых, на размытых выжарах

Енн ледзь чутны: «Ой, маты, маты!» («Дума пра назана Чубатага») Вобраз роднай прыроды, вобраз маці, вобраз любай дзяўчыны — усё гэта зліваецца ў паэта ў адзін вобраз, вобраз Радзімы. Ен умеў удала спалучыць гераічнае і трагічнае, як гэта і бывае на вайне, умеў ператварыць франтавую рэальнасць у факт паэзіі. Паэт-лірык, ён быў у пошуках, дамагаўся разнастайнасці, багацця выяўленчых сродкаў, багацця настрою. Ці былі недахопы ў яго творах, напісаных пад мінамётным абстрэлам або на пачатку творчага шляху? Былі. Але мне чамусьці не хочацца гаварыць пра іх у кароткай рэцэнзіі на кнігу чалавека, якога няма ў жывых, які не зможа ўжо нічога ў ёй паправіць. Дадам, што сёлета паэту споўнілася б 70 год.

За сваё кароткае жыццё Мікола Сурначоў напісаў небагата. Тым больш дарагімі для нас з'яўляюцца тыя знаходкі, якія выявіў укладальнік, бо яны пашыраюць наша ўяўленне пра творчасць паэта. Праўда, перш

расцю пацвердзіла Гелена Раманоўская: «Ён быў самы таленавіты сярод нас, але на I Усесаюзна з'езд пісьменнікаў у Маскву дэлегатам паслаў мяне, бо я была адзіная жанчына ў польскай секцыі».

Значна пазней устаноўлена дакладная дата арышту, а затым і хуткай смерці паэта — 28 снежня 1937 года. Толькі ў верасні 1979 года Уладзімір Кавальскі быў рэабілітаваны. А ў 1980 г. дзякуючы намаганням Максіма Танка і С. Шушкевіча зусім старэйняй маці паэта была аказана матэрыяльная дапамога. Мне заставалася здзіўляцца незвычайнаму збегу акалічнасцей, пры якіх пашанцавала за дзесяць гадоў да рэабілітацыі паэта надрукаваць у навуковым зборніку артыкул значнага памеру «На шляхах братэрства і барацьбы», які прысвечаны дзейнасці польскіх пісьменнікаў у СССР і, у прыватнасці, творчасці У. Кавальскага.

Нарадзіўся Уладзімір Кавальскі 21 кастрычніка 1912 года ў сяле Варонеж Карукаўскага раёна на Чарнігаўшчыне. Рана пайшоў на самастойны хлеб, бо на трынаццатым годзе яго жыццё сям'я засталася без бацькі. Дзе толькі ні працаваў — на фасфарытных распрацоўках, на цукровым заводзе, сакратаром сельсавета. Мастацкія здольнасці вызначылі далейшы шлях, ужо восенню 1929 года ён вучыўся ў польскай тэатральнай студыі, а затым у Музычна-драматычным інстытуце імя Лысенкі ў Кіеве, аднак з другога курса перайшоў на працу ў газету. У 1930 годзе Кавальскі пераязджае на сталае жыццё ў Мінск, становіцца літаратурным супрацоўнікам Беларускага радыё, рыхтуе перадачы на польскай мове для польскага насельніцтва ў Беларусі.

Яго вершы пачалі з'яўляцца яшчэ ў 1929 годзе ў мінскай газеце «Орка» («Ворыва»), у цэнтральных польскіх газетах, а затым і ва ўсесаюзным польскім палітычным і літаратурным часопісе «Kultura mas» (1929 — 1937). З пачуццём жалю і горэчы трэба сказаць, што бадай ці магчыма было зрабіць больш за аддушчаны яму час: паэтычны зборнік «Вершы» (1934) і «Дзве паэмы» (1934), кніжка вершаў «Дарога на Поўнач» (1935) пра гераізм чэлюскінцаў, а таксама здарэная ў друк у 1936 г. паэтычная кніжка пра Грузію. Захоплены, як і Гараўскі, тэатрам, ён імкнецца стварыць сучасны рэпертуар для польскіх тэатраў у Савецкай краіне, піша драматычныя творы. На пачатку 30-х гадоў польскі тэатр у Кіеве паставіў яго п'есу «Штурм Чарнаводаў», а Польскі драматычны тэатр у Мінску падрыхтаваў для пастаюўкі ў 1936 г. п'есу на тэму грамадзянскай вайны ў перыяд беларускай акупацыі «Сям'я Варанцоў».

У гэты свой плённы апошні год паэт узначальваў польскую літаратурную секцыю, уваходзіў у склад Арганізацыйнага камітэта СП Беларусі.

Лірычна цёплыя ўспаміны пра творчую садружнасць савецкіх нацыянальных пісьменнікаў і Кавальскага, пра іх шчырае сяброўства пакінуў М. Хведаровіч: «У 1935 годзе праўленне СП СССР выклікала Віталія Вольскага, Барыса Мікуліча, Эдуарда Самуйлёнка, Уладзіміра Кавальскага (польскага паэта) і мяне ў Маскву для пасылкі ў творчую камандзіроўку ў Грузію...»

Мы адчувалі сябе сярод грузінскіх сяброў як сярод сваіх родных братоў. Міха Джавахішвілі запрасіў Эдуарда Людвігівіча, Уладзіміра Кавальска-

га і мяне да сябе ў госці. Але Уладзімір Кавальскі дзесьці знік, і давялося мне і Эдуарду паехаць да Джавахішвілі без яго... Тут пачуўся званок, бразнулі вароты, і з'явіўся збянтэжаны Уладзімір Кавальскі... За сталом побач са мной Міха Джавахішвілі і Нікола Лордкіпанідзе — вядомы грузінскі навіліст. Шалва Дадзіані — нязменны тамада і мудры гаспадар стала — сядзіць разам з Эдуардам Людвігівічам і Уладзімірам Кавальскім. Распавіўшы свае багатырскія вусы, ён паднімае першы тост за нас — беларускіх пісьменнікаў і за польскага сабрата па яру Уладзіміра... Западальскага».

З сонечнай краіны беларускія паэты і Кавальскі вярнуліся з багатым запасам уражанняў ад знаёмства са старажытнай культурай грузінскага народа, дарожных занатавак і творчых планаў. Неўзабаве ў друку з'явіліся раманы Самуйлёнка, нарысы Вольскага і вершы Хведаровіча. Што датычыць Кавальскага, то мелася афіцыйнае паведамленне аб тым, што кніжка польскага паэта «Вершы пра Грузію» «ў гэтым годзе будзе выдадзена» («Літаратура і мастацтва», 1936, 12 студзеня).

Яшчэ зусім мала асветлена літаратурная дзейнасць усёй польскай секцыі ў беларускай пісьменніцкай арганізацыі, далёка не ўсё мы ведаем пра творчую спадчыну савецкага польскага паэта Уладзіміра Кавальскага. Але настаў час заняцца і гэтым!

Нядаўна мне стала вядома, што дачка паэта Ванда Уладзіміраўна шукала паэтычны след дарагога ёй чалавека. Няхай будзе ў радасць ёй падарунак — першая бацькава кніжка, што эстафетай чалавечнасці перадавалася з рук у рукі.

Валянціна ГАПАВА.

Прыгожая вёска Нізок, радзіма Паўлюка Труса. Ён недарознава апісваў яе ў сваіх творках:

— Сяло... Сяло...
А за сямом прасторы,
А за сямом нітуюцца
Пучыны і шляхі.
Адам сягоння ўсё
За агняцветы-зоры,
За любы, родны край,
Так сэрцу дарагі.

стружкі з хаты, а ў той час прыехаў Паўлюк з Петрусём Глебкам. Глебка сядзеў у садзе, а сястра засцілала стол абрусам.

Ізноў я там,
Дзе пад акном тры клёны
Маністы-наміткі
Схілілі на карніз,
Дзе я ў самотнасці,
Пад шум вясны зялёнай,

«З ТАБОЙ Я ВЕЧНА МАЛАДЫ...»

На жаль, жыццё Паўлюка Труса было нядоўгім. І нам у спадчыну ад яго засталася не шмат. У Нізку жыве сястра Паўлюка — Вера Адамаўна Трус. Рукапісы, рэчы, якія належалі Паўлюку, яна пачала збіраць толькі пасля вайны. Захаваўся чамадан, з якім Паўлюк ездзіў па Беларусі, пенал, зроблены бацькам, кашуля, вышытая Верай Адамаўнай.

Есць у Нізку хата Паўлюка Труса. Стаіць гэта хата ў малюнічым зарасніку крапівы, сардэчніку і іншых траў. Няма ніякай сцэжкі, каб падысці да

У смутну й радасці
Правёў дзяцінства дні.

У вайну загінуў Міхась, хата адышла да дачкі, якая ўжо доўгі час жыве ў горадзе. Хоць у ваеннае ліхалецце хата ўцалела, але час бярэ сваё.

Пляменніца Паўлюка Труса аддала хату дзяржаве. Складзены план рэстаўрацыі, у новым годзе будуць асігнаны грошы. А пакуль што хата прадаўжае развальвацца.

Ой, у полі тры таполі
На яр пахіліліся,
Нізка нахіліліся...
Хочацца верыць, што ў хаце
будзе музей Паўлюка Труса,

яе. Вокны забіты дошкамі. У хаце бруд. Скрозь велізарныя дзіркі, праз дах, блішчыць неба. Амаль што нічога з рэчаў хатняга ўжытку не захавалася. Падлога правалілася, нават зайсці ў хату немагчыма, бо небяспечна для жыцця, ды і зверы забітыя.

Спачатку сям'я жыла ў малелькай, старой хатцы. Новую хату будавалі бацька з малодшым братам Паўлюка — Міхасём. Бацька Паўлюка Труса быў сталяраром, раней у хаце стаяў варштат. Вера Адамаўна памятае, як яны з сястрой выносілі

яшчэ будуць там збірацца пісьменнікі, аматары беларускай літаратуры, будуць праходзіць літаратурныя вечары, святы, спявацца беларускія песні.

Ой, вёска, вёска пры гасцінцы!
Пад цікі гоман вербалоз,
Яшчэ з гадоў свайго дзяцінства,
Я пакахаў цябе да сляз!

Твае гаі... У цвечы нівы...
Твае вішнёвыя сады...
Пад гоман рэчак гутарлівых
З табой я вечна малады!
Святлана СІМАНОВА.
Фота аўтара.
г. Мінск.

«...Як неба расскла ракету нельга назваць знаходкай у прамым сэнсе — у час вайны Мікола Сурначоў даслаў яго Паўлюку Пранузу. І тут можна сказаць сябру паэта толькі адно: «Малайчына, што пранёс гэты верш праз вайну і захаваў». Другі твор — «Румынскія эцюды» — знойдзены ў выніку пошукаў укладальніка.

Тут мне хочацца зрабіць адну заўвагу ў адрас беларускіх энцыклапедыстаў. Калі мы пішам артыкул, прысвечаны нейкай замежнай літаратуры, скажам, румынскай, то ў раздзеле пра нашы сувязі з гэтай літаратурай варта называць не толькі тых, хто наведваў тую ж Румынію ў мірныя дні (была, і без творчай аддачы), а і тых, хто ўдзельнічаў у вызваленні яе, тым больш, калі гэта адбылося і на творчасці паэта-ваіны, як сталася з Міколам Сурначовым.

У кнігу ўключаны фантэавыя лісты паэта, зноў жа, хацу падкрэсліць, захаваныя Паўлюком Пранузам, а таксама вершы, прысвечаныя Міколам Сурначову. Усё гэта — дарога для нас. Вершы яго сябра Міколы Аўрамчыка — гэта своеасаблівыя вершы-ўспаміны, творы Аляксея Пысіна, Міхася Губернатарова, Яўгенія Янішчыц, Юрася Свіркі прысвечаны памяці Міколы Сурначова, у іх — роздум пра салдацкі і творчы подзвіг паэта. Заклучае раздзел верш Анатоля Вярцінскага «Іх апошняя воля», у якім аўтар, асэнсоўваючы лісты загінуўшых у вайну, звяртаецца да нас ад іх імя:

ВЕЧАРЫ, СУСТРЭЧЫ

Верш Міколы Сурначова «У стоптаным жыцці», напісаны ў 1941 годзе на Заходнім фронце, даўно стаў хрэстаматычным, бо ў ім аўтар як бы прадугадаў свой лёс і лёс многіх сваіх аднагодкаў: «Ніколі не ехаць хлапцу маладому да блізкага гаю, да роднага дому. Над ім асыпаюцца случкі красні, абсмалены колас схіліўся да нас. Ляжыць ён, як віцязь у стоптаным жыцці. Маці спаткаеце — ёй не кажыце...»

Невыпадкова менавіта гэтым творам, прачытаным А. Свістунавічам, пачаўся ў Доме літаратара вечар, прысвечаны 70-годдзю з дня нараджэння М. Сурначова і Уладзіміра Рагуцкага. Лёсы іх падобныя. І творчы — абодва так і не ўбачылі сваіх зборнікаў, і жыццёвыя. З адной толькі розніцай — У. Рагуцкі загінуў, абараняючы Радзіму, у самым пачатку вайны, у сарак першым, М. Сурначоў паў смерцю героя пад Берлінам,

Вы нам не шкадуйце сумотных,

Журботных пацучыў сваіх.
Ды лепшая памяць аб мёртвых —
Ваша любоў да жывых.

Успаміны, артыкулы, рэцэнзіі на кнігі М. Сурначова склалі заключны раздзел. Добрым разуменнем творчасці паэта-франтавіка, аналізам яе звяртаюць на сябе ўвагу матэрыялы В. Бенька, Р. Бярозкіна, Д. Кавалёва, В. Коўтун. Дбайна сабраны ў адно цэлае, з прычыны не дужа багатага матэрыялу сцісла напісаныя ўспаміны таварышаў на маладосці, настаўнікаў дапамагаюць нам уявіць жыццёвы партрэт Міколы Сурначова — ад яго дзяцінства да трагічнага дня пад Берлінам. Успаміны размешчаны ў храналагічным парадку, па часе напісання. На мой погляд, складальніку варта было скарыстаць і біяграфічны прычып, бо ці лагічна, скажам, чытаць спачатку ўспаміны пра студэнцкія гады паэта, пра яго ўдзел у вайне, а пасля — пра яго школьныя гады. Што да фактаў творчай біяграфіі, то тут варта звярнуць увагу на адну памылку, якая праходзіць з публікацыі ў публікацыю. На 124-й старонцы кнігі сказана, што бацьку паэта былі перададзены «диплом і медаль лаўрэата Ленінскага камсамола імя М. Астроўскага». Упершыню пра такое званне я прачы-

таў у нататцы выкладчыка Магілёўскага бібліятэчнага тэхнікума В. Арцём'ева (газета «Літаратура і мастацтва» за 9 кастрычніка 1981 г.). Паколькі названая прэмія не існуе, а ёсць асобна — прэмія Ленінскага камсамола, і асобна — Усесаюзна конкурс імя М. Астроўскага, я ў свой час зрабіў запытанне і атрымаў адказ з выдавецтва «Молодая гвардия»: «Паэт Мікола Сурначоў у ліку іншых пісьменнікаў пасмяротна быў узнагароджаны мемарыяльным медалём літаратурнага конкурсу імя Мікалая Астроўскага, які праводзіўся ў 1967 годзе Саюзам пісьменнікаў СССР і выдавецтвам «Молодая гвардия». Лаўрэатам гэтага конкурсу ён не з'яўляецца. Галоўны рэдактар М. П. Машавец». Значыць, бацьку паэта быў уручыны мемарыяльны медаль.

Паэзія Міколы Сурначова — яскравая старонка ў гісторыі нашай ваеннай літаратуры. Аб гэтым сведчыць і кніга «Акопны спеў», якая пашырае нашы веды як пра творчасць, так і пра жыццёвы шлях паэта — прадстаўніка пакалення, якое вынесла на сабе ўсе выпрабаванні ваеннага ліхалецця.

Застаецца пажадаць адно — добрай дарогі такім кнігам.

Аляксей ГАРДЗІЦКІ.

у сарак п'ятым.
Пра творчасць паэтаў гераічнага лёсу, пра іх яркае, але ка-

Выступне Кастыя Кірзэнка.

ротнае жыццё гаварыў на вечары яго вядучы А. Вярцінскі. Свае сустрэчы, сяброўства з М. Сурначовым згадалі Паўлюк Прануза і Кастусь Кірзэнка. Пра значэнне творчасці загінуўшых для сучаснай паэзіі гаварыў Юрась Свірка.

Пра тое, як захоўваецца памяць аб загінуўшых літаратарах, расказалі вучні СШ № 150 г. Мінска Т. Цыўновіч і Т. Салаўёва, настаўніца Д. Гальпер. Яны гаварылі таксама аб папуўненні школьнага літаратурнага музея новымі экспанатамі. Акрамя А. Свістунавіча, вершы М. Сурначова і У. Рагуцкага чыталі Л. Вышава, С. Яскевіч, В. Галуза, Я. Садоўскі пазнаёміў прысутных са сваім вершам пра М. Сурначова. Прагучала песня «Ліст да маці», напісаная нампазітарам А. Казлоўвай на верш М. Сурначова, а таксама вядомыя песні пра мінулы вайну.

Тэст і фота Ул. КРУКА.

АГЛЯДЫ, конкурсы, канцэртны рэпертуар гэтага аркестра, калі меркаваць па крытэрыях такога маштабнага ўсёармейскага агляду-конкурсу, на жаль, не ўдаўся. Многа «накладак» у музыкантаў было ва ўверчоры

рухамі. А вось канцэртны рэпертуар гэтага аркестра, калі меркаваць па крытэрыях такога маштабнага ўсёармейскага агляду-конкурсу, на жаль, не ўдаўся. Многа «накладак» у музыкантаў было ва ўверчоры

роўнень і творчыя знаходкі, стаў лаўрэатам традыцыйнага агляду-конкурсу духавых аркестраў БВА «Музыка ў баявым страі». Аднак не ўсе чаканні апраўдаліся. Калі «Урачыстая ўверчора» Р. Шчадрына і ў тэ-

маю, калі дырыжор вырашае паказаць сваё сачыненне на конкурсе, ён павінен быць перакананы, што твор досыць арыгінальны — і ў такіх выпадках аўтарытэтная думка калег можа памагчы аўтару паставіцца больш крытычна да сваёй музыкі.

Канцэртная праграма аркестра пад кіраўніцтвам У. Талмачова расчаравала слухачоў і журы, аднак усе спадзяваліся ўбачыць творчыя знаходкі аркестра ў час выканання службова-страйовага рэпертуару на «плац-канцэрце». Трэба аддаць належнае аркестру: з'яўляючыся аркестрам ганаровага караваля, ваенны музыканты прадэманстравалі добрую страйковую выпраўку, валоданне «дыфіле». На жаль, выступленне не ўспрымалася як цэласная мастацкая кампазіцыя.

КАЛІ ДЛЯ ПРАФЕСІЙНЫХ і самадзейных духавых аркестраў Савецкай Прыбалтыкі «дыфіле» — даўно ўжо неад'емная частка мастацкай дзейнасці, то духавым аркестрам БВА яшчэ трэба пераадолець бар'ер навізны гэтага віду выступлення. Не прадуманы да канца былі і ўсе элементы «дыфіле», якія паказваў аркестр пад кіраўніцтвам маладога афіцэра Д. Ломава. Зразумела, што ўзначальваў Д. Ломаву цяпер аркестр, які зусім нядаўна пад кіраўніцтвам маёра Ф. Заўта дасягнуў высокага прафесійнага ўзроўню, значнага мастацкага патэнцыялу, даволі складана. Любы дырыжор, прыйшоўшы ў аркестр, павінен самасвердзіцца і даказаць сваю творчую значнасць музыкантам аркестра і сваім калегам. Калі ў цэлым

ацэньваць стан гэтага калектыву цяпер, дык яго гучанне, асабліва ў групе труб і трамбонаў, даволі «крыхлае», некампактнае, адсутнічае выразнасць у выкананні штрыхоў. Выдаленне такіх недахопаў магчыма толькі пры эфектыўных занятках па аркестрава-ансамблевай падрыхтоўцы ваенных музыкантаў. А гэта работа ў аркестры, відаць, не праводзіцца на патрэбным узроўні, што і паказала наступленне калектыву.

Як творчую ўдачу Д. Ломава можна адзначыць Арганны канцэрт рэ-мінор А. Вівальдзі (ўступ і fuga) з выкарыстаннем клавійнага электрамузычнага інструмента ў суправяджэнні аркестра. Няма сумненняў, што малады дырыжор Д. Ломаў на шляху творчых пошукаў, але тут яму павінны дапамагчы старэйшыя калегі.

НАИЛЕПШАЕ УРАЖАННЕ сярод аркестраў малага і сярэдняга змешанага складу да 30-ці выканаўцаў зрабіў калектыв ваенных музыкантаў пад кіраўніцтвам маёра А. Носова. Яны выдатна справіліся з выкананнем страйковага маршаў і песень, нядрэнна адпрацавалі і паказалі элементы «дыфіле». І падрыхтаваны творы канцэртнага рэпертуару ў лепшы бок адозніваліся ад іншых аркестраў аналагічнага складу. Удала ў гэтым калектыве прагучалі такія творы, як «Капэла Вільгельма Тэля» Ф. Ліста, «Іспанія» Э. Шатрыса, канцэрт ля-мінор для аргана І.-С. Баха — Вівальдзі. З асаблівай стараннасцю музыканты падрыхтавалі Урачыста-герайную ўверчору Г. Каліновіча, прысвечаную памяці генерала Д. Карбышава.

РЫХТУЮЧЫСЯ ДА ЮБІЛЕЮ

РАЗВАГІ ПАСЛЯ КОНКУРСУ

да оперы «Царская нявеста» М. Рымскага-Корсакава, фарсіраванае гучанне, нелогічныя пераходы — у цыганскім танцы з балета «Падстаўная нявеста» Г. Вагнера, грубы акампанемент, недакладнасць інтанацыі аркестра — у «Венгерскіх напевах» Г. Кругера, у якіх па-майстэрску выканаў сола на кіслафоне сяржант М. Міневіч. І, відаць, з-за многіх памылак аркестра камісія не слухала астатнія канцэртныя творы, хоць сам падбор іх быў цікавы: фантазія на тэмы песень Вялікай Айчыннай вайны «Подзвіг народа» Б. Дзіева, адажыо з балета «Чырвоная кветка» Р. Гліэра, ўверчора да оперы «Сіла лёсу» Д. Вердзі.

І **КАМІСІЯ З МАСКВЫ**, і аматары духавой музыкі, і ваенны музыканты многага чакалі ад выступлення аркестра пад кіраўніцтвам маёра У. Талмачова. У свой час гэты аркестр, прадэманстрававшы высокапрафесійны выканаўчы ўз-

матычным, і ў выканаўчым сэнсе адпавядала высокім патрабаванням агляду-конкурсу, то выкананне і падбор астатніх твораў не задавальняў. Аркестр выканаў, напрыклад, Прэлюдыю № 2 (опус 3) С. Рахманінава. Гэты твор, напісаны для фартэпіяна, вельмі спецыфічны, даволі складаны па характары, музычнай драматургіі, вымагае бездакорнага выканаўчага майстэрства. І хоць удала ў гучанні аркестра выкарыстоўваліся трубчастыя званы, усё ж з-за недакладнасці ў інтанацыі, фразіроўках і г. д. інтэрпрэтацыя твора не ўдалася. Не зрабіла яркага ўражання і фантазія на тэмы песень савецкіх кампазітараў «І зноў прадаўжаецца бой» У. Талмачова. Музыка такога плана, безумоўна, можна ўключаць у канцэртную праграму, але не ў конкурсную. У гэтага ж музыканта ёсць шмат цікавых твораў для духавога аркестра, напрыклад, Фантазія на тэмы песень Беларусі. Ду-

ЧЫТАЧ ПРАЦЯГВАЕ РАЗМОВУ

«Мёртвы сезон» скончыўся! — пад такім загаловам у № 43 за 23 кастрычніка гэтага года ў «Літаратуры і мастацтве» быў змешчаны артыкул кінакрытыка Таццяны Цюрынай, дзе ўзнімаўся надзвычайна праблема мінскага кінапракату. Што адбываецца з кінапракатам сёння, у час перабудовы? Як засведчыла рэдакцыйная пошта, гэтае пытанне, якое было пастаўлена ў артыкуле, хвалюе многіх нашых чытачоў. Мы атрымалі нямала зацікаўленых водгукаў, частку з якіх друкуем сёння на старонках «ЛІМА». Гаворку аб стане кінапракату і кінафікацыі ў рэспубліцы мы будзем працягваць у наступным годзе.

ДАЗВОЛЬЦЕ НЕ ПАГАДЗІЦА!

З цікавасцю пачала знаёміцца з артыкулам Т. Цюрынай «Мёртвы сезон» скончыўся?» («ЛІМ», 23.10.87), але паступова пачуццё зацікаўленасці выцяснялася зусім іншымі эмоцыямі: недаўменнем, незадаволенасцю...

Калі ўжо артыкул мае падзаглавак «лічбы і факты», то хацелася б спытаць: а дзе ж гэтыя лічбы? Есць толькі развагі, прычым, даволі спрэчныя, бо не заснаваныя на сапраўдных фактах. Хоць за фактычным матэрыялам далёка не трэба хадзіць — варта толькі ўзяць падшыўку «Вячэрняга Мінска»...

Не першы год я працую ў кінастудыі «Масква» — «ангарным», па словах Т. Цюрынай, і маю права запярэчыць аўтару артыкула на конт таго, што да кінафікацыі і кінапракату перабудова быццам не дакранулася.

Шмат новых і цікавых форм работы з'явілася ў мінскіх кінастудыях у апошні час (буду гаварыць пра сваю «Маскву»).

Калі ўжо Т. Цюрына прызнала цікавай такую форму работы, як «сямейныя сеансы», то мушу нагадаць, што нарадзілася яна менавіта ў нас, у «Маскве» (пра гэта, дарэчы, пісалі ў іншых газетах калегі аўтара артыкула «Мёртвы сезон...»). Наładжваем мы гэтыя мерапрыемствы не дзеля таго, каб выканаць план «па абслугоўванні дзіцячага глядача» (у кінастудыі «Масква» такога плана не было), а каб дапамагчы маладым бацькам арганізаваць свой адпачынак. А яшчэ ў час такіх

сеансаў мы вучым дзяцей глядзець кіно, расказваем пра стваральнікаў карцін, наладжваем сустрэчы з імі, гаворым аб працэсе нараджэння фільма. Такім чынам, рыхтуем будучыя кампетэнтныя кінагледачы.

Паколькі ў артыкуле закранута праблема кінаклубаў, то хацелася б звярнуць увагу не толькі Т. Цюрынай, але і чытачоў «ЛІМА» на тое, што не трэба шукаць прыкладаў на Урале — тут, у Мінску, у кінастудыі «Піянер» на працягу многіх гадоў вядзецца вельмі цікавая работа кінаклуба «Профіль» (клуб праблемнага фільма). Дарэчы, пра яго пісаў і згадваў Т. Цюрынай «Советскі экран».

Далей. Сёлетняй вясной у нашым кінастудыі пачаў працаваць дыскусійны клуб «Пазіцыя» (вось ужо сапраўды дзвал не з'яўляецца мэтай!). Дэвіз гэтага кінаклуба: «кожнаму фільму — «свой» глядач, кожнаму глядачу — «свой» фільм». Так, у рамках работы «Пазіцыя» мы двойчы (да выхаду на тэлеэкран) дэманстравалі дакументальную стужку Ю. Хашчавскага «Тут быў Крылоў...» (на XII Усесаюзным фестывалі тэлефільмаў удастоены Вялікага прызга і прызга крытыкаў). Паверце, сума не было.

Напэўна, не забылі і члены Мінскага таварыства вынаходнікаў і рацыяналізатараў сустрэчу ў клубе «Пазіцыя» са стваральнікамі дакументальнага фільма «Кантакт» М. Ждановіч і Я. Росішкавым.

Увогуле, назваць яшчэ можна многае.

Аднак мэтай свайго пісьма зусім не з'яўляецца самахваляванне. Мне проста хацелася б рэабілітаваць, хоць бы часткова, кінафікацыю і кінапракат, якіх часта (і не заўсёды заслужана) ганяць.

Па абавязку службы я пастаянна кантактую з работнікамі Мінаблгарконтры кіннапракату. Заказваючы фільмы за два тыдні наперад (у адпаведнасці з планам маёй работы), я ніколі не атрымлівала адказу накшталт: «стужка на раёне!»

Што ж датычыць прыганданых у артыкуле фільмаў «Амаркорд» і «Дрэва жадання», то мы з поспехам дэманстравалі іх у сябе ў кінастудыі ў сакавіку гэтага года: у праграме «Кінасвет Федэрыка Феліні» — «Амаркорд», «Рэпетыцыя аркестра», «І карабель плыве»; у праграме «Кінамограф Тэнгіза Абуладзе» — «Мальба», «Дрэва жадання», «Пакаянне».

Т. Цюрына ў якасці пераканаўчага доказу аперыруе названыя фільмаў, якія на нашых экранах ішлі ў 1985 г. Дазвольце мне звярнуцца да фактаў больш свежых. Ніхто ж не стаў «хаваць» фільмы Феліні «Джынджэр і Фрэд», «8½», «Палёт над гнездом зязюлі» М. Формана. Наадварот, прааналізаваўшы сітуацыю і бачачы, што «Палёт...» у горадзе не паспелі паглядзець усе жадаючыя, кіраўніцтва кінапракату зноў вярнула фільм у наш кінастудыю.

Што датычыць якасці фільмаў, якія дэманстраваліся пасля заканчэння XV Маскоўскага кінафестывалу, то тут, відаць, трэба прад'явіць прэтэнзіі да «Саўінтэрфест» (г. Масква).

Яшчэ ў адным я катэгарычна не згодна з аўтарам артыкула «Мёртвы сезон» скончыўся? У ліку касавых фільмаў яна называе «Тайны мадам Вонг». Але пра якія ж «лічбы» можа ў такім выпадку ісці гаворка? Гэты гора-дэтэктыв аказаўся бядой для кінапракату — ён «антыкасава» (ведаю на прыкладзе свайго кінастудыя).

Т. Цюрына прыводзіць доўгі спіс індыйскіх фільмаў. Нічога дзіўнага тут няма: такое іх багата на экраны мінскіх кінастудыя было выклікана правадзеннем фестывалю індыйскіх фільмаў (у рамках фестывалю савецка-індыйскай дружбы).

Цудоўна разумею, што маё пісьмо вельмі суб'ектыўнае. Зразумела і тое, што далёка не ўсё ў нас бездакорна. Недахопаў дастаткова. Але і выстаў-

ляць усё толькі ў чорным колеры і дэзінфармаваць чытачоў, пэўна, не зусім зычна.

Н. ГАРАШЭВІЧ,
метадыст кінастудыі
«Масква».

г. Мінск.

А ПРАБЛЕМА НАДА ВАЖНАЯ

Чытаем «ЛІМ» № 43. Нарэшце! Нарэшце з'явіўся на старонках газеты артыкул пра наш кінапракат. Вядома, што тыднёвік правёў за гэты год шмат дыскусій на самыя розныя тэмы — пра выкладанне беларускай мовы і літаратуры ў школе, пра справы тэатральныя, пра ахову помнікаў гісторыі і культуры. Толькі вось пра кіно дасюль фактычна нічога не было. Таму нас, настаўнікаў, так узрадаваў артыкул Т. Цюрынай «Мёртвы сезон» скончыўся?».

Нас хвалюе такі аспект гэтай праблемы — выхаванне дзяцей сродкамі кіно. Вось тут і паразважаем: а што мы і нашы вучні маем канкрэтна ад мінскага кінапракату?

Сёння на экраны выходзяць вельмі складаныя і цікавыя фільмы, якія пралягалі на паліцах па два дзесяці гадоў. І вось мы з вучнямі блукаем па кінастудыях у пошуках гэтых фільмаў. Яны ж, за невялікім выключэннем, ідуць у аддаленыя кінастудыі адным-двумі не заўсёды зручнымі сеансамі. Як паглядзець, напрыклад, фільм «Адзінокі голас чалавека» па творах А. Платонава, які прамільгнуў і знік? А «Другое жыццё» Р. Аджагава, які толькі з'явіўся на экранах і яго ўжо трэба шукаць? Дзе аб'яцаны «Намісар»? Нельга паглядзець і добрыя мультыплікацыйныя фільмы, створаныя на кінастудыі «Беларусьфільм». Мала ўжо дзе дэманструецца новы фільм па аповесці Б. Васільева «Заўтра была вайна». Затое бласноўца сустракаеш «анжэліку» з усімі працягамі, «графавы Монтэ-Крыста» і інш.

Хочам сказаць, што кінапракат недаацэньвае інтэлектуальны і эстэтычны ўзровень старшакласнікаў. Многіх з іх гэтыя забаўляльныя стужкі ўжо не задавальняюць. А як не сказаць пра тое, што на падобных фільмах нярэдка можна сустрэць школьнікаў малодшых класаў, нават калі напісана, што сеанс — «для дарослых»? На гэта работнікі кінастудыя даўно заплішчваюць вочы. Калі ўсё ж многіх падлеткаў прывабліваюць нізкапробныя фільмы, то вінаватыя тут, відаць, і бацькі, і школа (пра гэта трэба гаварыць асобна), але і пракат, які лепшыя залы і лепшыя сеансы аддае

«хадавымі» фільмамі.

Праўда, некаторыя кінастудыі, напрыклад, «Беларусь», «Партызан», «Піянер» праводзілі кіналекторы для школьнікаў. Але як? Распаўсюдзілі па школах абанементы, паабяцалі добрыя фільмы і цікавыя гутаркі на разнастайныя тэмы — «Закон і падлетак», «Што такое прыгажосць?», і іншыя. Але фільмы былі ўсё тым жа — прымітыўныя дэтэктывы, нейкія замежныя стужкі не першага гатунку. Пра гутаркі таксама не скажаш з захапленнем: вялікіх міліцыянераў, ветэраны вайны, — людзі, вядома, паважаныя, але зацікавіць, «узяць у рукі» аўдыторыю мог не кожны з іх. У выніку ў кінастудыю — шум, няўвага да тых, хто стаіць ля мікрафона, а потым і пустыя крэслы, праўда, ужо аплачаныя, так што кінапракат не застаецца ў наладзе.

У краіне ідзе перабудова. Ідзе перабудова і ў рабоце з моладдзю. У кінапракату ж нічога не робіцца ў гэтым напрамку, усё, як і раней. Напрыклад, у час прэм'ернага паказу «Непскага анекдоту» паводле аповесці Ф. Дастаўскага ў кінастудыі «Масква» ў глядзельнай зале (на экране — самыя драматычныя сцэны) чуўся рогат, а некаторая частка маладых глядачоў наогул не дагледзла фільм да канца. Вы скажаце, што яны, маўляў, прыйшлі не на «свой фільм». Што ж, магчыма, у гэтых маладых людзях, ды і не толькі маладых, недастаткова высокі мастацкі густ. Але ж яго важна фарміраваць! Пачынаць трэба са школы, нават з педагагічных інстытутаў, дзе будучыя настаўнікі павінны вывучаць (як асобны курс) асновы кінамастацтва. І разам з тым менавіта справа кінапракату вызначае рэпертуар, весці далейшую работу з фільмам, «падаваць яго». Рабіць гэта могуць толькі людзі са спецыяльнай адукацыяй, знаўцы кіно.

Так што праблема, узятая ў артыкуле «Мёртвы сезон» скончыўся?», надзвычай актуальная, і паставіцца да яе трэба так, як патрабуе ад нас час перабудовы, абнаўлення, час выхавання ў людзях высокіх грамадзянскіх крытэрыяў.

Л. КАСЯНЮК,
Ф. ЧАХУТА,
настаўнікі СШ № 76
г. Мінска.

ЯК ПАТУХЛА «ПАНАРАМА»

ПРАЦЫТАЎ артыкул «Мёртвы сезон» скончыўся? і адразу ж успомніў, як загубілі чыноўнікі ад кінапракату і кіна-

Дзве акалічэныя вызначылі магнітну прыцягальнасць тэлеэкранаў у першай палове снежня.

Першая з іх — падзея планетарнага маштабу: візіт Генеральнага сакратара ЦК КПСС М. С. Гарбачова ў ЗША. Перагаворы савецкага кіраўніка з прэзідэнтам Р. Рэйганам, падпісанне гістарычнага Дагавора аб ліквідацыі двух класаў ядзернай зброі — ужо самі па сабе ўладарна прыцягнулі ўвагу кожнага. Але, як бадай, ніколі раней, тэлебачанне дало нам магчымасць адчуць сваю далучанасць да ўсяго, што адбывалася ў Вашынгтоне. Рэпартажы, справаздачы, прамыя ўключэнні зрабілі шматглыбінную савецкую аўдыторыю сведкамі, амаль што ўдзельнікамі гістарычных здзяйсненняў. Мы ба-

гаты час давалася наведанне дзве школы. Быў пад уражаннем фестывальных спектакляў і скацеў даведацца, як іх успрынялі юныя тэлегледачы. І высветлілася, што ніводзін са спытаных мною старшакласнікаў іх проста не глядзеў! Абагульняючы, зразумела, было б непрамамерна, але вопыт дае мне падставы сцвярджаць, што сённяшняя пятнаццаці-шаснаццацігадовая да ўспрымання і разумення складанага опернага і балетнага мастацтва проста не падрыхтаваны. Зразумела, не тэлебачанне ў гэтым вінаватае, але яно, тэлебачанне, магло б, больш таго — мусіць узяць на сябе пэўную долю эстэтычнага і, шырэй, этычнага выхавання моладзі.

Экспрэс-апытанне ў дзвюх

Далучанасць

БТ: разам ля экрана

чылі кожны рух, кожную ўсмішку, чулі кожнае слова, нават шаласценне старонак і, здаецца, рыпенне пёраў пры падпісанні найважнейшых дакументаў сучаснасці, прысутнічалі пры сустрэчах па той бок планеты і «важка, груба, бачна» адчулі, якая маленькая яна, наша Зямля, і які важны гэты крок, зроблены для яе выратавання. Як тут не паўтарыць за кімсьці з аглядальнікаў: гісторыя здзяйсняе ўрачысты поступ на нашых вачах.

Супаўшы з усім гэтым па часе, магла б прайсці незаўважанай, згубіцца ці, прынамсі, пablyкніць падзея, так сказаць, «мясцовага маштабу», хоць значэнне гэтай важкай культурнай падзеі цяжка перабольшыць. Маецца на ўвазе Першы Усесаюзны фестываль музычных тэатраў, які праходзіў у Мінску.

Яшчэ ніколі ў нашай сталіцы дый ні ў якім іншым горадзе краіны не збіралася адразу столькі славутых музычных калектываў. Яны прадстаўлялі Ленінград і Тбілісі, Ташкент і Саратаў, Талін, Адэсу, Свярдлаўск — усяго да дзвюх тысяч выканаўцаў. Фестываль операй Сяргея Пракоф'ева «Вайна і мір» адкрыў Беларускі ДАВТ. А потым на суд гледачоў і спецыялістаў былі прадстаўлены «Балеро» М. Равеля, «Вясна свяшчэнная» І. Стравінскага, «Вогненны анёл» С. Пракоф'ева, «Майстар і Маргарыта» А. Пятрова, «Музыка для жылых» Г. Канчэлі, «Вій» У. Губарэвіча, «Пяроў» В. Кабэкіна... — спраўданы бал для музычных гурманаў. Беларускае тэлебачанне літаральна далучыла да яго ўсю рэспубліку, наладзіўшы трансляцыю практычна з кожнага спектакля, шмат якія з каторых мала вядомыя ў рэспубліцы, шмат якія — прэм'ерныя. Іх будучы падрабязны аналіз — справа спецыялістаў. Я ж зараз змушаны адзначыць, што спектаклі ішлі на экран з залы, пры тэатральным асвятленні, а гэта не магло не адбіцца на якасці трансляцыі. Аднак — і на нашых глядацкіх уражаннях. Тым не менш, тэлебачанне гэтага не збаялася і зрабіла сваю вялікую справу. Дзякуй яму за гэта!

Трансляцыі Цэнтральнага тэлебачання з Вашынгтона далі ў аглядаемы перыяд багатую спажыву для розуму. Трансляцыі Беларускага тэлебачання з Першага Усесаюзнага фестываля музычных тэатраў — не менш багатую спажыву для душы. Але... для чыёй душы! Па службовых патрэбах мне якраз у

школах падштурхнула мяне да думкі паглядзець: а што ж усё-такі прапаў экран сваім юным гледачам! Давайце пагартаем праграму хоць бы апошняга тыдня. Дзве перадачы, адрасаваныя моладзі, затрымліваюць нашу ўвагу: няздзельная інфармацыйна-музычная і «Кругагляд».

Няздзельная інфармацыйна-музычная перадача — навічок на тэлебачанні. Яна яшчэ шукае і формы, і сюжэты, і, па ўсім відаць, яе аўтары на верным шляху, бо імкнучца надаць ёй не проста забавляльны, але ў нейкай меры і публіцыстычны характар. Вось, напрыклад, у перадачы, што выйшла ў эфір 6 снежня, прыцягнулі ўвагу сюжэты пра лёс архітэктурных помнікаў Верхняга горада і пра беды-пакуты мінскіх мастакоў-плакатыстаў. Зразумела, што ў перадачы шмат музыкі, толькі вось узнікае пытанне: чаму яна ўся такая аднастайная і, скажам шчыра, не надта высокага гатунку!

Стваральнікі перадачы, безумоўна, разумеюць, што іх гледачы ў большасці маладыя. Тым больш не варта паддаджацца пад густы пэўнай часткі моладзі, а спрабаваць і прапаноўваць больш высокія эстэтычныя ўзроўні.

Некалькі заўваг наконт «Кругагляду».

Пытанні школьнай рэформы сёння ва ўсіх на слыху і на языку. Праблемы навучання і выхавання кранаюць літаральна кожнага. Хваробы нашай сістэмы асветы выяўлены, дыягназ у асноўным пастаўлены, а школьная рэформа... усё бясцё. Чаму! І што трэба рабіць, каб зрушыць яе з месца! Пра гэта самае, здаецца, і мелася адбыцца размова на «бачкоўскім сходзе» ў «Кругаглядзе». Паселі насупраць адзін адна настаўнікі і вучні і... пачалі вінаваціць адзін аднаго ў заганях і праліках сістэмы навучання. Якая карысць ад падобнага «дэмакратыі», ці хоць бы — якія высновы! Пакуль што — прапаганда ўзаемнай непавагі і няўмення дыскусываць.

Увогуле, тэлебачанне дапытанняў навучання і выхавання не скажаш каб не звярталася. Але вось пэўнай сістэмы ў асвятленні педагагічных праблем, як той казаў, скразной лініі — няма. Складаецца ўражанне, што да гэтага тэмы нас далучыць няма каму, бо гаспадар на тэлебачанні ў яе няма. Шкада.

Георгій КЛЯБАНУ,
журналіст.

вядомых музычных твораў, з мастацкімі навінкамі. Паказаным праграмам, за некаторым выключэннем, усё ж бракавала твораў героіка-патрыятычнай тэматыкі. Пры выкананні класічных твораў дапускаліся памылкі як у тэхнічным плане, так і ў мастацкім, а многія ж з іх можна было прадбачыць ужо ў час папярэдняй працы над праграмай! І зноў пра падбор рэпертуару: калі ваенны дырыжор нясе службу ў той ці іншай рэспубліцы, ён закліканы папулярываць нацыянальную музыку. Актыўна ў гэтым накірунку працуе маёр У. Талмачоў, які не толькі выконвае са сваім аркестрам музыку беларускіх кампазітараў, але і піша сваю на беларускіх тэмы.

АРКЕСТР ШТАБА БВА па ўсіх параметрах быў падрыхтаваны значна лепш за іншыя калектывы. Гэта і зразумела, бо ён — вядучы духавы аркестр у рэспубліцы. Але і ў выступленнях гэтага калектыву былі не толькі вартасці, а і свае недахопы. З праграмы яго вылучы выкананне трох твораў беларускіх аўтараў. Бездакорнае выканаўчае майстэрства прадманстраваў лаўрэат міжрэспубліканскага і ўсесаюзнага конкурсу радавы Ю. Лікін у Канцэрце для гобоя з аркестрам (II і III часткі) К. Цесакова (дырыжор маёр М. Берсан). Шчыра віталі слухачы арыгінальны твор — «Беларускую рапсодыю» Б. Сарманта (дырыжор маёр Я. Чорны) на тэму народнай песні «Ой, рана на Івана». Асаблівы поспех, у значнай меры абумоўлены даведчанай цікавай дырыжорскай работай мастацкага кіраўніка аркестра падпалкоўніка

Б. Чудакова, «мела выкананне аркестрам штаба Сімфоніі № 2 «Адплата» В. Кузняцова, прывесчанай 40-годдзю Перамогі».

Уся без выключэння праграма службова-страйвога рэпертуару аркестра штаба БВА прагучала бездакорна. Арыгінальнасцю ў час «плац-канцэрта» вызначаліся і складаныя элементы «дыфіле» пад гучанне тэмпераментнай «Бульбы» і палкай «Лявоніхі».

ПЕРАД ВАЕННЫМІ музыкантамі — ганаровыя задачы музычнага асветніцтва, эстэтычнага і патрыятычнага выхавання воінаў і працоўных. Пра гэта трэба памятаць заўсёды. Што датычыць падрыхтоўкі да конкурсных выступленняў, вывад для дырыжораў мае быць адзначэнні: да творчых справаздач любога рангу неабходна рыхтавацца сур'ёзна і загадзя. Ужо цяпер нашым ваенным музыкантам варта арыентавацца на наступны ўсеармейскі конкурс 1993 года, а дырыжоры маглі б сустрэцца з творчым актывам рэспублікі: выканаўцамі, кампазітарамі, музыкантаў і выпрацаваць прымальную для кожнага аркестра арыгінальную конкурсную праграму.

У бліжэйшы час у Маскве будуць падведзены вынікі адборачнага тура конкурсу, прывесчаннага юбілею нашых Узброеных Сіл, і лепшыя ваенныя аркестры краіны выступяць у сталіцы нашай Радзімы.

А. КАРАЦЕЎ,
намеснік дэкана факультэта самадзейнага музычнага і харэаграфічнага мастацтва Мінскага інстытута культуры.

А вось пры выкананні паэмы «Крэпасць над Бугам» нашага земляка ваеннага дырыжора Э. Казачкова музыканты няўдала сыгралі ўступ, недайгравалі фразы, дапускалі недакладнасці ў выкананні хуткіх пасажаў, не карэктывалі інтанацыю.

Ацэньваючы выступленні «малых» аркестраў, адзначу, што для іх былі характэрны агульныя недахопы: недасканалая работа над штрыхавой культурай, над асаблівацімі аркестравай фактуры, пластычнасцю фразіроўкі, дынамічнага балансу і дынамічнасці развіцця да кульмінацыі, над асаблівацімі ансамблевага выканання ў аркестравых групах і аркестра ў цэлым. І, пэўна, у першую чаргу тут віна тых дырыжораў, якія не надаюць названым недахопам дастатковай увагі на рэпетыцыях, ігнаруюць мастацтва дырыжывання, асабліва работу над дробнай тэхнікай. Недакладнасць жэсту цягне за сабой неразуменне характару музыкі таго ці іншага твора музыкантамі аркестра.

Ды галоўная памылка дырыжораў, на маю думку, была ў тым, што яны, не арыентуючыся на аб'яўленую тэматыку агляду-конкурсу, прывесчаннага 70-годдзю Савецкай Арміі і Ваенна - Марскога Флоту, і той салідны ўзровень усесаюзнага (!) маштабу, пайшлі па шляху складання нумароў дывертэсментнага канцэрта. Думаецца, трэба было зыходзіць з адзінаго задач агляду: спаборніцтва ў дэманстрацыі бездакорнага выканання абавязковай праграмы службова-страйвога рэпертуару і конкурсу як святочнай сустрэчы з арыгінальнай інтэрпрэтацыяй

фікацыі наш кіналюб. Шчыра кажучы, непрыемна вяртацца да гэтага, але, магчыма, наш сумны вопыт паможа іншым — тым, хто хоча ці пачаў ужо работу па стварэнні кінаклуба. А было так...

Некалькі гадоў запар я і мае сябры — такія ж аматары кіно — наведвалі семінар камісіі па кінаадукацыі Саюза кінематографістаў БССР. Вучылі нас разумець і разбірацца ў кіно, а галоўнае — быць побач з аднадумцамі. І васьмь, у асноўным мае калегі-ўрачы, вырашылі самастойна весці сваю праграму, карацей, стварыць кінаклуб. Прыдумалі назву — «Панарама». Я, як аўтар ідэі клуба, стаў яго старшынёй, самыя актыўныя члены ўвайшлі ў савет. Жадаючых запісацца ў наш клуб было, мы лічым, шмат, бо клуб па сутнасці сваёй — справа нефармальна. Тут нельга лічыць на сотні. Некалькі дзесяткаў чалавек дастаткова, каб не разбураць атмасферу клуба. Хацелі спачатку стварыць клуб проста на рабоце — у 4-й клінічнай бальніцы, але патрэбна была кінаўстаноўка, а тады яе ў нас не было. Пачалі шукаць кінаклуб, які б наш клуб прытуліў. «Масква» адпала адразу, бо тут не было аднароджанай залы, «Перамога» стала на працяглы рамонт... І мы спыніліся на кінаклубе «Беларусь». Хоць і непраэнтабельны і, шчыра кажучы, стары гэты кінаклуб, але ў ім было некалькі пераваг: у цэнтры горада, дзве залы, ёсць невялікае фая. І галоўнае — кінаклуб не адштурхнуў нас з самага пачатку.

Памятаю, збіраўся наш савет тады ці не кожны дзень. Спрачаліся, прыдумалі, як зрабіць жыццё ў нашым клубе цікавым, вельмі сур'ёзна абмяркоўвалі праграму, прынішч адбору фільмаў і фрагментаў. Хацелася, каб у кінаклубе было ўтульна хоць бы душой, бо інтэр'ер менш за ўсё прэтэндаваў на ўтульнасць: тут не было дзе распрануцца, буфет зачыняўся перад апошнім, нашым, сеансам. З самага пачатку нас вымусілі пайсці на тое, каб весці ідэю клуба да клубнага паказу адзін раз у месяц. Мы змагаліся, не згаджаліся: што

гэта за клуб, які збіраецца ўсяго адзін раз на месяц? Нарэшце вырашылі, што калі мы паставім работу цікава, то і гэты вечар будзе незабыўным. І пагадзіліся. Але тут і пачаліся нашы пакуты.

Чамусьці адразу нам паставілі ўмовы: прадаць абанементаў на тры чвэрці залы, а гэта якія каля 150 чалавек. Што такое абанементаў? Ён дае чалавеку ўпэўненасць, што цэлы год ён будзе карыстацца перавагай прагляду чагосьці цікавага для яго. Нездарма ён плаціць за гэта грошы. Адміністрацыя ж кінаклуба думала пра сваё: раз на месяц зала будзе калі не цалкам, дык на тры чвэрці запоўнена і, як кажучы, грошы ў кішэні, а што далей — не мае значэння. Але ж у нас мэта была зусім іншая. Для клуба не патрэбны 150 ці 200 чалавек, мы разлічвалі на сваіх сяброў-аднадумцаў. Карацей, 80 абанементаў мы прадалі тым людзям, якія, мы спадзяваліся, будуць асновай кінаклуба... Але работнікі кінаклуба чакалі, што мы, як заядлыя распаўсюджвальнікі білетаў, забяспечым продаж усіх абанементаў, а можа, — і яшчэ прасцей — здадзям грошы ў касу. Тое — прыдуць людзі або не — іх мала хвалявала. (Магчыма, такая форма прымянення ў адносінах кінаклубаў з кінаклубамі — небудзь прадпрыемствам, дзе плаціць грошы з дзяржаўнай кішэні). Мы на такую фікцыю не пайшлі. Адміністратар выказала яўнае незадавальненне нашай непаваротлівасцю, хоць мы працавалі так, як ніводнаму распаўсюджвальніку не снілася... Але абуралася нас нават не гэта. З самага пачатку мы дамовіліся, што кінаклуб будзе выдаткоўваць сродкі на аплату лектараў, каб забяспечыць высокі ўзровень нашых мерапрыемстваў — як у таварыстве «Веды», напрыклад, ці па лініі бюро кінапрапаганды. Потым на тую дамоўленасць старанна «забыліся», а калі мы пачалі настойваць, то нам «растлумачылі», што пра гэта лепш і не гаварыць, бо мы «сапсавалі кінаклубу... фінансавы план» (!).

Цяпер раскажу пра рэпертуар. Вырашана было, што філь-

мы мы будзем браць з кінапракату — старыя і новыя, г. зн. тыя, якія падыходзяць нашаму клубу па тэме. Ад нас патрабавалі распісаць праграму на год (!). І дзіцяці ясна: прадбачыць у сістэме нашага пракату, што будзе ў яго засаках праз тры-пяць месяцаў, немагчыма, а базіравацца на ўжо «адыграным» рэпертуары мы не хацелі. Нават у кінаклубе гэта разумелі, але гарадская кантора кінапракату наадрэз адмовілася даваць на гэты адзін-адзіноткі вечар новы фільм. Ды і цікавыя старыя даводзілася кожны раз «выбіваць».

І тут мы, нарэшце, зразумелі, што для кінапракату мы не існуем. Давалі нам сёе-тое, як высветлілася, з літасці. Дырктар Мінскай канторы кінапракату Ф. І. Люцко так і сказаў: даю, маўляў, вам не таму, што трэба, а выключна па сваёй дабраце душэўнай. Дорага ж нам абыйшлася гэтая «душэўная дабрата»... Год мы ўсё-такі пратрымаліся. Але з якімі цяжкасцямі! Адміністрацыя ад нас чакала толькі аднаго: хутчэй бы гэта скончылася. Фільмы і фрагменты са стужак мы ні разу не атрымалі без сутычак і ўсялякіх абмежаванняў. А мы ж ведалі, што для кінаклуба ўсё павінна быць у першую чаргу, як гавораць — ільготнае. Думалі мы і пра тое, што ў кінапракаты сядзяць метадысты, якія чакаюць з'яўлення кінаклубаў, каб памагчы ім, прыкласці, нарэшце, рукі да патрэбнай, карыснай справы. А што ўбачылі і пачулі? У кінапракаты гаварылі нам, што клубы — гэта справа кінафікацыі, а ў кінафікацыі... што гэта справа кінапракату. Паіскалі плячамі: вы хто? Урачы. Вось і займайцеся сваёй справай.

І цяпер, калі я чую, што ў нейкім кінаклубе працуе кінаклуб, проста не веру. Ведаю, што спраўданы кінаклубы ёсць літаральна ў адным-двух кінаклубах, сам там быў. У астатніх — толькі дзеля птушакі (кінаклубамі называюцца звычайныя лекторы).

С. АРЦЯМОВІЧ,
учрач-кардыёлаг.

г. Мінск.

Ларыса ГЕНІЮШ

З той няблізкай вясны ў маім бланцоце застаўся, як нешта дарагое для мяне, кароценькі запіс — звычайная записка на памяць.

У Мінску над зеленаватымі ліхтарамі, над тонкім прущцем дрэў — жаўтлявая, трохі лімонная поўня. І папыла за квадратным падвойным акном пад цяжкі, малезнаскрыгатлівы грукат колаў і пакалыхванне вагона.

Нечакана вызірнуўшы з-за густога, з вострымі крыжавінамі блізкага ад чыгункі ельніку, за Свідзелем мяне ўжо вітала сонца. Чорныя, там-сям нежылыя хутары, акружана сіватае ад замаразку калгаснае ржышча. На ржавых, старых, складзеных у штаблях шпалах іскрыўся шорсткі іней.

Днём было цяпло, гарачыня ў старадаўнім выфарбаваным і дагледжаным дам-ку Элізы Ажэшка, дзе сабраліся члены Гродзенскага аддзялення Саюза пісьмен-нікаў.

Ларыса Геніюш — беларуская Ахматава — працягнула абедзве рукі, віншуючы мяне з «Чужой бацькаўшчынай».

Я і ўяўляю яе чамусьці такою — бойнаю, рухаваю, і налі трэба — упарта-рэзнаю. Потым, пасля перавыбрання санратара аддзялення, за бяседным сталом мы ся-дзелі поруч. Яна расказвала пра сябе — маладую вясковую дзяўчынку, што тра-піла ў Прагу. Сваё апавяданне перабівала вершамі.

Была не па гадах гаваркая. І мудрая, і па-жаночы велічная, і шляхетная... Яшчэ адна гордая постаць на пастаменце славных людзей нашай Бацькаўшчыны.

З той далёкай вясны 1981 года ў мяне засталася чатыры машынапісныя старон-кі яе вершаў — праўдзівых, балючых і велічных. Лагерных.

Вячаслаў АДАМЧЫК.

ПАВОДЛЕ
ДЫЯЛЕКТЫКІ

«Прабачце, свабодных месцаў няма»
К. Адамайціса. Рэжысёр-пастаноўшчык—
К. Адамайціс. Мастак-пастаноўшчык —
Д. Мохаў. Музыкае афармленне А. Ра-
манаваса.

Тэатр-студыя кінаакцёра, 8 снежня
1987 года.

Ніколі яшчэ нічога падобнага трупы
Тэатра-студыі не ўвасабляла, аднак зноў
пацвердзіла сваё першыства сярод мін-
скіх калектываў у эксперыменталі, сваю
заўсёдную схільнасць да іх. Цяпер вось
— у пантаміме.

Разам з літоўскім рэжысёрам К. Ада-
майцісам тэатр не збляўся канкурэнцыі:
ні суседзяў, буйнейшых харчавальна-за-
баўляльных устаноў горада, ні вядомай
кінастужкі Э. Сколы «Баль», і на сваёй
сцэне прапанаваў глядачам... снажам, па-
назіраць за падземі і норавамі ў гэткай
умоўна-адмысловай рэстарачы, якая зу-
сім ажывае, калі пад шоргат мятлы ды
анучы прыбіральшчыца выпорвае з кута
небарак-апивоху... Пад святлом сафітаў
тым часам ладуюцца кумпльстыя набеты
ўзросту «за трыццаць», паненкі найста-
ражытнага занятку, цікаўліва-абываўля
замежныя госці, прыгажун-спакушалнікі,
ветэран, вясковая дзяўчына (нават яе на-
рова) і яшчэ шмат хто іншы...

Ёсць слушная заўвага пра балет, якая
па-свойму тлумачыць спецыфіку ўсіх
«маўклівых» відовішчаў: там павінна
быць думка, але не самы працэс мыс-
лення (за «самы працэс» лацвей адна-
ваць слову і словам). Рэжысёрская дум-
ка К. Адамайціса не адлятае ў касмічную
далячыню і абмяжоўваецца меншым —
прытонам. Мікрамадэль свету таксама не
адбірае шмат плошчы, бо рэжысёра ці-
кавіць толькі ягоная мыслячая — чала-
вечая частка. Ён стварае на сцэне міні-
грамадства з групак (групован? кланаў?
настаў? мафія?) і з адпаведнымі сувязямі,
змовамі, здрадамі, звадкамі, сімпатыямі,
жаданніямі... Яно сварыцца, б'ецца, мі-
рыцца, цалуецца, спакушае, гвалціць,
перанідаецца вампірамі, панкамі, адзін
ягоны член памірае, другая прадстаўніца
— нараджае...

Сімвалічна. Уразліва. Але вось што за-
смучае: падзеі-учынікі мы прадбачым з
першых хвілін... Нестае і ўцямнага, па-
водле ўсіх законаў віду мастацтва, «раз-
воду» канфліктуючых баню — каб зра-
білася зразумелаю прычына іх супраць-
стаяння. Пакуль жа да аўтараў спентак-
ля просяцца далікатныя да наіўнасці пы-
тання: ваша думка... пра што яна? У чым
канфлікт? Паміж старым і новым? Цем-
рашальствам і светлаю будучыняю? Пры-
гажосцю і пачварнасцю? Каханнем і, на-
прыклад, гандлем целам? Што нам, гле-
дачам, трымаць за ідэал: дзяўчата-спа-
кушалніца альбо каханую ветэрана, ку-
ды менш эфэктную, куды больш невы-
разную? Ці, да прыкладу: колішнія вайс-
ноўцы, сябры ветэрана, выступаюць су-
праца «вампіраў», сацыяльная небяспеч-
насць якіх пададзена рэжысёрам слуш-
на (да сімвалу зла ім, праўда, яшчэ ра-
сці і расці), але наш жыццёвы вопыт пад-
казвае: не настолькі адназначныя іх кан-
флінты з грамадствам...

Пакуль што на сцэне звыкла яднаюць
ца і змагаюцца супрацьлегласці, быццам
Адамайціс меў прапанаваць ілюстрацыю
да першага закону дыялектыкі; мы ж
упарта чынаем трагедыі і фарсу, залё-
ных рэжысёрам пра вызначэнні жанру ві-
довішча. Пакуль што ў ягонай канструк-
цыі нешта не вытрымлівае, нешта не
спрацоўвае. Думка? Сам працэс?..

Жанна ЛАШКЕВІЧ.

Не знаю

Не знаю я з гора ці з працы,
Ці з лютых, як вораг мой, зім,
Я ўжо не умею смяцца,
Хоць й плакаць не ўмею зусім.
Ні краты, ні цяжкасць аковаў,
Ні штык і не люты канвой,
Зрабілі мой воблік суровым,
І душу, маю ледзяной.
Я собскага болю не знаю.
Ад сэрца адорваны сын,
Вось толькі начамі, бывае,
Мне душу трывожыць адзін.
Пот ціха сціраю з аблічча,
І голаў ўздываю ізноў.
На нашай зямлі не палічыш
Такіх вось няшчасных сыноў.
Ад слёзаў народных разліву,
Ад гора саломенных стрэх
Замойк мой калісці шчаслівы,
Жаночы рассыпчысты смех.
Так, я не ўмею смяцца,
Праменную радасць змаглі,
Усё ж умею, як волат, змагацца,
Каб людзі смяцца маглі!

Кахаць

Вось месяц спыніўся на цёмнай мяжы,
Прашчаецца доўга з зарой-зараніцай.
Паволі зацягваю пояс тужэй,
Халоднай рукою бяру рукавіцы.
Сягоння прыдзецца спаткацца з пургой,
За вокнамі сцюжа. Ну што ж, мы гатовы.
Ля вахты чакае ўжо нас канвой,
Такі, быццам тундра, дзікі і суровы.
Магчыма, шкада вам, не трэба, аднак —
Мне танныя словы душы не сагрэюць.
Мяне не прывабіць спакойны барак,
Калі мая доля — пурга і завая.
Мяне не ацепліць ў смуту гэтых дзён
Грашовае польмя ціхае свечкі.
Распальвае грудзі інакшы агонь,
Натхнёнае ласкі — святы і адвечны!
Старашся ў лёце спыніці сястру,
Разлівам пачуццяў яе дакараеш.
Ты жмарамі сонца гатоў загарнуць
Затое, што свеціць і землю кахае.
Змагацца, дык шчыра, на поўны уздым.
Памерці, дык горда, за волю і славу.
Калі пакахаць, дык пачуццям такім,
Каб шэрую землю расплавіць на лаву!
У палатках не чуці граніцаў, ні кут,
Натхнёнаю сілай парываў бурлівых,
З халоднага неба прыклікаці чуд,
Даць шчасце далёкім, пакінутым нівам.
Кахаць — гэта кінуць сябе на алтар,
То выкаваць веліч ідэяў у чыны,
То попель падзеяў раз'іскрыць ў пажар,
Каб немагчымае стала магчымым!
Кахаць — гэта гора мільянаў адчуць,
Самой не заплакаць ад польмя болю.
Кахаць — гэта мэты сваёй дасягнуць,
Мець у жыцці сваім іншую долю!
Ля Горадні сваёй ёсць сонечны кут,
Такі сабе жытні, шырокі, звычайны.
Начамі пахучы, як бэзавы куст,
І сэрцу майму дарагі да адчаю.
Радзіліся казкі з курганаў старых,
Ўздываліся крылі да ясных узлётаў.
Там плакалі песні не раз да зары
Над доляй Народа цяжкой і гаротнай.
Там сонейка ўпоўдзены і месяц ўначы,
І нёмнавых хваляў чароўная сіла,
Бабуса старэнькая, лён прадучы,
Пазтку так моцна кахаць навучыла.
У пургу, ў непагоду, ў цяжар гэтых дзён,
Калі ў цярдні мне душу калечыць,
Распальвае грудзі вялікі агонь,
Натхнёнае ласкі — святы і адвечны!

Востры боль пранізаў наваколле,
Горай зверз тупы чалавек.
Толькі б мець непахісную волю,

Магутнейшую волю за здзек,
Не падходзьце! Я сёння малюся,
Святой сілы ў грудзях маіх врук,
З маіх, бодем заціснутых вуснаў,
Нават слова не вырваць ніяк.
Ўздываюцца брудныя хвалі,
Неспакойны варожы бярог,
Ужо не раз яны пенай апалі
Ля маіх, ля зняволеных ног!
Не баюся няроўнасці бою,
Што адна супраць цемры стаю,
Што мне душу атрутаю пояць.
Я жа знаю, за што яе п'ю!
Я стрываю. Цярпенне не скосіць.
Праўду голаў падняўшы ўгару.
Мне эстонка дае папяросу.
Дзякуй, мілая, я не куру.
Недзе там, ў цені дрэваў кудлатых,
Дзе мая не даходзіць нат вець,
Ёсць старыя, каханых хаты,
Вось бы там на хвіліну прысесць.
І душою, параненай горам,
Праляцеўшы праз цемьне і сінь,
Праз дзікія, чужыя прасторы,
Ўбачыць землю, дзе ходзіць мой Сын...

Не хачу быць тваёю жонкаю,
На падставе жадань людскіх.
Хачу песняй быць яснаю, звонкаю
Твайго сэрца, аднак на міг.
Не такую к табе прыкаванаю
Ланцугом заржавелых праў.
Хачу мілай быць, крыху жаданаю,
Вось такою, як ты шукаў.
Не для рук, а для сэрца створанай,
Не для вуснаў, а лепш для дум,
Каб у час, калі ў сцюжы і ў горы мы,
Разагнаць твой нявольны сум.
Хачу душу адкрыць табе спеўную,
Свае вершы злажыць, як дань,
Каб ты сілу меў, сілу пэўную
Для цярдні і для змагань.
А на зэўтра пашто загадываць,
А аб заўтры пашто сумаваць,
Край пакліча і будзем побач мы
Непахісна ў агні стаяць.
Не для шчасця зусім я створана,
Не для смелых чыісць пшчот,
Бо душа мая непакорная,
Знае толькі ідэйны ўзлёт.
А ты сон гэтай ноччу таёмнаю,
Перапынак у цяжкім шляху,
Лятуценні душы маёй стомленай,
Без надзеяў і без граху.
Але ўсё ж, пакуль сум над старонкаю,
Ланцугі на руках тваіх,
Хачу песняй быць яснай і звонкаю
Твайго сэрца — аднак на міг.

За Урал упала сонца, бы, зарава,
Залатымі праменьмі аб лёд
Я сную сваё смелае марыва,
Як крылун з недасяжных высот.
Толькі ймкнуцца думы міражныя,
Летуценнем сваіх дарог.
Замянілі мне волю стражаю,
А лапатай маё пярэ.
Праз марозную сінь бясконцую
Я снягамі да Вас брыду.
Не з падбітай душою, а з моцнаю,
Бы з мяцеліцай радасных дум.
Не спышу я да вас за помаччу,
Іскры духа ў вачах блішчаць.
Я іду беласмертнай поўначчу
Руку смелую Вам падаць.
Іду тундраю заінелаю
Жарам слоў Вашы дні сагрэць.
У жыцці маім не умела я
Нат у мучэннях пакутна тлець.
Мае думы сягоння, як зарава,

Прабіваюць наежаны дрот.
З падняволя ўзрываюся марывам,
Як крылун з недасяжных высот!

Гнаны холадам, гнаны ветрам,
Шляхам тундры ў ноч пустым,
Прабіраецца пяцьдзесят чацверты
За наежаныя дроты.
У каго надзея блукае,
Хто застыў, але не на смерць,
Няхай верыць, няхай чакае,
Няхай выйдзе яго сустрэць.
Толькі чаркі нашы пустыя,
Мы забыліся смак віна.
Ну, а слёзы? — Нават і ты,
Ужо выпітыя да дна.
Ідзе прывід, чалавек цярдні,
Усе гады пад штыком прайшлі,
А другія такія цені
У гэту ноч устаюць з зямлі.
Сорак першы, другі, сорак трэці,
Пяты, шосты, пяцьдзесят другі,
Дань для тундры, шахтаў, для смерці
Жывых душ. За чые даўгі?
О, калі ж Ты прыйдзеш, жаданы,
Залаты і шляхотны век,
Каб галінкай святое пальмы
Чалавека вітаў чалавек.
Дык смялей, Браце, супраць ветру,
Яшчэ доўга трэба стаяць,
Ідзе снягамі пяцьдзесят чацверты,
Але выйдзем яго спаткаць.
Няхай убачыць, няхай пачуе
Голас ценяў учора нямых.
А не — схопімся з ім у ручную
За жыццё для усіх жывых!

Можна сэрца жывое пакласць на агонь,
Ці мячом разрубаць на палову,
І таптаць і тыраніць у няволі яго,
І не вырваць патрэбнага слова!
Можна піць з яго кроў, хто не знае пра
жаль,

Ды паганіць яго без прычыны.
Усё ж яго не зламаць, як шляхотную
стал,

Калі гэта ёсць сэрца жанчыны.
Іду адна. Прада мной расцілаецца ноч,
Вецер думы кіпучыя студзіць.
Здзек чужацкі, як добра адточаны нож,
Вастрыём упіваецца ў грудзі.
То пачэ, як агонь, то марозіць, як лёд,
Непакоіць, і мучыць, і раіць.
Здзек варожы кругом, як наежаны дрот,
Што апутаў маё існаванне.
Усё ж не зломлены дух і не склонены
стан,

Не дастаць ім да гордага сэрца,
Прыдзе сонца, абман ападзе, як туман,
Але праўда — яна застанеца!
Я не гнуся ў палоне, не знаю, што страх,
Не палюхайце словам. Ні чынам.
Не ўздрыгне яно нат у найстрашнейшых
руках —
Нескаронае сэрца жанчыны!

Я з вамі ў няволі, я з вамі усцяж
У смелых сваіх летуценнях,
Я з вамі у кожнай гадзіне жыцця,
У кожнай мінуце цярдні.
Пяцёрчаным строем я з вамі іду,
Хоць штык нада мною узняты,
Я шлю вам прылівы хваляючых дум,
Апершыць аб чоран лапаты.
Я з вамі у шахтах, пры працы цяжкой,
Калі чало потам абліта.
Тужу і сумую збалелай душой,
Калі хоць адзін з вас нясыты.
Я з вамі ў надзеі, раз'іскраны час,
Усёй сілай маёй адзіноты.
Нічога, браты, што дарога да вас
Ключоным залеплена дротам!

Памятаеце, у Поля Верлена: Дождз у сэрцы майм, Які над горадам дождж... Стоеная, дачасна забытая мелодыя гэтых радкоў раптоўна адгукнулася, ажыла ля аднаго з жывапісных партрэтаў Генрыха Ціхановіча. Верленаўскі «бессэнсоўны жаль-сум»... Па чым?

Пад твораў, выпадкова ці наўмысна, не было назвы. У заціхлым гарадскім завулку чуйны мастакоўскі пэндзаль спыніў цёмнавокую дзяўчыну. Чорнае паліто, пад ім акуратна захінуты чырвоны шалік. Гладка зачасанія ў высокую, колькі гадоў таму назад моднай, прычосцы валасы. Сур'ёзны, запыталы пагляд скіраваны ўбок. Дзяўчына ўглядаецца ў самую сябе. А нам замест даверу пакідае насыражаную адасобленасць. Што ні мур — то цяжкі дах.

і бязлюдна на людзях, — так, здаецца, у Алеся Гаруна. Генрых Ціхановіч здолеў перадаць гэты настрой у жывапісе. Не, не бессэнсоўная туга сцінае сэрца ля яго партрэтаў.

важна адвыклі ад чалавечых твараў. Шум бравурных маршаў заглушаў элегію далікатных натуральных пачуццяў. Вялізныя палотны на «партрэтную» тэматыку засланілі ад нас

яе іншыя, і пярсцёнак масіўны, і спадніца — міні. Сама круглявая, і зеленавата-шэрыя, падведзеныя чорным вочы — выразна акруглыя. «Партрэт кабаты ў чырвоным берэце» (1972).

Шэры фон за яе спіною нечакана складаецца ў маску пачвары. Што гэта? Не дзеля абразы будзь сказаў, здаецца, гэтая кабата часцей за Зосю трымае ў руках і пералічвае грошы. Дакладныя па малюнку, кожны ў сваім каларыце, з адметнымі колеравымі акцэнтамі партрэты выткаюць блізкія пачуцці. Есць яшчэ насыражаная «Жанчына з блакітнымі вачыма», акварэлі — «Вераніка», «Настаўніца Антаніна», жаночыя партрэты, створаныя пад час падарожжа па Сярэдняй Азіі...

Што ж яднае гэтых жанчын, чыя маладосць прыпала на 70-я гады? Яны спазналі ўсе перавагі эмансipaцыі, незалежнасць і расчараванне, адзіноту. Разарванны паміж службай і домам, яны, падпарадкаваныя часу, хутчэй выбіралі першае. Распадаліся сем'і, але нараджаліся, гадваліся дзеці. А яны чакалі, хто ж па-рыцарску абароніць іхнюю жаночкасць. І ці не ад знівеліраваных, стандартызаваных характараў і жаночкасці спусташаліся нашы душы, мы пазбывалі шчырых гаворак і пачуццяў, мы спышаліся будаваць шэрыя аднатыпныя гмахі і адчувалі сябе чужымі ў родным горадзе?

Гэты час з пранізлівым болем увасоблены выдатным драматургам Аляксандрам Вампілавым. Герані Генрыха Ціхановіча і абліччам, і настроем, і яшчэ нечым няўлоўным вельмі нагадваюць ягоныя вобразы. Узяць да прыкладу тое ж «Палюванне на качак». Кожная з гэтых жанчын, здаецца, чакае і баіцца зноў быць ашуканай зілаўскім: «Паслухай! Я хачу пагаварыць з табою шчыра. Мы даўно не гаварылі шчыра — вось у чым бяда»...

Мы, сапраўды, даўно не гаварылі шчыра... І што ж застаўнецца з нашага часу нашчад-

кам? Толькі вылушчанае з характару, лёсу летуценнае характараў? Падпарадкаваныя ўлюбёнай колеравай гаме, настрою жывапісца, а не мадэлі, партрэты?

Мастакі, асабліва маладыя, часам хаваюць сваё няўменне ці боязь зазірнуць чалавеку ды й самому сабе ў душу за куражом (згадайце «Лета» або «Таню» Міколы Селешчука), а то і за прызнаным стагоддзямі антыдэалам («Жаночы партрэт» Ігара Кашкурэвіча). Але ж выяўленчае мастацтва — гэта не брэхтаўскі тэатр. «Ачужэненне» стаецца няшчырасцю. Адразу кідаецца ў вочы: мастак не давярае сваёй герані, а значыць і гледачу.

Генрых Ціхановіч вяртае страчаную сім-тым з мастакоў здольнасць адкрываць у вобразах лёс, падтрымліваць у натуре агонь духоўнасці, калі ён нават не палае, а толькі кволіцца. І робяцца жывымі спацырожаліва адведзеныя ўбок вочы. І чуецца боль, а потым спустошанасць непазбежнага спазнання.

Магчыма, мастак пасля такіх гранічна шчырых дыялогаў — з чалавекам, на колькі часу траціць цікавасць да іншых жанраў жывапісу, без чаканага натхнення пераносіць на вялікія палотны дакладныя, трапяткія эцюды-кравявіды. Але затое набываюць жыццёвую праўду яго фантастычна-рэалістычныя, ірэальныя кампазіцыі, ён лёгка жываецца, суіснуе поруч з героямі розных эпох. Творца, як і кожны чалавек, найперш павінен спазнаць сябе і свайго сучасніка.

Есць мастакі, якія ўсё жыццё спавядаюць адзіны ідэал. Генрых Ціхановіч, выбіраючы мадэль для партрэта, падначальваецца не свайму ўяўленню, а натуре. Штораз падступіць да разгадкі яе таямніцы...

Насупраць твора, з якога мы пачалі гаворку, вісеў эцюд, напісаны ў 1982 годзе. Натрыла губкі дзяўчынка-кравяняныя шчокі. З даверам пазіраюць бліскучыя карыя вочкі. Яна падраіце. Але ці сустрэне мастака, здольнага спасцігнуць і падтрымаць яе непаўторнасць?..

Галіна САЧАНКА.

ЭЛЕГІЯ

Роздум пасля выстаўкі Генрыха ЦІХАНОВІЧА

Гэта туга па духоўнасці і... жаночкасці — спрадвечнай яе крыніцы. За апошнія гады мы незаў-

асобу. А, між тым, каб уявіць сабе мінулыя эпохі, то найперш шукаеш менавіта партрэты, углядаешся ў твары — каб ведаць, хто ж рабіў гісторыю. Разглядаеш даўжэй за ўсё жанчын — тых, што натхнілі герояў — на подзвіг, пэстаў — на творчасць.

Герані Генрыха Ціхановіча расказваюць нам пра гады 60—70-я...

Вось асветленая хуткімі аранжава-белымі мазкамі, імкліва занатаваная «Лілія» (1959). Не ўсмешка — пагляд палоніць нас безданно ўзрушэння. Праз пяць гадоў тая ж Лілія напісана больш жорстка, сурова. Цёмна-смарагдавы лес абступае яе, набліжае да нас. Сцішыліся фарбы, нейкі одум падступае да карых вачэй... А ў 1970-м з'яўляецца падкрэслена строгі «Партрэт жонкі». Нават здаля расплаўленыя фарбы (твор выкананы ў тэхніцы энкаўстыкі) лёгка раскладаюцца на асобныя колеры. Але паміж імі блукаюць цені, яны яднаюць, ажыўляюць аблічча. Вобраз, здаецца, высечаны з урубелескіх россыпаў вохрыстых, жоўта-зеленаватых, шэрых самацвэтаў.

Яшчэ адна паралель. У белай прыталенай блузачцы, шырокай чорнай спадніцы грацыёзна абaperлася на спінку канапы «Зося» (1961). Мяккім дакорам імгльць яе шэра-блакітныя вочы. На далікатнай рупэ міргае сіні каменьчык. А праз колькі крокаў — жанчына з іншага дзесяцігоддзя. І рукі ў

Г. ЦІХАНОВІЧ. «Зося». 1961.

ДУМКА ЧЫТАЧА

17 гадоў таму назад у «Літаратуры і мастацтве» за 18 снежня 1970 года быў надрукаваны мой ліст «Выйсце трэба шукаць». У той час я быў студэнтам Мінскага кааператыва тэхнікума Белспажыўсаюза. Думаю, паважаныя чытачы, вы сабе ўяўляеце, што павінен быў адчуваць малады спецыяліст у кнігарні, заваленай кнігамі беларускіх выдавецтваў, якія ён бачыў упершыню? Якім чынам ён мог весці працу па іх прапагандзе і рэалізацыі насельніцтву, калі сам з імі «знаёміўся» па вокладках, заглядаючы (калі быў час!) зрэдку ў кароценькія анатацыі?..

Мяне, калі я пабыў на практыцы, літаральна збянтэжыла: як жа гэта так, чаму на паліцах пыліцца такія цудоўныя кнігі, як «Каласы пад сярпом тваім» Уладзіміра Караткевіча, «На струнах бур» Лідзіі Арабей, «Хлопец з Сальскіх стэпаў» Ігара Неверлі? А колькі пазытных зборнікаў?!

Жаданне напісаць у «ЛіМ» узнікла тады нечакана: выкладчык аргтэхнікі Іван Алексіевіч (у той час яшчэ і начальнік упраўлення кніжнага гандлю Белспажыўсаюза) запытаў у адной са студэнтак, хто аўтар кнігі «Птушкі і гнёзды». Бачылі б вы сарамліва апушчаныя долу вочы ўсіх астанніх. Ніхто не змог сказаць, што аўтарам рамана з'яўляецца славаці наш прэзаіт Янка Брыль, ды і адкуль ім было аб гэтым ведацца, калі ў раздзеле падручніка У. Осіпава «Таварзнаўства мастацкай літаратуры і выданняў па мастацтве» пра беларускую лі-

таратуру сказана (цытую): «Сярод беларускіх прэзаітаў і пэстаў вядомы Янка Купала, Якуб Колас, Пятрусь Броўка, Іван Шамякін...» І яшчэ ў двух радках аўтар заўважае, што

Як бы там ні было, у Белспажыўсаюзе «зработлі вывады: для студэнтаў аглядаць курс беларускай літаратуры прачытаў выкладчык Беларускага дзяржуніверсітэта.

А ВЫЙСЦЕ ТАК І НЕ ЗНОЙДЗЕНА...

«да ліку найбольш вядомых сучасных пісьменнікаў Беларусі адносыцца Максім Танк, Аркадзь Куляшоў і Васіль Быкаў». І ўсё! На думку аўтара маскоўскага падручніка, у беларускай літаратуры вартыя таго, каб з імі «пазнаёмліліся» візуальна, гэта значыць — запомнілі прозвішчы для здачы дзяржаўнага экзамена — 7 пэстаў і прэзаітаў...

На другі дзень пасля выхаду з друку штотыднёвіка артыкул з'явіўся на сталі... дырэктара тэхнікума, які не мог яго прачытаць, бо... дрэнна разумеў беларускую мову. Знайшоўся перакладчык, і калі сэнс артыкула «дайшоў» да ягонае свядомасці, з мяне доўга і марудна «здымалі стружку», а на дзяржаўных экзаменах рабілася ўсё магчымае і немагчымае, каб я не атрымаў дыплом «з адзнакай» (але я ўсё ж атрымаў яго).

...Узяцца за пяро сёння, праз 17 гадоў, мяне прымузіла пісьмо жыхара з суседняй з Беларуссю Літвы, які напісаў у «ЛіМ» аб сваіх вандроўках па кнігарнях Маладзечна і Вілейкі. Стала крыўдна за кіраўнікоў кніжнага гандлю, Белспажыўсаюза — ніякага, значыць, выйсця са складанага становішча з кнігагандлем у раёнах рэспублікі так і не знойдзена. Як не вучылі любові і павазе да роднай літаратуры ў кааператывным тэхнікуме, так і не вучаць!

Сёння кнігагандлёвая справа, мне здаецца, павінна ставіцца так: аўтар піша, выдавецтва выдае, а кнігагандлёвыя работнікі даводзяць справу да канца — рэалізуюць кнігу насельніцтву. Толькі тады ў нас кніжныя склады не будуць завалены пачкамі кніг, а кнігі на паліцах у кнігарнях перастануць пыліцца, калі займацца гандлем кніг

пачнуць культурныя і адукаваныя людзі...

А што назіраецца цяпер нават у сталіцы Беларусі? Доўгі час у цэнтральнай кнігарні Мінска працавала ў адзеле Беларускай літаратуры прадавец-кансультант Святлана Каробкіна. Яна і размаўляла па-беларуску з пакупнікамі, і літаратуру ведала на ўзроўні філолага, хача, як мне вядома, у яе не было вышэйшай адукацыі. Яна шмат чытала сама і давала добрыя парады ўсім нам, яе сталым пакупнікам. Прыемна было ў вольныя хвіліны пастаняць ля аддзела, паназіраць, як працуе Святлана Тарасаўна. Амаль ніхто не выходзіў з крамы без кніг беларускіх аўтараў, прапанаваных кансультантам Беларускага аддзела.

Але вось ужо некалькі гадоў Святлана Каробкіна не працуе ў кнігарні. А ўслед за Каробкінай «выжылі» і аддзел Беларускай літаратуры — яго перавялі ў самае нязручнае месца, каля яго ніколі не ўбачыш прадаўца. Калі захочаш паглядзець якую-небудзь кнігу, то трэба гукнуць дзяўчыну, быццам ты не ў кнігарні, а ў лесе. Як бачым, у дзяржаўным кніжным гандлі не клопацца аб тым, каб раслі тыражы беларускамоўных кніг, бо не хочучы, не ўмеючы гандляваць беларускай кнігай. Узяць хоць бы серыю «Бібліятэка дзіцячай літаратуры народаў СССР», якую выпускае выдавецтва «Юнацтва», 4 тамы серыі (беларускі, украінскі, літоўскі і грузінскі) выйшлі тыражамі ў 35 тысяч экзэмпляраў. Чарговыя ж — узбекскі, ла-

тышскі, малдаўскі, армянскі — ужо маюць тыражы па 12 тысяч экзэмпляраў. На 23 тысячы меней. Гэта значыць, што ў кніжным гандлі не змаглі арганізаваць работу так, каб кнігі гэтай серыі з 1 па 15-ты том трымаліся першапачатковага тыражу. Канечна, каб гэтага дамагчыся, трэба было папрацаваць. А вось працаваць нас і не навучылі! Чаму ў 10-мільённай Беларусі, дзе амаль 2 мільёны школьнікаў, кнігагандляры не змаглі зацікавіць дзетак і іх бацькоў?

Дык чаму ж беларускамоўны скарб усё яшчэ пыліцца на паліцах кнігарняў, да якога часу мы ўсё яшчэ будзем шукаць выйсце? Няхай выкажуцца адказныя работнікі кніжнага гандлю, таварзнаўцы кнігі, прадаўцы-кансультанты, пакупнікі, што канкрэтна трэба зрабіць у кніжным гандлі, у грамадстве, каб у рэшце рэшт за навінкамі Беларускай літаратуры выстройваліся чэргі.

І давайце паклічам (а то і вернем) у кніжны гандаль сапраўдных майстроў сваёй справы.

Калі ў Вілейцы, Мядзелі ці Браславе ёсць магчымасць прадаставіць майё сям'і 2-пакетаўную кватэру, я згодны вярнуцца ў кніжны гандаль і даказаць усім скептыкам, што Беларускай кнігай можна гандляваць паспяхова! Трэба проста любіць справу, за якую бярэшся, мець жаданне працаваць з кнігай, шукаць новыя формы яе рэалізацыі.

Пятрусь КАПЧЫК,
філолаг.

Учора споўнілася 70 гадоў вядомаму літоўскаму паэту, даўняму сябру беларускай літаратуры Эўгеніюсу Матузьявічусу.

Сёння штотыднёвік змяшчае вершы юбіляра ў перакладзе Алеся Разанава.

Эўгеніюс МАТУЗЬЯВІЧУС

Першая ціша

Цяпер ва ўспамінах толькі зноў ажывае тая першая ціша першых пасляваенных дзён.

Яна западала ў душу, уражвала розум — і дзіўна было спярша, нават страшна, і немагчыма было да яе прывыкнуць.

Здавалася: нехта за некім цікуе тайком, здавалася: нехта за некім палюе ўпотай, каб раптам раз'ятраным крыкам, раз'юшанай стралянінай ці жорсткім ударам нажа парушыць вялікае шчасце цішы, знявечыць надзею...

Прайшоўшы праз сутарэнні гадоў, прабіўшыся праз напластаванні падзей і здарэнняў, зайздросчу цішы тых дзён, таму першаіснаму цуду, калі найболей хацелася аднаго — каб яна не знікла.

Цяпер ціша мае інакшы колер, інакшую мае душу.

Пісьмы

Як нестася мне час ад часу пісем, звычайных пісем, на якіх яшчэ не вытхнуўся пах штэмпеляў паштовых!..

Рады маіх сяброў радзеюць паступова: штораз іх менш і менш, а разам з імі ўсё менш і менш мяне...

Не кажучы нічога, адыходзяць сябры старыя, дружбакі, знаёмцы і застаюцца там, за той мяжой, дзе ім на мэрмуры, на цэментовых плітах, на камені літоўскім ці на дрэве напісана апошняе пісьмо, кароткае зусім, якое нат не пісьмо нагадвае, а — адрас...

Тыя пісьмы, якія з году ў год чакаеш, — нібы нітка, што лучыць нас з жывымі, ну а тыя, што напісалі нам калісьці людзі, якіх цяпер няма ўжо, усё роўна уздрыгваюць жыццём і пачуццём трапечуць, і нібы ціхі ўздых, прыязны дотык альбо пагляд спагадлівы бываюць.

Запіс у дзённіку

Мусяць навучыцца словы разумець усё, што ёсць на свеце, — дрэва, камень, птушку, ручайну, сонечны прамень і хлеб жытнёвы, і калыску, і труну, і сэрца.

Мусяць навучыцца словы удыхаць жыццё ў нямыя рэчы, а ў жывыя душы — неўміручасць.

Уваходзьце ж, пасланцы любові, ў нашы лёсы, справы і задумы, ў кожны дзень і ў кожную хвіліну, каб змаглі наступнікам пакінуць мы наступнасць на зямлі ў дарунак.

ІШЛА ВАЙНА НАРОДНАЯ

КАЛІСЬЦІ, адразу пасля вайны, ён працаваў разам з маім бацькам у леспрамгасе. Быў там нейкі начальнік, праўда, невялікі — ні то брыгадзір, ні то прыёмшчык. І я, прыходзячы ў лес да бацькі — ён тады, перахварэўшы на раматыс, працаваў вартаўніком электрапілы, — не-не дый сустракаў камлюкаватага, жылістага, з выгаралымі на сонцы, амаль бялёмымі вусамі чалавека, што, засяроджаны, паглыблены ў сабе, адзінока стаяў ці сядзеў на дзялянцы. Іншы раз ён нават дадому не ішоў, аставаўся з намі на ўсю ноч. Бывала, гарыць, выхоплівае з цемры гонкія меднаствольныя камлі сосен, вогнішча,

воўчага сала пад скуру... Асабліва гэтым... Радзюкам... І я... Шчыра табе прызнаюся — баяўся. Ні дня жыць бы не далі — забілі б... Як і бацьку майго...

Да мяне, да майго нараджэння тое ў вёсцы нашай было. Але чуў я, — і неаднойчы, — расказвалі людзі, як знік быў раптам старшыня сельсавета. Паехаў на падводзе ў раён і назад не вярнуўся, нібы скрозь зямлю праваліўся. Конь з мястэчка ў вёску падводу без старшыні прыцягнуў. І актыўны вёскі мабілізавалі, і мільцыю на ногі паднялі, але так і не знайшлі ні жывога, ні мёртвага таго, каго шукалі.

— Ты лічыш, што гэта Радзюкі бацьку твайго забілі? — пытаўся,

пабялела, зжахнулася яна. — Не, сёння здаволіліся ўжо. Начальнік іхні з Радзюкамі развітваецца. З Мікітам... З Авяр'янам... За нешта ці не дзякуе... Ага, ага... — гаварыў, як бы каменціраваў тое, што бачыць, бацька.

Мае старэйшыя браты — Коля і Пятро, — усхапіліся з лавы, пабеглі таксама да акна. Але маці спыніла іх вокрыкам:

— А-ну, на месца! Браты вярнуліся. Адышоўся ад акна і бацька — у гэты самы час міма хаты, гуркочучы, праехалі машыны, матацыклы.

І тады зноў мы пачулі плач, галашэнне.

Бацька і маці, а за імі і мы, дзеці,

Барыс Сачанка
АДОЛЬ
апаবাদанне

выкідвае ўгору, аж у самае голле, снапы іскраў, асабліва, калі падкладваеш сунняк, а Адоль стаіць ці сядзіць зводдалеку на чурбачку, прагна пасмуктае самакрутку, глядзіць некуды, быццам удалячынь, і нешта думае, думае. І гадзіну, і дзве, а то і ноч усю.

— Пра што ты так упарта думаеш? — скажа, не вытрымае калі-нікалі бацька.

Не заўсёды адрываўся ад сваіх думак, не заўсёды ўступаў у размову з бацькам у такія хвіліны Адоль. Здаралася, — і галавы не паверне на голас. А мо і не чуў яго. Але, здаралася, і адклікаўся. А то і бліжэй да нас з бацькам падсаджваўся, залазіў у курэнь-аднабочку, што напінаў з бяросты, хваёвых лапак, рознага іншага галля бацька, каб, на ўсякі выпадак, было куды і ад ветру захінуцца, і ад дажджу схвацца.

— Не ведаю, як ты, дзядзька, — казаў ён, чамусьці называючы майго бацьку дзядзькам, хоць розніца ў гадах у іх была не такая і вялікая, — а я люблю сядзець вось гэтак уночы ля агню. З вайны, мабыць, у мяне гэта... Я ж, можна сказаць, з першага дня акупацыі ў лесе. Як прыйшлі, занялі немцы сяло, дык і падаўся з дому. Дзе толькі ні хаваўся, дзе ні начаваў — у стагах сена, ва мхах, пад вываратнямі... І агонь рэдка раскладваў. Не было чым падпаліць ламача, ды і баяўся ж... Убачыць хто дым і... О, агонь у тых маіх умовах — гэта ўжо раскоша... І зварыць, спячы што-небудзь з яды можна, і абгарэцца, абсушыцца, ды і быццам смеласці агонь надае...

Мой бацька з першых дзён вайны быў на фронце. Потым — у палоне. Дадому, у вёску, прыбіўся толькі зімою, на другім годзе акупацыі — уцёк ад немцаў, калі тыя пераганялі яго з лагера ў лагер. Таму яго цікавіла ўсё, што было ў першыя дні, калі прыйшлі ворагі, занялі нашу вёску. І ён пытаўся ў Адоля:

— Ты што, зусім адзін хіба тады ў лесе быў?

— Адзін. Адзін, як воўк. Восень, зіму амаль усю...

— І як ты жыў, хто памагаў табе?

— Усяк. Здаралася, па тыдню, а то і паболей галадаў, макавага зерня ў роце не было. А то — у сяло прабіраўся, на гарышчах, у хлявах хаваўся.

— Можна, не трэба было табе спяшча ў лес ісці? — быццам падказваў, сумняваюся бацька ў правільнасці таго, што зрабіў быў у першыя дні вайны на маладосці Адоль. — І ты б так, як неатарыя. Усю вайну дома, лічы, на печы прасядзелі. А як пачулі, што нашы блізка, вызваленне хутка — у лес, у партызаны, падаліся. І цяпер — героі!

— О не, не мог я так, — сцінаўся, як ад холаду, Адоль. — Па-першае, я камсамалец быў і надта ж ворагаў, фашыстаў ненавідзеў. А па-другое... Ты ж ведаеш, дзядзька, што бацька мой у сельсавеце працаваў, калектывізацыю праводзіў... І сямі-таму заліў

быццам не зусім верыў Адолю, мой бацька.

— А каму ж яшчэ было яго забіваць? Яны, гады. І дзесьці ў лесе закапалі ці мо ў багню ўкінулі. О, што да забойстваў ды іншых чорных, брудных спраў — яны майстры, спяцы. Не толькі я, а ўсе ў гэтым пераканаліся, як вайна пачалася, немцы да нас прыйшлі. Колькі бяды натварылі! Сяло ўздыбілі, супраць сябе паставілі. Мікіта — стараста, Авяр'ян — начальнік паліцыі. Ды і астатнія ж... Хто ў паліцыі, хто ў зборшчыках падаткаў, хто зямлю дзяліць узяўся... Праўда, прарэдзілі мы іх потым трохі, пазабівалі... Але, перш чым зрабілі гэта... Колькі слёз людзі выплакалі! Ды многія і з жыццём рассталіся. Гэта ж ніхто іншы, а яны спісы розныя складалі, упісвалі туды то былое сельсавецкае і калгаснае начальства, то камуністаў, то сем'і партызан. Ды некаторых і проста так, па злабе... Не табе, дзядзька, расказваць — сам ведаеш, на свае вочы бачыў...

Бацька маўчаў. Ды і што было яму гаварыць? Не толькі ён ведаў, бачыў, што рабілася ў вайну ў нашай вёсцы, але многае ведаў і бачыў нават я, хоць тады, у вайну, яшчэ і зусім малы быў, як кажучы, пешкі пад стол хадзіў. І тое, даўняе, успаміналася, ажывала, паўставала ў вачах...

...У той ранак я прагнуўся ад крыку, галашэння. Чуліся яны, як хутка я здагадаўся, з вуліцы — крычала, галасіла ледзь не ўся вёска. Мужчыны, жанчыны, дзеці... Я падняў галаву, агледзеў хату — на лаве, што цягнулася ўздоўж сцяны, сядзелі нейкія спалоханыя, насцярожаныя бацька, маці, старэйшыя мае браты. Усе апранутыя, абутыя, татовыя кожную хвіліну ўсхапіцца на ногі, ісці, бегчы...

Раптам усіх нас аглушыў стрэл. Ён грывнуў блізка, ледзь не ля самае нашае хаты. За ім, быццам па камандзе, заляскалі яшчэ стрэлы, — адзін, другі, трэці... Потым нібы пасыпалася штосьці, затрашчала — трата-та, трата-та-та... Крыкі, галашэнне як бы на хвіліну заціхлі...

— Страляюць... Ніякакш людзей страляюць, — сказаў, працадзіў скрозь зубы бацька.

— Каб хоць нас не зачэпілі, — пачала палахліва хрысціцца, шаптаць малітву маці. — Бо калі не дай бог... Яна не дагаварыла, заплакала.

Не вытрымаў — зарумзаў, заплакаў і я...

Маці кінулася да мяне, узяла на рукі, прыгарнула, прытуліла да сябе. Падняўся з лавы, паволі наблізіўся да акна бацька і, адхінуўшы фіранку, паглядзеў у яго.

— Здаецца, уцякаць збіраюцца, — сказаў ён. — Ага, ага, да машын бягуць, матацыклы заводзяць...

Маці на хвіліну перастала плакаць, прыкрыкнула на бацьку:

— Не стой ля акна, а то яшчэ ўбачаць...

— Ну дык і што? — быццам нічога не разумеў бацька.

— Як што — заб'юць жа! — аж

падаліся на вуліцу. Тут і там ля варот па ўсёй вёсцы стаялі людзі. Перамаўляліся, расказвалі, каго немцы гэты раз пашкадавалі, а каго забілі. Плакалі, усхліпвалі, ішлі глядзець у тыя двары і хаты, дзе пабывалі, пагаспадарылі ворагі — што там? Пайшлі, пабеглі і Коля, Пятро, бацька...

Мяне ж маці нікуды не пусціла. — Не трэба табе таго бачыць, — сказала даволі строга яна мне. — Дома, у двары будзь...

І сама нікуды таксама не пайшла, са мною ў двары асталася...

Коля, Пятро і бацька вярнуліся хутка. З апущанымі галавамі, нейкія змрочныя, сумныя.

— Што там? — спытала ў бацькі маці.

— Лепш не бачыць таго, — сказаў, сціскаючы зубы, бацька. — Нічыпарковых усіх пастрэлялі... Яўмена... Кацю... Ды і дзяцей...

І адвярнуўся, пачаў некуды ўбок, на неба глядзець. Паадварочваліся, зашморгалі насамі і Коля, Пятро — яны, нійнакш, плакалі.

— Што, адных Нічыпарковых? — спытала маці.

— Дзе там, — махнуў рукою бацька. — І Баўтрукоў, і Апанасавых, і Няжаў. Усіх і не палічыш...

Назаўтра хавалі забітых. Каго везлі на санях, каго на саматужках. З хат навывышпалі і дарослыя і дзеці, праводзілі расстраляных на могільні. Плач стаяў такі, што хоць вушы затыкай. Здаецца, плакала, галасіла ўся вёска. Нават сонца, вясновае, яркае, што раптам паказалася ў небе, нікога не ўзрадавала...

...І ты думаеш, Радзюкі ва ўсім вінаваты? — задумліва гаварыў, ківаў галавою, нійнакш, успамінаючы таксама той час, калі немцы забілі ў нашай вёсцы больш за паўсотню чалавек, бацька.

— А хто ж яшчэ? — глядзеў, не спускаў вачэй з бацькі Адоль. — Яны, яны ва ўсім вінаваты... Калі б не было іх, хіба б гэтулькі людзей загінула, хіба б рабілася такое? Кроў за кроў, смерць за смерць. Як пачалося — не спыніць. Жудасць бярэ, як успомніш. Іншы раз уночы прагнуся — і ні на волас вачэй не замгну. Ляжу і перабіраю ў памяці, бачу, як на яве, што было...

— Я хадзіў да Нічыпарковых, — нібы далучаўся да думак Адоля бацька. — Страшна... Яўмен пасярод хаты з разбітай, у падцёках крыві, галавою... Каця ля ложка... А дзеці... Адно з печы звісае... А другое... Проста ў пасцелі...

— Дык то ж ты, дзядзька, толькі тое бачыў... А я ж... Я ж сам людзей забіваў, — трос галавою, нібы хацеў пазбыцца ўспамінаў, адагнаць іх ад сябе, не згадваць таго, што было, Адоль.

І змаўкаў, не гаварыў больш ні слова.

З Адолем — прозвішча яго было Савянок — я сустракаўся і пазней: і калі вучыўся ў старэйшых класах у

школе, і калі вучыўся ва ўніверсітэце. І заўсёды, убачыўшы мяне, ён спыняўся, распытваў пра бацьку, пра іншых маіх братоў, пра мяне — дзе хто цяпер, што робіць, як жыве. Справа ў тым, што хоць Адоль нарадзіўся і жыў у нашай вёсцы, але дзе што робіцца — мала ведаў. Зусім быў спіўся. А тут яшчэ быццам і бяда з ім здарылася — памутнелі ў чалавека глудзы, быццам не ў сваім розуме ён быў. Я гэтага, праўда, не заўважаў, бо і бываў у вёсцы не так часта — наездамі. То ў мястэчку ў школе вучыўся, то ў Мінску, ва ўніверсітэце. А людзі, што жылі з Адолем, ківалі галовамі, казалі, што так, не ўсе, маўляў, у Адоль дома, вецер у галаве гуляе. І як доказ таго, расказвалі, што

яны быццам падпольшчыкі, партызаны — гэта кашчунства...

— І як поспехі? — спытаў я.

— Пакуль ніякіх, — сумна паківаў галавою Адоль. — Але я веру — ёсць у нас Савецкая ўлада, за яе змагаўся ў гады вайны. І праўда, справядлівасць перамогучы.

Я пажадаў Адолью ўдачы.

Так здарылася, што калі я ў адзін з марозных зімовых дзён — аж пара, дым стаялі ў паветры, — едуць цягніком на канікулы ў вёску, вылез з вагона, каб перасесці на аўтобус, то на пероне вакзала нашага абласнога цэнтры ўбачыў Адоль Савянка. Быў ён у зачай, з адарваным вухам, шапцы, у панашаным, вайсковым буш-

дня без гарэлкі. Усё, усё праўда. Праўда і тое, што кінуў я жонку, сям'ю і каторы ўжо год бадзяюся без дому і сталай работы і калі няма за што апахмяліцца, не саромеюся працягнуць руку і папрасіць. Ты пытаеш, чаму я стаў такі, чаму пачаў піць, кінуў жонку, дзіця — маленькую мілую Верачку?.. О, гэта страшна, я не магу пра гэта гаварыць цвярозы — баюся: звар'яцею. Давай вып'ем, вось так, так. А цяпер слухай, слухай мяне, Косця. Цяпер я буду расказваць, буду гаварыць хоць увесь дзень, ды і ноч, усё адно я не сплю... Даўно, даўно ўжо, гадоў, мусіць, з дзесяць, не сплю па начах, не сплю з таго вечара, калі... Не, не, лепей пачну па парадку, як яно і было. Ты ведаеш, што пасля таго, як скончылася вайна, я вярнуўся дадому, у сваё сяло, і вельмі хутка ажаніўся. Ажаніўся з той, з кім і хацеў, — узяў сабе ў жонкі Насцю. Тую Насцю, якую праводзіў з пагулянак яшчэ ў школе, да якой хадзіў іншы раз з лесу, калі партызаніў, якой пісаў лісты з фронту, — з Польшчы, з Нямеччыны. Насця нарадзіла дачушку, Верачку. І жылі мы, як і ўсе людзі, пакуль... Ах, каб ведаў ты, як не хочацца мне ўспамінаць тое, як не хочацца расказваць нават табе... Ды... Калі пачаў ужо, то... Няхай, слухай. Неяк, зімою, Верачка захварэла. Удзень бегала па вуліцы, смяялася, рагатала, а ўвечары раптам падхапілася ў яе гарачка, пачало трэсці, калаціць, ды так, што я перапалохаўся. Паклікаў доктара, і ўжо ні на хвіліну не адыходзіў ад ложка ні на крок. Здавалася: варта толькі мне адысціся, і Верачка памрэ. Вось тады і здарылася тое, чаму я страціў спакой. Я ўбачыў у дачушкі вочы. Упершыню ўночы. І паверыў — зжахнуўся: такія самыя, поўныя страху і адчаю вочы глядзелі на мяне... Ах, што я расказваю... Мы прыйшлі з лесу ў свае Засямашкі — Міцька Тхорык, Іван Думейка і я, каб забіць Авяр'яна Радзюка і яго жонку Паўліну, бо, як нам стала вядома, гэта яны склалі спіс сем'яў камуністаў і партызанаў і перадалі немцам, а тыя прыехалі ў сяло і ўчынілі крывавае расправу. На шчасце, ні Авяр'ян, ні Паўліну не ведалі ўсіх, хто быў у партызанах... Але і так па іх віне загинула больш за пяцьдзесят чалавек... Жанчыны, старыя, дзяткі... Нам даручана было пакараць нелюдзяў. Авяр'ян жыў непадалёку ад школы і, каб ён не ўцёк, Іван стаў пад адным акном, Міцька — пад другім, а я пастукаўся ў дзверы. Мне, канечне, не адчынілі. Я толькі пачуў, як затэпалі босыя ногі па падлозе, як зазвінела і пасыпалася бітае шкло. Грымнуў стрэл — потым Міцька расказаў, што Авяр'ян дабег да акна, стукнуў прыкладам вінтоўкі ў раму і хацеў выскачыць на двор. Ён, Міцька, і ўсадзіў Авяр'яну тры грамы свінца, што прысудзілі за здраду. Пачуўшы стрэл, жонка загаласіла і, відаць, у прырэпалаху, не памянчы, што робіць, адчыніла дзверы... Мы зайшлі ў хату, сказалі, хто мы і чаго прыйшлі, і расстралялі Паўліну. Калі яна ўпала на падлогу, мы пачулі дзіцячы крык:

— Ма-ма!

Было цёмна, так цёмна, што не пазнаць, дзе стаіць ложка, а дзе стол. І ўсё ж у ўбачыў у кутку, ля печы, дзятку. Можна, таму, што была яна ў белае кашульцы. Дзятка калацілася ад страху і не спускала вачэй з нас, нечаканых начных гасцей, што забілі яе тату, маму. Толькі тут я ўспомніў, што гэта дачка здраднікаў, што яно ўсё ж нас ведае, пазнала па голасе... Як гэта мы забыліся, што ў Авяр'яна ёсць дзіця, і, калі ішлі сюды, не спыталі, што з ім рабіць? Не да таго было — спыталіся, злаваліся... Словам, я разгубіўся. Пакінуў дзятку жыць? Але ж яна заўтра раскажа, хто забіў яе бацьку і маці. Прыедуць немцы, і... Расстраляюць, адправяць на той свет маю маці... Яны заб'юць і Іванавых сяцёр, бацьку і маці Міцькі Тхорыка. Вось пра што я падумаў тады, калі ўбачыў ля печы дзятку...

Найўнае, неразумнае дзіця! Што яно ведала, у чым было вінавата! Замест таго, каб схавацца, яно стаяла і не зводзіла вачэй з нас, няйначай, хацела кінуцца, пабегчы да маці, паглядзець, што з ёю мы зрабілі. І баялася паварушыцца, ступіць хоць крок...

Усё гэта цягнулася хвілін мо пяць. Не толькі я разгубіўся. Разгубіўся і Іван, разгубіўся і Міцька Тхорык. А трэба было нешта рабіць. І як мага хутчэй — у сяле было поўна паліцыі. Пачуўшы стрэлы, паліцаі... Ды што казаць... І я, — паверыў, і цяпер не магу ўцяміць, як гэта ў мяне выйшла,

— нацснуў спуск аўтамата... Іван скапіў мяне за плячо, крыкнуў:

— Што ты робіш?..

Было позна. Дзятка ляжала ўжо на падлозе, мёртва...

Мне даравалі. Нават сёй-той лічыў, што зрабіў я правільна. Да таго ж, заданне было выканана, без страт...

Ага, дык пра што ж гэта я?... А-а, пра Верачку, дачушку Верачку. Доктары, вядома, яе выратавалі. І ўжо праз які тыдзень яна, як ні ў чым не бывала, бегала па хаце, па вуліцы, зноў рагатала. А я... Пасля той ночы як пагляджу ёй у вочы — не па сабе робіцца. Так і здаецца, што дачушка мая пра ўсё ведае і нібыта мяне папракае, асуджае...

Я страціў спакой. Па начах не магу спаць — толькі звяду пакекі, стаіць, як жывая, уваччу тая дзятка, глядзіць, глядзіць на мяне, быццам просіць, каб я ў яе не страляў, не забіваў... Чаго толькі ні рабіў я — дактароў, да знахароў ездзіў... Нішто не памагае... І тады... Я пачаў піць. Кінуў сям'ю, дом, кінуў толькі дзеля аднаго — каб не бачыць вачэй дачушкі Верачкі, каб не напаміналі яны мне пра вочы той, у якой я некалі адабраў жыццё. Раблю знароч усё, каб забыцца, нічога не помніць, жыць і не жыць... І ўсё адно штодзень, штохвіліны, дзе б ні быў, бачу, адчуваю на сабе тые вочы... Вочы дзіцяці, якое я некалі забіў... Ну чаму ты гэтак глядзіш на мяне, Косця? Косця, чаму ты маўчыш?.. Налівай, налівай, вось так... І пі, пі да дна. Як п'ю я...

Вядома, гэтае прызнанне можна было ўспрыняць, як п'янае трызненне. Але гэта... Каб я не ведаў самага Адоль, не сядзеў з ім побач у хвіліну вялікага чалавечлага ўзрушэння і шчырага прызнання, не чуў яго дыхання, голасу. А то ж... Таму, можа, яно мяне так і кранула, уразіла, узрушыла да глыбіні душы, таму, можа, я і запомніў яго, адклалася яно ў мяне слова ў слова, быццам запсалася, у памяці, таму, можа, і напіўся я гэтак упершыню ў жыцці...

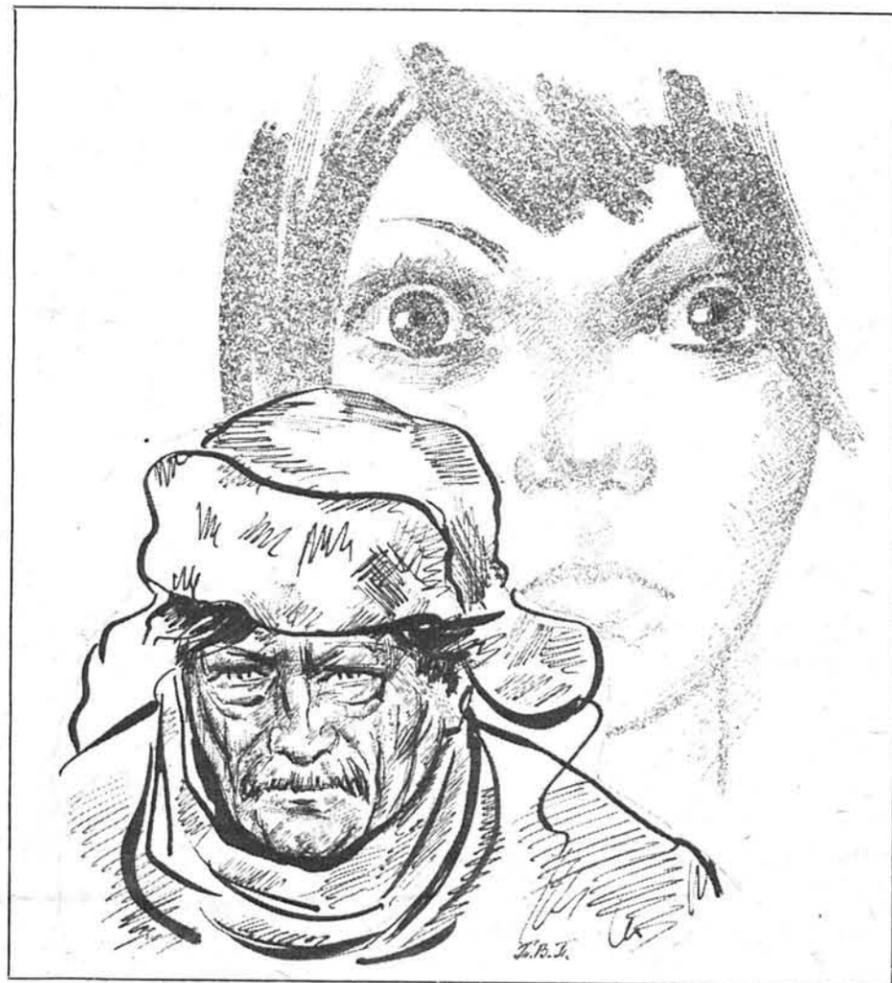
Мінула, мабыць, яшчэ з год, і я пачуў, што Адоль знік гэтак жа, як і яго бацька, — паехаў нешта некаму даказваць і назад у вёску не вярнуўся. Быў — і няма. Яго шукалі — міліцыя, людзі. Пыталіся і ў мяне, бо ведалі, што калі я наведваў вёску, ён абавязкова сустракаўся са мною. Некаторыя нават лічылі, што гэта я памагаю Адоль пісаць розныя паперы і скаргі. Асабліва радны Радзюкоў. І вось — Адоль не стала... Не ведаю, як каму, а мне шкада было яго. «Мусіць, дзесьці п'яны пад колы машыны трапіў... Ці ў снезе замёрз», — думаў я, дарэчы, і многія іншыя.

Знайшлі Адоль толькі ў маі. Мёртвага. Ляжаў ён у развілцы дарог, куды яго хтосьці, няйначай, у гурбу снегу ўкінуў. А паколькі дарогу часта чысцілі, то гурба была вялікая, і пакуль яна не растала, то і чалавека знайсці не маглі... Месца тое, як і труп, аглядала міліцыя. Заклучэнне экспертызы было такое — Адоль не сам апынуўся ў гурбе, яго ўдарылі нечым цяжкім ззаду ў патыліцу і, непрытомнага, а хутчэй за ўсё нежывога, укінулі ў гурбу. Якраз падаў снег, яго замяло, засыпала за ноч, а ўранні снегу дабавілі яшчэ і снегаачышчальныя машыны... Хто гэта зрабіў? Выпадкова ці знарок? І калі?..

Пытанні было шмат і, калі не на ўсе, дык хоць бы на частку іх трэба было адказаць. Складанасць заключалася яшчэ і ў тым, што труп знайшлі амаль праз тры месяцы, і сляды злачынства... Сцёрліся, змыліся вадою... Ададзім належнае супрацоўнікам вышуку і міліцыі — забойцы ўсё ж былі знойдзены. Праўда, не адразу, а гады праз два — імі, як многія і здагадваліся, былі Радзюкі. На судзе яны прызналіся, што даўно сачылі за Адам, а ў той фатальны вечар падпаілі яго ў нейкай забягалаўцы, пасадзілі ў машыну, вывезлі з горада і там, каля развілкі дарог, паквіталіся з ім...

Навёў на думку, падказаў забіць Адоль Савянка Антон Радзюк, бо жыў увесь час у страху, баяўся, каб яго не выкрылі. На ўсякі выпадак Антон рабіў усё, што было ў яго сілах, каб абяліць радню, — імкнуўся даказаць, што не ўсе яго родзічы — здраднікі, ёсць сярод іх, маўляў, і надпольшчыкі, партызаны...

Антон Радзюка, вядома, вызвалілі ад пасады, выключылі з партыі і таксама судзілі. Зараз ён, як і належыць кожнаму злачынцу, адбывае пакаранне...

Адоль парадкі свае хоча ўсюды навесці, справядлівасць устанавіць. І піша розныя заявы ў раён і вобласць, ездзіць да начальнікаў, даказвае, што так, як ёсць, не павінна быць.

Неяк, кіруючыся ў вёску, я дагнаў Адоль. Ён, як выявілася, таксама, як і я, прыехаў цягніком, толькі не з Мінска, а з абласнога цэнтры. Быў Адоль нападзітку, але не настолькі, каб з ім нельга было гаварыць. І вось тады, у дарозе, прызнаўся Адоль, што яго мучыць, чаму ён па начальству ходзіць і ездзіць.

— Партызанаў, падпольшчыкаў надта ж многа ў нас у апошні час аб'явілася, — шаптаў ён мне ледзь не ў самае вуха.

— Якіх партызанаў, якіх падпольшчыкаў? — не зразумеў я і аж адхіснуўся.

— А такіх, ліпавых, — усё гэтак жа шаптаў, азіраючыся па баках, быццам баяўся, каб яго хто не пачуў. Адоль. — Як ваяваць з немцамі, дык не было каму. А вайна скончылася, куды не пайдзі — адны падпольшчыкі, партызаны... І ў нас у сяле тое самае... Да чаго дайшло — Радзюкам пасведчанні партызан і падпольшчыкаў пачалі выпісваць. Я доўга думаў, чаму? Аж... Антон Радзюк у начальства высокае прабраўся, ён і робіць усё, каб радню абяліць.

— А хто такі Антон Радзюк? — спытаў я.

— Ды гэта сын Мікіты, таго, што ў вайну старастам у нас быў. Сам Антон ваяваў, нічога не скажу. Ордэн мае, танкіст... Гэта даказана, гэта праўда. Але ж радня ўся... І, каб да яго ніхто не падкапаўся, прозвішча сваё змяніў. Стаў не Радзюк, а Радзюх... «К» на «Х» замяніў... Выпадкова пра тое я даведаўся... І... Завёўся, у барацьбу новую з Радзюкамі ўключыўся... Хацу даказаць, што і Антон не мае права на пасаду той высокай быць, у якой ён цяпер, ды і выпісваць Радзюкам дакументы, што

лаце і такім жа галіфэ, на нагах — боты-кірзачы. І не п'яны. Мяне ён пазнаў здалёку і адразу ж, павітаўшыся, пацягнуў у прывакзальную забягалаўку, якіх у той час усюды ў гарадах было многа.

— Хе-хе, — хекаў ён неяк надта ж па-старэчы, і сцінаўся ўвесь раз-пораз, падскокваў, бы заяц, відаць, ад холаду, а мо ад радасці, што ўбачыў, сустрэў нечакана мяне, — Хоць пагрэемся, ды і перакусім, — казаў, усміхаўся ён. — А то я... З учарашняга дня тут...

— Усё з Радзюкамі ваюеце? — спытаў я. І трапіў, як выявілася, што называецца, у самае яблычка.

— Што зробіш, ахвота горш няволі. Я такі — калі пачаў што-небудзь, не супакоюся, не адступлюся ўжо, пакуль да канца не давяду.

— І канец той... Відаць? — прадаў жаў я ў тым жа вясёлым, амаль жартоўным тоне.

Адоль пакруціў галавою.

— Нялёгка гэта, — прызнаўся ён. — У вайну куды прасцей усё было. Узяў у рукі зброю і ваюй, бі ворагаў. А цяпер... Пісаць трэба, хадзіць, даказаць... А каму? Думаеш, што ён адных з табою поглядаў, такі ж, як і ты... А ён... Сын старасты... Як той жа Антон Радзюк... Ты яму душу адкрываеш, праўду гаворыш... А ён... ніколі не ведаеш, як паступіць, што зробіць з тым, на каго ты скардзішся... Ды і з табою...

У забягалаўцы мы ўзялі піва, нейкую закуску — словам, што было. І тут Адоль адкрыў мне нарэшце сваю душу.

А гаварыў ён літаральна вось што: — Бачыш, Косця, мне не вераць нідзе, цяжка даказаць, бо... Усе, да каго я ні зайду, глядзяць на мяне, як на ненармальнага, п'яніцу... І каб жа гэта... Ах, ах, — ёрзаў, падскокваў, біў сябе кулаком у грудзі, ледзь не плакаў Адоль. — А то ж... Праўда. Праўда, што я спіўся, не магу прамаць і

